

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Administrationshistoriske studier I

Vejen til embede

En undersøgelse af udnævnelserne til
kgl. retsbetjent- og magistratsemede
1735-65

Af
Grethe Ilsøe

Universitetsforlaget i Aarhus
1978

Administrationshistoriske studier I

Vejen til embede

En undersøgelse af udnævnelserne til
kgl. retsbetjent- og magistratsembede
1735-65

Af
Grethe Ilsøe

Universitetsforlaget i Aarhus
1978

Udarbejdet og trykt
på bekostning af
Statens humanistiske Forskningsråd
under projektet Dansk Lokaladministrationshistorie
Redaktion: Harald Jørgensen
Tryk: Special-Trykkeriet Viborg a-s
ISBN 87-504-0409-1

Forord

I 1974 rettede Statens humanistiske Forskningsråd en henvendelse til en række videnskabelige institutioner, herunder statens offentlige arkiver, med forespørgsel, om der i dansk humanistisk forskning var forsømte områder eller områder, hvor en særlig indsats var påkrævet. Som svar på denne henvendelse henledte det sjællandske landsarkiv rådets opmærksomhed på en samlet undersøgelse af den danske lokaladministrations udvikling i perioden efter 1660. Ved skrivelse af 26. marts 1975 meddelte rådet, at man havde overvejet forslaget om et forskningsprojekt vedr. dansk lokaladministrations historie 1660-1868, og at man havde besluttet at iværksætte projektet i form af et rådsinitiativ. Man meddelte samtidig, at der for finansåret 1975/76 var reserveret 96.000 kr. til aflønning af videnskabelig og ikke-videnskabelig arbejdskraft. Til at igangsætte og lede forskningsprojektet nedsatte man en styringsgruppe bestående af landsarkivarerne dr. Harald Jørgensen og dr. Anne Riising samt overarkivar, dr. Vagn Dybdahl og folketingsbibliotekar dr. Kr. Hvidt. Styringsgruppen holdt sit 1. møde 3. april 1975 og udpegede her dr. Harald Jørgensen som formand. Efter indbydelse deltog arkivarerne Grethe Ilsøe og Helle Linde i dette møde, idet man i første omgang ønskede at knytte disse to arkivarer som medarbejdere ved projektet.

Lokaladministrationens historie i Danmark 1660-1868 er et hidtil næsten uopdyrket arbejdsområde, men må siges at have selvstændig værdi som en del af Danmarks historie. En redegørelse for lokaladministrationens udvikling vil desuden være af betydning for en almen forståelse af administrationens problemer på længere sigt, og i særdeleshed for udviklingen efter 1868, hvor lokaladministrationen har spillet en stadig større rolle i samfundet. Den udgør desuden en vigtig baggrund for andre videnskabelige historiske studieområder og for det stadig mere udbredte og værdifulde lokalhistoriske arbejde, som i vid udstrækning udføres af amatører. Endelig er den en nødvendig nøgle til frugtbargørelse af en del af det væsentlige kildemateriale i administrationens arkiver, som end-

nu ligger delvis uudnyttet hen, fordi en forklaring på materialets oprindelse mangler.

Målet for arbejdet er i sidste ende at få skabt et oversigtsværk over lokaladministrationens historie. Det vil imidlertid være nødvendigt at få opstillet en række aspekter og problemer for arbejdet og i vekselvirkning hermed få foretaget en række dybtgående undersøgelser med benyttelse af originalt kildemateriale til afprøvning af problemstillingerne.

Styringsgruppen har under alle sine overvejelser over projektets planlægning lagt megen vægt på, at man skulle tilstræbe så hurtigt som muligt at forelægge offentlighedens konkrete resultater af det gennemførte forskningsarbejde. I samarbejde med de to medarbejdere formulerede man derfor en række delprojekter, som man i første række ville søge at få belyst og behandlet. I alt drejede det sig om 9 delprojekter, som læst i sammenhæng skulle give brugerne et indtryk af hovedpunkterne i lokaladministrationens udvikling og samtidig inspirere andre forskere til at gå igang med supplerende undersøgelser. Af de 9 udarbejdede delprojekter valgte arkivar Grethe Ilsøe at foretage en undersøgelse af lokaladministrationens civile embedskorps 1735-65, medens arkivar Helene Linde påtog sig at undersøge befolkningens deltagelse i administrationen i købstæderne 1735-65.

Arbejdet gik igang 1. maj 1975, og der blev af forskningsrådet stillet de fornødne bevillinger til rådighed til arbejdets fortsættelse i finansårene 1976/77 og 1977/78. Styringsgruppen kan også regne med, at der vil blive givet en ny bevilling for finansåret 1978. Takket være disse bevillinger har styringsgruppen kunnet træffe aftale med yderligere 4 videnskabelige medarbejdere, der hver har fået overladt behandlingen af et delprojekt. Det drejer sig om arkivarerne Birgit Løgstrup og Lotte Jansen samt cand.mag'erne Ole Birger Rasmussen og Erik Nørr.

På indeværende års budget er optaget en bevilling til trykning af de planlagte projekter, og som den første publikation i rækken af administrationshistoriske studier foreligger arkivar Grethe Ilsøes afhandling, som har fået titlen: Vejen til embede. En undersøgelse af udnævnelserne til kgl. retsbetjent- og magistratsembede 1735-65.

København 6. januar 1978
Harald Jørgensen

Indhold

Aspekter og metode	5
Lokaladministrationens kvantitative udvikling 1735-65	11
Kildematerialet	
Gratiaalprotokollen. En kildekritisk analyse	13
Embedsbesættelsen	
Proceduren ved embedsbesættelserne	23
Embedernes kumulering	26
Entledigelse	35
Succession-ekspektance	46
Vakance	52
Ansøgerne og deres kvalifikationer	
Den enkelte ansøgers ansøgningsaktivitet og geografiske ansøgningsområde	57
Fuldmægtigforhold/ konstitution	66
Slægtning til embedets hidtidige/ tidligere indehaver	67
Kongelige og private herskabers tjener	69
Borger	72
Militær	73
Exam.jur./ cand.jur.	74
Prokurator	86
»Ved pennen«	87
Bevægelsen indenfor embedskorpset	91
Faktorer i beslutnings- og udvælgelsesprocessen	101
Hovedtræk og -resultater	117
Noter og henvisninger	123
Bilag I. Oversigt over de enkelte embedskategoriens kvantitative udvikling 1735-65	139
Bilag II. Skematiseret oversigt over akkorderede ansøgere med ansøgningsdata i kodeform	145
Kilder, hjælpemidler og litteratur	177

Aspekter og metode

Den videnskabelige udforskning af emnet: *embedsmand/embedskorps/embedsstand* i Europa er overvejende foregået ud fra følgende aspekter: et stats- og forvaltningsretsligt, et samfundsvidenskabeligt, et sociologisk, et konkret begivenhedshistorisk og et personalhistorisk.¹

I nærværende undersøgelse, der tager sigte på for en nærmere angivet periode (1735-65) at besvare det simple, men for Danmarks vedkommende hidtil² ikke systematisk behandlede spørgsmål: hvem blev embedsmand i den danske lokaladministration, og hvordan blev man det?, vil de fleste af de nævnte aspekter forekomme, undertiden enkeltvis, undertiden kædet sammen.³

Siden Alexis de Tocqueville har samfundsvidenskaben været opmærksom på, at et af den europæiske absolutismes ledsagefænomener er opkomsten af en embedsstand. Max Weber⁴ har formuleret en tilsyneladende stadig anerkendt teori om denne embedsstands udvikling til et bureaukrati, som han finder karakteriseret ved:

- at udnævnelse og forfremmelse er baseret på kontraktmæssig overenskomst og reguleret i henhold hertil,
- at teknisk (= professionel) uddannelse og erfaring er den formelle betingelse for ansættelsen,
- at aflønningen foregår ved en fast pengeløn,
- at der er en skarp adskillelse imellem embede og indehaver, således forstået, at embedsmanden ikke besidder embedet som ejendom, og at han ikke som privatperson kan benytte (udnytte) embedets prærogativer og
- at embedet og de af embedet udsprungne opgaver er indehaverens eneste hverv.

Igennem resultaterne af nærværende undersøgelse vil det på visse punkter kunne konstateres, hvor vidt Danmark i midten af 1700-tallet i henhold til Webers teori var nået i bureaukratisk udvikling.

Betragter man embedsstandens udvikling i absolutismens Europa, er for-

skellighederne repræsenteret ved forholdene i Frankrig under L'ancien régime og i Preussen under Frederik Wilhelm 1.⁵

I *Frankrig* fungerede 2 sideløbende kategorier af kongelige embedsindehavere: »les officiers« og »les commissaires«. Den afgørende forskel på dem ligger dels i deres rekruttering, dels i den måde, hvorpå de indehavde deres embede.

Les officiers var indehavere af de oprindelige kongelige embeder, der i forbindelse med 15- og 1600-tallets finansielle vanskeligheder var blevet salgbare og imod en fast årlig afgift (la paulette) endda arvelige. Les officiers kunne kun afsættes ved dom; hvis embedet undtagelsesvis blev nedlagt, skulle kongen holde indehaveren skadesløs. Kommissærerne, der var skabt af centralmagten som nødvendig modvægt mod det udartede officiers-system, fik derimod ved kongelig kommission overdraget en bestemt formuleret embedsopgave. Opdraget var undertiden tidsbegrænset, men kunne under alle omstændigheder tilbagekaldes når som helst. Hvis opdraget blev af permanent karakter, kunne det omdannes til et egentligt embede (office formé), men i så fald kunne det stadig tilbagekaldes.

Les officiers var i 1700-tallet langt de talrigeste både i central- og lokaladministrationen. Og deres antal var ud fra fiskale motiver stadigt voksende. Nye embeder blev således oprettet ved kongelig edikt, der definerede deres funktion, hvorefter bestallingerne solgtes til fordel for statskassen. De éngang oprettede embeder var som nævnt belagt med la paulette. Til gengæld kunne indehaveren indkassere størsteparten af indtægten ved embedets eventuelle salg, mens statskassen kun skulle tilgodeses med en mindre del, og arvingernes rettigheder til embedet ved indehaverens død var sikrede. Det er imidlertid en almindelig opfattelse, at disse embeder igennem det stadig stigende antal så at sige devaluerede hinanden, og at fordelene for indehaverne ikke lå i indtægten, men i prestige.

Men selvom les officiers talmæssigt var dominerende, så voksede også antallet af kommissærer fra midten af 1700-tallet. Således blev størsteparten af alle nye statsopgaver lagt ud til kommissærerne. Væsentligt er det også at konstatere, at de under Ludvig 14. skabte intendantter (forløbere for de moderne præfekter) var kommissærer.

Ligesom han oprettede et officerskorps, skabte Frederik Wilhelm 1. et nyt kongeligt embedskorps i *Preussen* ved siden af de gamle selvstændige provinsialregeringer. Som i Frankrig var der tale om kommissærer, men i modsætning til de franske intendantter fungerede de overordnede lokale

kommissærer i Preussen på kollegievis (Kommissariaten). Af Frederik Wilhelms såkaldte »Marginalien« fremgår det, hvorledes han opfattede sine embedsmænd: »man muss dem Herrn mit Leib und Leben, mit Hab und Gut, mit Ehr und Gewissen dienen und alles daransetzen, nur nicht die Seligkeit; die ist vor Gott, aber alles das andere muss mein sein!« Det nye kongelige embedskorps overtog fortrinsvis finans- og politiforvaltningen, mens justitsen stort set forblev hos de tidligere og mere uafhængige provinseembedsmænd. Frederik Wilhelm forsøgte dog i et vist omfang at bortlodde disse justitsemeder til de højestbydende til fordel for sin »Rekrutenkasse«, en fremgangsmåde, der imidlertid ganske ophørte under Frederik 2. Skellet imellem de nye og af kongen totalt afhængige lokale embedsmænd i finans- og politiforvaltningen og de mere uafhængige justitsbetjente vedblev at bestå. Sidstnævnte var som regel fornemmere folk, mens det nye embedskorps for størstedelen blev rekrutteret blandt tidligere underofficerer (regimentskvartermestre), der havde ekspektance på civilt embede, eller blandt unge mennesker, praktisk uddannede ved handel, håndværk eller landbrug. Nogen teoretisk uddannelse blev der ikke stillet krav om for de lavere embedsmænds vedkommende. Derimod oprettede Frederik Wilhelm som den første i Europa for sine højere fiskale embedsmænd lærestole »für die innere Verwaltung« både i Halle og i Frankfurt/Oder 1727. En streng juridisk eksamen blev 1755 indført for justitsbetjentene. Embedslønningerne var små, men udbetaltes i fast pension. Opnåelsen af en pension for afgåede embedsmænd eller for deres efterladte var en nådesakt. Kongen kunne til enhver tid afskedige enhver embedsmand, der forekom ham uduelig. Kontrollen med embedsmændene var stor; det var således til underretning for kongen pålagt de overordnede embedsmænd at føre konduitelister over de underordnede.

Den her foreliggende undersøgelse af *danske forhold* omfatter kun de *laveste* lokale embedsmænd, men er til gengæld gennemført helt ned til det individuelle plan. Resultaterne heraf vil således være specifikke i forhold til de ovenfor foreliggende oplysninger om den mere generelle udvikling indenfor *hele* det lokale embedskorps i henholdsvis Frankrig og Preussen. En sammenligning kan naturligvis kun ske med største forbehold.

Det sociologiske aspekt træder frem direkte eller indirekte i mange af de konkret-historiske og de teoretiske fremstillinger, der beskæftiger sig med embedsstanden. I spørgsmålet om rekruttering ligger f.eks. problemet: social mobilitet gemt. Men nogen samlet behandling af embedsstanden

som sociologisk fænomen findes ikke. Da et af formålene med denne undersøgelse er at finde ud af, *hvem der blev embedsmand* (in casu: retsbetjent og magistratsmedlem) i Danmark 1735-65, vil det nødvendigvis vrimle med oplysninger og problemstillinger af sociologisk karakter.

Tidsrummet 1735-65 er valgt som undersøgelsesperiode, fordi indførelsen af de juridiske eksaminer 1736 indicerer, at udviklingen da havde nået et punkt, hvor det ansås for nødvendigt at formulere nogle kvalifikationskrav til administrationens og rettens udøvere og samtidig give disse mulighed for at tilegne sig de pågældende kvalifikationer. Indtil dette tidspunkt eksisterede der i Danmark ingen formelle kvalifikationskrav for at blive kongelig betjent, undtagen det indlysende, men uudtalte, at man skulle kunne læse og skrive, et forhold der dog ikke desto mindre har virket stærkt adgangsbegrænsende. Årene efter 1736 må i henhold til ovenstående opfattelse betragtes som et tidehvert for embedskorpset, hvor de nye kvalifikationskrav brydes med gammel praksis, og hvor grundlaget for korpsets professionelle udvikling: en fælles uddannelse, embedsbevidsthedsdannelse og standsbevidsthedsdannelse skabes.

Undersøgelsen af spørgsmålene: hvem og hvordan? afdækker samtidig en række hidtil ubehandlede forhold omkring lokaladministrationens embedsstruktur og bidrager til nøjere at karakterisere de forskellige embedskategorier, både enkeltvis og indbyrdes. Den indebærer endvidere kortlægning af en række administrative procedurer og giver mulighed for udledning af forskellige faktorer i den enevældige beslutningsproces.

Hovedkilderne er de i Danske kancelli førte gratialprotokoller,⁶ et materiale, der er ganske enestående både som konkret administrativt fænomen, idet sådanne protokoller *alene* er anlagte og førte netop i Danske kancelli (1706-71), og med hensyn til dets dataindhold, hvori helt systematisk indgår oplysninger, der normalt ikke er bevaret fra dette tidsrum, og som giver mulighed for at besvare ikke blot spørgsmålet: hvem, der *blev* embedsmand, men også: hvem, der *ikke* blev det!

Gratialprotokollerne er ekstrakt- og resolutionsprotokoller for ansøgninger om gejstlige og verdslige embeder, om rang, karakterer, forskellige privilegier m.m., »som alene af H.M.s nåde dependerer.« Det er ansøgningerne om retsbetjentembeder og magistratsembeder i Danmark udenfor København, som omfattes af undersøgelsen, mens ansøgningerne om gejstlige embeder og de verdslige københavnske og norske embeder ikke er behandlet. Ansøgningerne til de få øvrige embeder, som indeholdes i gratialprotokollerne, nemlig landstingsembederne og kirkeinspektørem-

bederne var oprindelig medtaget, men senere udeladt, da disse kategorier viste sig at være så små og at besidde så individuelle træk, at de ikke lod sig integrere i den kvantitative analyse af de flere tusinde ansøgninger til retsbetjent- og magistratsemployerbederne.

I gratialprotokollerne er hvert enkelt embede, hvortil der er indkommet ansøgninger, selvstændigt opført med en overskrift, der nøjere angiver ansøgningskonditionerne: om embedet er vakant, om det ansøges i forbindelse med en entledigelsesansøgning fra den hidtidige indehaver, eller om det ansøges på ekspektance/succession. Derefter følger i en nummerisk række ekstrakt af de enkelte ansøgninger. Den kongelige resolution, der oftest består af ét eneste ord: *accorderes* (i negativ fald: *refuseres*)⁷, er noteret i den dertil indrettede margin og markerer ved sin position, at den person, hvis ansøgning er ekstraheret på dette sted, skal have det pågældende embede.

Samtlige ansøgningsekstrakter er til brug for undersøgelsen udskrevet på skematiserede kort med angivelse af følgende (om forekommende) data:

ansøgerens navn

det ansøgte embede,

ansøgerens nuværende embede/tjenesteforhold/levevej, evt. rang

om ansøgeren ønsker at kumulere sit evt. nuværende embede med det ansøgte,

om ansøgeren har studeret ved universitetet, studium og studietid anføres,

om ansøgeren har taget universitetseksamen, art og grad anføres,

om ansøgningen rekommanderes, rekommandørens navn og status anføres,

om ansøgeren henviser til kgl. eller evt. andet løfte,

om ansøgeren tilbyder en form for betaling, størrelsen angives,

om ansøgeren tilbyder pension til forgænger eller dennes evt. enke/børn, størrelsen angives,

ansøgerens tidligere tjenesteforhold, i kronologisk rækkefølge, evt. angivelse af varighed og

ansøgerens slægtskabsforhold (søn af/svoger til)

De udskrevne data er derefter indgået i en række kvantitative analyser, der er kombineret/suppleret med individuelt dokumenterede nuanceringer og modifikationer.

Lokaladministrationens kvantitative udvikling 1735-65

Som baggrund for undersøgelsen af denne afhandlings egentlige hovedpersoner: magistratspersonerne og de kgl. retsbetjente, forekommer det rimeligt at skabe et nogenlunde overblik over lokaladministrationens civile embeder og deres indehavere. Herved vil man dels opnå kendskab til de 2 embedskategoriens indbyrdes og samlede andel af det totale antal lokale civile embeder, dels skabe mulighed for at vurdere, hvilke påviste udviklingstræk inden for de 2 kategorier, som er generelle for det samlede lokale embedskorps og hvilke, der er specifikke.

Det vil imidlertid være en særdeles vanskelig og tidskrævende opgave at etablere en fuldstændig oversigt over samtlige lokaladministrationens embeder på et givet tidspunkt, og det vil være yderligere kompliceret tillige at konstatere, hvorvidt der forekommer faktiske embedssammenlægninger ved personsammenfald blandt nogle af embedernes indehavere (kumulering).

I det følgende vil der derfor blive afstået fra en sådan fuldstændighed til fordel for det overkommelige: at nå frem til en rimelig dokumenteret forestilling om embedernes antal og om tendensen til, at én person forretter flere embeder samtidig.

Den største vanskelighed ved undersøgelsen skyldes landets opdeling i a) områder med en offentlig administration og b) områder med en patriomonal administration (under offentlig kontrol).¹

Forholdene i områderne med offentlige administration lader sig nogenlunde sikkert belyse igennem de årlige oplysninger i Hof- og statskalenderen, suppleret med posterne i civiletatens årlige reglement². Mens Hof- og statskalenderen »Allen Staats-Liebhabern zu Dienste« kun fortegner lokaladministrationens højere embeder,³ så er civilreglementet et lønningsreglement, hvorefter civiletaten skal »betales og forpfluges«, med konkret angivelse af hvert enkelt normeret civilt embede, der gageres af staten. Reglementet omfatter altså ikke de embeder, der lønnes ved sportelindtægter, men medtager til gengæld selv de laveste fast gagerede embeder.

Med udgangspunkt i disse to kilder er som BILAG (s. 139 ff.) etableret en oversigt over de enkelte embedskategoriens kvantitative udvikling

1735-65 i områderne med offentlig administration. I oversigten indgår ikke forstembedsmændene og de specielle embedsmænd ved de kgl. slotte (slotsforvaltere, ladefogder, husfogder, proviantforvaltere o.lign.).

Af oversigten fremgår naturligvis ikke den udvikling, der består i, at lokale civile embedskategorier kan være både etableret og nedlagt igen indenfor perioden 1736-64. Det drejer sig imidlertid kun om et par stykker. Således gælder det de ved kgl. anordning 1739, 31. juli oprettede 7 embeder som landfiskaler (kontrollører af retsbetjente og magistrater), der forsvandt 1746 ved Christian 6.s død, idet de ikke fik deres bestalling fornyet.

Det har været særdeles kompliceret at skabe et overblik over retsbetjentene og magistratsembederne. Om retsbetjentene generelt hedder det årligt tilbagevendende i civiletatens reglement, at »herreds- og birkefogederne, samt skriverne over alt på landet i Danmark, er udlagt gårde efter loven og kgl. befalinger, og de som dermed ej ere forsynede, betales af amternes indkomster«. Kun birkedommerne og -skriverne ved rytterdistrikterne opregnes tillige med nogle få andre, der tilfældigvis har fået konverteret nogle naturalieindkomster til pengeydelse.⁴ I Hof- og statskalenderen forekommer retsbetjentene som samlet gruppe først i 1790. Magistratsembederne henhører ikke under civiletaten og optræder først fra 1768 i Hof- og statskalenderen.⁵ Ved at inddrage de i landsarkiverne i henholdsvis København, Odense og Viborg beroende fortegnelser over retsbetjente⁶ og de af P. Munch udarbejdede skematiske opstillinger over embedsfordeling m.m. i købstæderne⁷ er det dog lykkedes at etablere status for disse embedskategorier i 1735. Tendensen i den følgende udvikling for disse kategorier udlæses af P. Munchs opregning af forholdene i 1768, hvor købstædernes 168 retsbetjente og magistratspersoner tilsammen varetager i alt 363 lokale embeder. Det mere nuancerede udviklingsforløb vil fremgå af nærværende undersøgelse som helhed. Der er dog på grundlag af oversigten allerede på nuværende stadium ingen tvivl om, at langt den største embedskumulering foregår netop inden for disse 2 embedskategorier.

Kildematerialet

Gratialprotokollen en kildekritisk analyse

Gratialprotokollerne 1735-65 omfatter ialt 16 bind, betegnet med numrene 24-39. Hver protokol er opdelt således, at ekstrakterne vedrørende de gejstlige embeder er fortegnat i forreste halvdel, mens de, der angår de verdslige embeder, rang og karakterer, er opført i bageste halvdel. Protokollerne nr. 24-32 er folierede, mens der ikke findes nogen form for sideangivelse i nr. 33-39.

Protokollernes kronologiske spændvidde er følgende (med parantetisk angivelse af de i hver protokols bageste halvdel forekommende dateringer):

- nr. 24 1734, 8.okt. - 1735, 23.juni
(1734, 19.nov., 11.dec.,
1735, 14.jan., 18.febr., 11.marts, 15.apr., 20.maj, 23.juni)
- nr. 25 1735, 11.aug. - 1736, 19.okt.
(1735, 11.aug., 30.sept., 23.nov., 23.dec.,
1736, 3.febr., 9.marts, 6.apr., 12.sept., 19.okt.)
- nr. 26 1736, 7.dec. - 1738, 9.maj
(1736, 7.dec.,
1737, 1.febr., 15.marts, 3. maj, 4.okt.,
1738, 17.jan., 14.marts)
- nr. 27 1738, 4.juli - 1739, 31.dec.
(1738, 4.juli, 19.sept., 14.nov.,
1739, 23.jan., 6.marts, 3.apr., 21.aug., 24.okt.)
- nr. 28 1740, 15.jan. - 1741, 8.maj
(1740, 15.jan., 11.marts, 29.apr., 29.juli, 30.sept., 2.dec.
1741, 27.jan., 24.marts, 8.maj)
- nr. 29 1741, 21.juli - 1742, 20.juli
(1741, 21.juli, 15.sept., 24.nov.,
1742, 19.jan., 16.marts, 23.apr., 20.juli)
- nr. 30 1742, 14.sept. - 1743, 22.nov.
(1742, 14.sept., 23.nov.,
1743, 18.jan., 8.marts, 21.juni, 30.aug., 22.nov.)
- nr. 31 1744, 7.febr. - 1745, 10.apr.

- (1744, 7. febr., 19.juli,
1745, 15.jan.)
- nr. 32 1745, 18.juni - 1746, 8.juli; 1749 u.d.
(1745, 18.juni, 6.aug., 10.dec.,
1746, 11.apr., 8.juli,
1749, u.d.)
- nr. 33 (titelblad: fra 1750 til 1752 in septembri)
(uden år og datoer)
- nr. 34 (titelblad: fra september måned 1752 til den 24.maj 1754)
(uden år og datoer)
- nr. 35 (bindangivelse: 12.juli 1754 - 12.nov.1755)
(uden år og datoer)
- nr. 36 (titelblad: fra 12.nov.1755 til 24.febr.1758)
(1757, 13.okt.,
1758, 13.jan.)
- nr. 37 1758, 17.marts - 1760, 18.okt.
(1758, 17.marts, 16.juni, 7.juli, 30.nov., 29.dec.,
1759, 26.jan., 30.marts, 17.aug., 28.sept.,
1760, 1.febr., 22.marts)
- nr. 38 1760, 31.okt. - 1763, 26.okt.
(1761, 13.maj, 24.sept., 22.okt., 18.dec.,
1762, 18.febr., 24.marts, 14.okt., 4.nov., 23.nov.,
1763, 13.jan., 3.marts, 21.apr., 25.maj, 7.juli, 15.aug., 15.sept.)
- nr. 39 1763, 16.nov. - 1765, 25.nov.
(1763, 16.nov., 7.dec.,
1764, 19.jan., 17.febr., 6.juni, 8.aug., 24.okt., 13.dec.,
1765, 30.jan., 6.marts, 18.apr. 15.maj, 12.juni, 24.juli, 21.aug.,
26.nov.)

De forskelle, der noteres for protokollerne nr. 26, 27, 31, 36, 37 og 38, imellem bindenes totale kronologiske spændvidde og spændvidden for de anførte dateringer i vedkommende protokols indførsler om verdslige embeder m.m. (= indførslerne i protokollens bageste halvdel) viser, at der er indført *gejstlige* embeder på de pågældende datoer. Heraf følger, at protokollen da har været forelagt kongen til resolution på disse tidspunkter uden at der har været verdslige embeder til besættelse.

I Frederik 5.s tid, især frem til 1758, er gratialprotokollerne særdeles sjusket førte (nr. 33-36). Således mangler så godt som alle dateringer. For perioden 1751-65 findes der imidlertid i en ekstraktssamling til gratialprotokollen¹ et supplerende materiale, nemlig de ekstraktlister, som kancelliforvalteren som led i proceduren har modtaget fra gratialkontoret. Disse

lister er alle daterede og viser, at gratialprotokollen i den pågældende periode har været til resolution ca. en gang om måneden. I 1752 således: 11.jan., 25.febr., 17.marts, 20.maj, 23.juni, 21.juli, 11.aug., 29.sept., 3.nov., 20.nov., 4.dec. og 18.dec.

Den væsentligste lakune i førelsen af gratialprotokollerne forekommer i nr. 32 og omfatter tiden fra 8.juli 1745 til 1749 (august). Den pågældende protokol indeholder selv explicit forklaringen. På bindets inderside er således indklæbet følgende notat, skrevet med samme hånd, som har ført protokollen i 1749: »Udi denne protokol er siden den højsalige konges død ikke noget blevet indført, men gratialia forestilte ligesom andre relationer indtil nu agosto 1749, da Hans Excellence hr. gehejmeråd von Holstein [oversekretær i Danske kancelli] haver tilkendegivet, at det var H.M.s allernådigste befaling, at alle gratialia efterdags som tilforn i gratialprotokollen skulle opføres.« Med Christian 6.s død. 6.aug. 1746 og måske ikke mindst med nedennævnte justitsråd Rasmussens afgang fra forretningerne 19.aug. 1746 er kontinuiteten i proceduren blevet brudt, og »gratialia forestilte ligesom andre relationer.« Dette betyder dog ikke, at de i stedet er blevet indført i supplikprotokollen. En eftersporing har vist, at de fortsat er blevet ekstraheret, men på løse ark for hver enkelt embede. De pågældende ark har været refereret såvel for konseillet som for kongen og er hver især påtegnet med den kongelige resolution. Disse ark er gået videre fra gratialkontoret og ned til kancelliforvalteren i stedet for den hidtidige særlige ekstrakt og har her erstattet dennes funktion som grundlag for bestallingsskrivelsens udfærdigelse. Arkene er herefter blevet spredt, således at det ark, hvor ansøgningerne til ét bestemt embede er ekstraheret, er lagt ved den pågældende udgående ekspedition, nemlig ved koncepten til bestallingsskrivelsen for den til embedet akkorderede person. D.v.s. at de er at finde blandt Koncepter og indlæg til de pågældende Registre 1746-49, forsåvidt bestallingsekspeditionerne er bevarede.²

Skønt notatet på indersiden af bindet til gratialprotokol nr. 32 angav, at »alle gratialia efterdags som tilforn i gratialprotokollen skulle opføres,« kom dette dog ikke til at holde stik. Det viser sig nemlig, at hverken ansøgninger om succession/ekspektance eller ansøgninger i forbindelse med entledigelse forekommer i protokollerne fra 1749 og derefter. Forsåvidt sådanne ansøgninger er blevet akkorderet, ligger de (om bevarede) som indlæg i forbindelse med den udgåede ekspedition, altså som indlæg til Registerne, hvis den udgåede ekspedition er en bestallingsskrivelse, og ved Kancelliets breve, d.v.s. som indlæg til oversekretærens brevbog³, hvis

Vnu Grevens Rind faderne til Søndersjænsø i
 Vland og for afgang den 17de Brøndag, den 17de
 Dato 1714, den 17de Brøndag, som den 17de, Søndag
 over alle minde dages.

Accorderet.

1. Jost Beck, som i egen Aar har været
 bestemt som den 17de Brøndag, den 17de
 sig, og i hans Aar ved det 17de Brøndag, som den
 at her Constitueret at for den 17de Brøndag, som den
 med den 17de Brøndag, som den 17de Brøndag, som den
 Procurator, og at Chagration den 17de Brøndag, som den
 i Nachschon, og den 17de Brøndag, som den 17de
 sig og artig sig til den.

2. Jørgen Thawer, som i den 17de Brøndag, som den
 sig den 17de Brøndag, som den 17de Brøndag, som den
 haben. Søndag, den 17de Brøndag, som den 17de
 haben. Søndag.

3. Peter Rasmussen, som i den 17de Brøndag, som den
 sig den 17de Brøndag, som den 17de Brøndag, som den
 og saad. Søndag, den 17de Brøndag, som den 17de
 i Nachschon, som den 17de Brøndag, som den 17de
 med den 17de Brøndag.

4. Marten Jørgensen, som i den 17de Brøndag, som den
 sig den 17de Brøndag, som den 17de Brøndag, som den
 aut Constitueret vice, som den 17de Brøndag, som den 17de.

5. Rasmus Bruun, som i den 17de Brøndag, som den
 og den 17de Brøndag, som den 17de Brøndag, som den
 som den 17de Brøndag, som den 17de Brøndag, som den 17de.

6. Paul Melhorn, som i den 17de Brøndag, som den
 som den 17de Brøndag, som den 17de Brøndag, som den 17de
 med den 17de Brøndag, som den 17de Brøndag, som den 17de
 sig den 17de Brøndag, som den 17de Brøndag, som den 17de
 sig den 17de Brøndag, som den 17de Brøndag, som den 17de
 sig den 17de Brøndag, som den 17de Brøndag, som den 17de
 sig den 17de Brøndag, som den 17de Brøndag, som den 17de

207.

7. Niels Slog som julemandt 1720. Svarer at Slog, skand med Brudebrudeas Bar og Skekæbe, og brodt, for at de til vacante Gæver, for imen, skog indtel karst 1720. Tangen det forer farne det angik maaly forimmaig.
8. Maas Jensen Kulle som paa den Hans die far i han afgangen Bæksus, for og god forordit grov, for en aubriet om Sogbe grov, Sog i Lolland, og det af, for Niffemat Maasens Arbest forlig og for paa. Ragselig.
9. Christen Christensen som paa i egen die for vent die, vegetig som Læng, Sog og for Siedt i Mariebrø, af som som for at god Skid, maa for forer Capaci, te.
10. Ole Tøm, som i Seba og Sankt for Sog og vid af fellige for fælter og fælter for.
11. Johan Samer, om i Skidbruden die 1720. om Perren Svidret, for i karst 1720. faad det Gaar, og angulig Sotter paa at i Sog Boplor, og for for som for fæst om Maadret omne Sog i Paag for om i Sogret Sog om i te.
12. Hans Christensen som for tenit for Sog og gteig vid af fellige for fælter og fælter, og varet til sig til Sog og gteig vid det om Sog om Sog og gteig vid.
13. Niels Slog som, om i Sogret die for tenit for om og om om Sog Officerer paa Seba.
14. Sogret Sog som om i Sogret Maas vid Sogret Sogret, om i Sogret, som af fælter og Sogret og Familie om Sogret Sogret, af Sogret fælter for S. Sogret om Sogret Sogret og Sogret, om Sogret og Sogret, af Sogret for Sogret, om Sogret om Sogret, om Sogret om Sogret, af Sogret om Sogret om Sogret om Sogret.

- Om ^{og ~~Skandnavn~~} Tjenestegut fombredt i Ringkjøbing samt grovter-
 fogt fombredt i Bøtting grovter, om end Haasemont
 og Tjenestegut C. Schmidt's skikkelige udygning er blivn
 vacant form ~~af~~ ^{af} Høvsølgemus allvinstudenig
 Suppliceret.
- 1) Thomas Montagne Corrector i Ribe Cathedral
 Skole, for i 15de aarsal Corrector under Theodor
 for alternant: løfter, at man sig søgde uordelig
 fombredt, thi de doger bli reflecteret og
 da Supplicanten for tillige lægt sig udfør
 at i vordende skidning og for man sig til
 at uordelig fombredt med sig at skole fombredt
 for bredt sig at bli bemaaned forund.
 og da Correctores for udfør at sig sig
 anciente med brygning for i vordt, fombredt
 bredt sig tillige om at bli vice brygning
 i Ringkjøbing, for at gaud om thi man i
 minen udførelse med forson.
- 2) Hans Jensen fuldmægtig for Esben i Edding
 udfør udfør at Gysimulade Bysfor Magistraten
 i Edding og fombredt for sig E'vordet og nichisped for
 Bysfor interesse, for sig lovligmæssig og skikkelig
 Dyffisped; Gysimulade Recomedere gaud an-
 signing til alternant: Bøvsølf.
- 3) H. C. Hansen for sig for Høvsølf af appliceret sig
 for at vordende skidning, Cantorsfor og Høvsølf.
 man grovter Schack udfør Supplicanten for den

- den til Embedet var som skildret
- 4 N. B. Børge Borgmann i Ringkjøbing samt Bys og stads-
gjern Herrens forretter, bærer ad Byfoged Embedet
maatte anseetis ind for samme Embedet.
  - 5 J. Dörck, Controller, Amin og Secular i Ringkjøbing
bærer ad stadsmand Embedet maatte stadsmand
ind ad samme Embedet for sin.
  - 6 J. W. Findberg vice stadsmand i Trindere.
  - 7 P. Gømmen biskopsamt og forby og stads
bærer ad Byfoged Embedet i Bolling maatte
nærre ind for biskopsamt Embedet.
  - 8 A. Steenfor forsin Byfoged i Hvide, som affald for
Embedet.
  - 9 J. Wiedbeck vorder af Cancell. stads Sonne, for
samt Byfoged i slutning, forsin, og god og
for sin.
  - 10 A. E. Borger tilbyde sig ad sin 30 Offorord til
den offentl. Byfoged bærer indretning,
  - 11 C. Christensen for god atskill for sin og for sin
for den sig for sin indt for.
  - 12 And: Schumacher for forstærket Exama Rindem
  - 13 H. Beijer for en god atskill for stads og stadsmand
Alberten.
  - 14 P. Franberg for sin og for Byfoged i Hviding.

ekspeditionen kun består i en skrivelse til den pågældende entledigelsesansøgende selv.

Ved en nøje konfrontation af oplysningerne om bestillinger som henholdsvis kgl. birkefoged, kgl. birkeskriver, (vice)borgmester, byfoged, byskriver, herredsfoged, herredsskriver og (vice)rådmand i de alfabetiske registre til de senere omtalte underskrivelsesbøger 1735-65 med gratialprotokollernes oplysninger om embedsbesættelser i den tilsvarende periode, lader følgende konkrete tal for udbudet af retsbetjent- og magistratsembeder 1735-65 sig udlede:

a = oplysningerne i gratialprotokollerne

b = oplysningerne i de alfabetiske registre til underskrivelsesbøgerne

a	a	a	a	a	b	b ÷ a
	vak.	akk. ent.	akk. suc.	ialt	totaludbud	difference mellem a og b
1735	18	3	2	23	27	+ 4
1736	12	5	2	19	29	+10
1737	7	6		13	17	+ 4
1738	10	6	4	20	27	+ 7
1739	7	5	3	15	18	+ 3
1740	16	6	1	23	27	+ 4
1741	12	7		19	27	+ 8
1742	5	4	7	16	21	+ 5
1743	12	10	3	25	28	+ 3
1744	3	2	3	8	10	+ 2
1745	4	4	2	10	19	+ 9
1746	1	3		4	8	+ 4
1747					17	+17
1748					15	+15
1749	1			1	22	+21
1750	4			4	11	+ 7
1751	3			3	13	+10
1752	5			5	12	+ 7
1753	7			7	16	+ 9
1754	3			3	11	+ 8

1755	2		2	12	+10
1756	7		7	14	+ 7
1757	4		4	14	+10
1758	10		10	29	+19
1759	1		1	14	+13
1760	1		1	15	+14
1761	3		3	15	+12
1762	2		2	9	+ 7
1763	12		12	23	+11
1764	3		3	8	+ 5
1765	8		8	13	+ 5
	183	61	27	271	541
					270

Differencen imellem underskrivelsesbøgernes 541 bestillinger og de 271 embedsudbud i gratiaalprotokollerne når altså helt op på et antal af 270. Heraf er der i det foregående givet forklaring på 57 embedsbesættelser, der angår perioden mellem 8. juli 1746 og august 1749, samt alle besættelser ved entledigelse og succession (nøjagtigt antal ukendt) 1749-65.

Tilbage står spørgsmålet om det resterende antal, først og fremmest de 59 manglende i Christian 6.s tid. 12 af dem er fundet i den ovenfor nævnte ekstraktsamling til gratiaalprotokollen.⁵ Foruden de omtalte ekstraktlister 1751-65 indeholder samlingen nemlig en række sammensyede læg, som ved en nærmere undersøgelse viser sig at være *originale* gratiaalbogsblade, etablerede uden for den egentlige protokol for at kunne sendes til kongen til resolution, f.eks. når han var på rejse, i stedet for selve protokollen.⁶ Disse læg er imidlertid ikke senere vedføjet de pågældende protokoller. I alt 12 af de manglende embedsbesættelser er som nævnt at finde heri, nemlig 10 i et læg fra 1735-36, 1 i et læg fra 1740 og 1 i et læg fra 1745.

Fraværet af de resterende 47 i gratiaalprotokollerne fra Christian 6.s tid har jeg ingen dokumenteret forklaring på. Den for nærværende arbejde satte tidsfrist har ikke tilladt en systematisk gennemgang af samtlige tilfælde via Koncepter og indlæg til Registrene. De få stikprøver, der er foretaget, har ikke afklaret problemet. En enkelt af dem viser endda en procedure lig den, der praktiseredes 1746-49, hvor den originale forestilling med samtlige (i dette tilfælde 9) ansøgere og med den kongelige reso-

lution påtegnet, ligger ved den udgåede ekspedition.⁷ Ved andre af stikprøvetilfældene foreligger til gengæld end ikke originalansøgningen i forbindelse med bestallingskoncepten.⁸

Spørgsmålene: hvorfor og hvorledes et ikke helt lille antal embedsudnævnelser har fundet sted *uden om* gratialprotokollen, lader sig altså ikke besvare igennem undersøgelser af den formelle procedure, men må efterlades åbne.

Den følgende undersøgelse bygger alene på gratialprotokollernes ansøgningmateriale, idet det som tidligere nævnt kun er for de heri opførte embeder, at antallet af ansøgere kendes, d.v.s. for de 271 af de ialt udbudte 541 retsbetjent- og magistratsembeder. Der er til disse ialt noteret 3.143 ansøgninger, fordelt med 2.731, 296 og 122 på henholdsvis vakance, entledigelse og succession. Et ansøgningstal for de øvrige 270 udbudte og af kongen besatte embeder lader sig *ikke* etablere. Som det vil fremgå af den her gennemførte kildekritiske analyse, må de ved undersøgelsen fremkomne resultater for de kvantitative oplysningers vedkommende ikke betragtes som absolutte, men som minimumsangivelser.

Embedsbesættelsen

Proceduren ved embedsbesættelserne

Når et retsbetjent- eller magistratseembede blev vakant (dette skete principielt kun ved indehaverens død), indberettedes det til Danske kancelli af stiftamtmanden, for retsbetjentembedernes vedkommende ofte tillige af amtmanden. I forbindelse med at klarlægge det videre forløb ved embedsbesættelser løber man straks ind i spørgsmålet, hvorledes det er blevet almindelig kendt, at et embede er ledigt. En gennemgang af tidens aviser fastslår, at den slags anliggender ikke formidledes igennem pressen. Når man imidlertid konstaterer, hvor mange ansøgere, der faktisk melder sig til de vakante embeder, både fra nær og, hvad især må undre, fra fjern (fra andre landsdele og fra Norge), må meddelelserne om vakancerne ikke desto mindre være spredt som løbeild.

For de potentielle ansøgere fra samme eller nærmeste lokalitet, hvor vakancen forekommer (f.eks. inden for byen, amtet eller stiftamtet), har der næppe eksisteret noget kommunikationsproblem. For de ikke-lokale kan man forestille sig flere kommunikationsmuligheder. F.eks. at nogle personer i den grad har satset på at erhverve embede, at de indretter hele deres tilværelse derefter og for en tid bliver så at sige permanente sollicitanter. Det er bl.a. dem, der oplyser, at »de har lagd i København« i en årrække, endda med kone og børn for at sollicitere.¹ De har sandsynligvis haft deres omtrent daglige gang i kollegierne for at følge udbudene. Andre har muligvis haft en fast forbindelse i hovedstaden, som mere eller mindre professionelt har slidt trapperne i Den røde bygning for dem, eller måske endog en kontakt i selve regeringskontorerne. Der har efter al sandsynlighed været rige muligheder for kollegiernes embedsmænd og underordnet personale for at skaffe sig ekstraintægt ved informationsvirksomhed. Ikke så få personer forekommer som ansøgere ved en række i gratialprotokollerne umiddelbart på hinanden følgende vakancer. Det synes som om de pågældende har indsendt deres ansøgninger i bundter og i så fald må have gjort det på grundlag af samlede oplysninger om den da forekommende hele række af vakancer.²

Ansøgningerne, som regel skrevet på stemplet papir, indgik til Danske

kancelli, nogle direkte, andre via stiftamtmand eller amtmand. De sidstnævnte kom fra lokale ansøgere, herunder først og fremmest fra de i stiftamtet eller amtet allerede værende embedsmænd, der fortrinsvis ønskede at kumulere deres hidtidige embede med det vakante. Stiftamtmanden/amtmanden bekræftede (vidimerede) som regel disse ansøgninger i forbindelse med den videre ekspedition til kancelliet. I vidimeringen ligger kun en ren og skær attestation af de indeholdte oplysningers rigtighed. Imidlertid forekommer det ofte, at stiftamtmand/amtmand rekommanderer en af de af ham således fremsendte ansøgninger. En sådan rekommandation har tjenstlig karakter og nærmer sig en egentlig indstilling.³

I kancelliet blev ansøgningerne behandlet i gratialkontoret⁴, hvor i henhold til kancelli-instruksen 1730, 11. dec. »justitsråd Rasmussen alle materialer om gejstlige og verdslige bestillinger i den såkaldede Gratialbog kortelig, men dog så fyndig, at enhvers motiver og merita deraf kan ses, ekstrahere og indføre, så og ekstrahere af hvis kongen selv skal refereres, forfatte...«⁵ Denne instruks modificeredes ved to m.h.t. dette punkt enslydende reskripter 1732, 18.april og 1733, 4.maj. Heri hedder det nemlig: »..Gratitalia angående, da leveres samme til justitsråd Rasmussen, som sædvanligt er, af hvem supplikerne derom ekstraheres og konseillet foredrages, som dennem videre til allernådigste resolutions erholdelse Os tilsendes.«⁶ »Justitsråd Rasmussen« er den siden 1719 i Danske kancelli værende sekretær Rasmus Rasmussen. Han har med enkelte afbrydelser ført gratialprotokollen lige til han 1746, 19.aug. fik kongens sanktion på, at hans embedsforretninger måtte overdrages Povl Eggers.⁷ Man må formode, at det er denne, der døde november 1752, som herefter har ført protokollen indtil 1750.⁸ Fra 1750-65 føres den af skiftende personer.

Instruksen 1730 genindfører de i 1699 bortfaldne kollegiale rådslagninger i Danske kancelli. I disse møder, der skulle finde sted hver mandag, deltog oversekretæren, de fire kancellisekretærer, maitres des requetes og generalprokurøren. Det synes dog implicit at fremgå af instruksen, at gratitalia ikke som de øvrige »memorialer« er blevet behandlet her.⁹ Derimod er gratialprotokollen, i hvert fald fra april 1732, blevet foredraget i konseillet og er derefter blevet forelagt kongen til resolution.¹⁰ Man må heraf slutte, at kongen normalt ikke har været tilstede i konseillet.

Når den kongelige resolution forelå, gik sagen til ekspedition. Det skete ved, at der i gratialkontoret blev udskrevet en ekstrakt af gratialprotokollen med angivelse af det pågældende embede, navnet på den akkorderede person samt den kongelige resolution i dens fulde ordlyd. I Christian 6.s

tid udfærdigedes en selvstændig ekstrakt for hver enkelt akkordering, mens man fra 1751 gik over til at føre samtlige akkorderinger fra hver gang, gratialprotokollen havde været forelagt kongen, på én ekstraktliste. Ekstrakten er derefter sendt ned til kancelliforvalterens kontor, hvor den har fået en påtegning om, hvilken dato den er »nedkommet« (fra gratialkontoret).¹¹ Her er bestallingskrivelsen blevet konciperet og udfærdiget på grundlag af ekstrakten. Den er derefter sendt til kongens underskrivelse og som et led i denne ekspedition fortegnet i den kronologisk førte underskrivelsesbog,¹² og en kopi er endelig indført i Registrene for den landsdel, hvortil det pågældende embede henhører. Nogle stikprøver viser, at den normale ekspeditionstid for en ukompliceret bestalling er ca. 3 uger fra resolutionen er faldet.

Det hændte imidlertid, at der måtte indhentes yderligere oplysninger om forhold i forbindelse med en ansøgning, før gratialprotokollen kunne forelægges kongen til resolution. Sådanne oplysninger indhentes ved korrespondance imellem oversekretæren og stiftamtmanden. De angik ofte entledigelsesansøgningerne.¹³

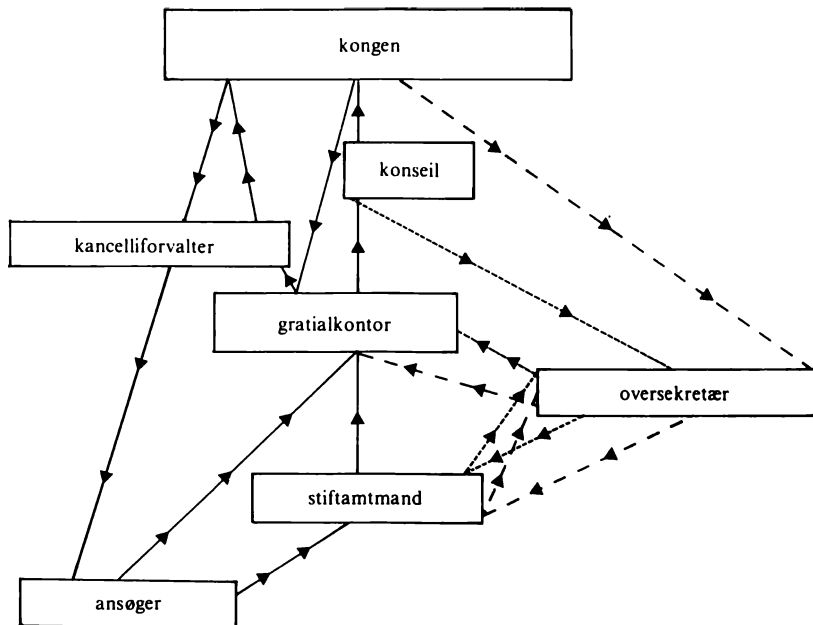
Det forekom dog også, at et og andet forhold skulle undersøges som følge af den kongelige resolution, idet den kunne indeholde en betingelse, som skulle opfyldes, før en bestalling kunne udfærdiges. Også dette foregik igennem oversekretærens korrespondance med den pågældende stiftamtmand.¹⁴

Bestallingskrivelsen tilgik den akkorderede ansøger ved et åbent brev, mens de refuserede ikke fik besked. De måtte selv henvende sig hos kancelliforvalteren, hvis de ønskede svar, og formodentlig som andre supplikanter betale en afgift herfor.

Bestallingskrivelserne til såvel retsbetjent- som magistratsembeder var meget stereotype og kun undtagelsesvis med individuelle variationer. Normen var følgende:

GØRE ALLE VITTERLIGT, at Vi allernådigst have beskikket og forordnet så og hermed beskikker og forordner Os elskelige N.N. at være byfoged i Vor købstad N.N. udi forrige og nu afdøde N.N.s sted. Thi skal han fremdeles være Os som sin absolut og souveraine arvekonge og herre, huld og troe, Vores og Vores kongelige arvehouses gavn og bedste søge, vide og ramme; skade og fordærv af yderste magt, evne og formue hindre, forekomme og afværge; så og ikke for nogen åbenbare, hvis samme hans embedsforretninger vedkommer og hemmelig bør at holdes; og sig derudi så vel som i andre måder skikke og forholde som det en ærlig, tro og oprigtig byfoged egner og vel anstår, efter den ed, som han Os derpå allerunderdanigst gjort og aflagt haver, såfremt han samme bestilling agter at nyde.¹⁵

Proceduren ved embedsbesættelser grafisk fremstillet:

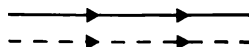
det ukomplicerede forløb:

forløb, hvor oversekretæren *før* forelæggelsen for kongen må indhente oplysninger hos stiftamtmanden:

forløb, hvor oversekretæren *som følge* af den kgl. resolution må indhente oplysninger hos stiftamtmanden:

Bemærk: Oversekretæren er medlem af konseilet.

Embedernes kumulering

Som påvist må antallet af embeder i perioden 1735-65 karakteriseres som statisk, såvel generelt som inden for den enkelte embedskategori. Derimod foregår der en tydelig kumulering af embeder. Kumulering betyder, at én person er indehaver af flere embeder på samme tid. Kumuleringen

foregik især inden for og imellem underretternes betjente og købstædernes magistrater. Der er ikke tale om formelle embedssammenlægninger, men om en i praksis via personsammenfald etableret konstellation af bestemte embeder, som dog synes at tendere mod at få permanent karakter.

Hvad specielt retsbetjentembederne angår, bestemte Danske lov 1-5-17, at ingen dommer måtte betjene mere end ét embede. Dette forhold gjorde sig utvivlsomt gældende, da man efter lovens udstedelse ved missive af 16. juni 1686 indkaldte betænkninger fra landsdommerne om herreders og birkers reduktion¹, som resulterede i en sammenlægning af en del landjurisdiktioner, hovedsagelig i Jylland og på Fyn². Derefter forekommer egentlige embedssammenlægninger kun sparsomt i tiden frem til det her behandlede tidsrums slutning (1765), hvorimod de personlige embedskumuleringer flourer. Hammerich nævner i denne sammenhæng, at det »vistnok har spillet nogen rolle, at embedsbesættelser opfattedes som kongelige nådesakter, hvis område indskrænkedes, når embedernes antal indskrænkedes«. Ved de personlige kumuleringer »bandt man ikke fremtidige afgørelser«, men kongen var ved senere udnævnelser ikke afskåret fra »at sprede sin nåde over et større antal personer«³. I stedet gjorde man altså brud på Danske lov!

I praksis ser det ud til, at éngang etablerede konstellationer har en vis inert, først og fremmest ved det tidsmæssige sammenfald for vakance og nybesættelse. I gratialprotokollerne i Danske kancelli fra perioden behandles nybesættelse af embeder, der er vakante efter samme indehaver, almindeligvis under ét, som een sag, men under nøje angivelse af samtlige embeder. Undertiden anvendes betegnelser, der kan tyde på, at et af embederne i konstellationen opfattes som det primære, således f.eks. »byfogedembedet i...og herredsfogedbetjeningen i...« eller »byfogedembedet i...med annekterede herredsfogderi i...«⁴. Gennem de i samme protokoller behandlede sager om ekspektance og succession spores ligeledes hos ansøgerne en tydelig opfattelse af en fast samhörighed af hidtil kumulerede embeder⁵.

Besættelsen af en flerhed af embeder under ét kan naturligvis kun finde sted, hvis embederne -som ovennævnte-sorter såvel under samme overøvrighed som under samme kollegium.

Hvis dette ikke er tilfældet, betragtes den hidtidige konstellation som automatisk ophørt ved vakance. Nybesættelse af embederne foregår derefter formelt hver for sig igennem de respektive overøvrigheder og kolle-

gier; og om der bliver tale om genetablering af konstellationen, synes at bero på en konkret stillingtagen i hvert enkelt tilfælde⁶.

I gratialprotokollen 1735 findes et eksempel på, at man fra kancelliets side udtrykkelig nævner dette forhold. Det forekommer i forbindelse med byfogedembedet i Vordingborg, »vacant efter afgangne byfoged og tolder Hans Clausen Kirschman....hvorhos erindres allerunderdanigst, at om toldertjenesten i Vordingborg, som er annekteret byfogedembedet, sker a parte allerunderdanigst forestilling fra Rentekammeret.«⁷

Det formelle brud med Danske lov 1-5-17 skete med reskriptet af 26.april 1737 til stiftamtmand og amtmænd i Danmark angående små justitsbetjeningers sammenlægelse:

»Som det er blevet forebragt, at herredsbetjentene på de fleste steder i Danmark skal være så slet aflagte, at de ikke af deres embeders indkomster skal have deres nødtørfte udkomst; hvorover er funden for godt, at for den tilkommende tid skal det iagttages, at, når en rettens betjent i sådanne tilfælde ved døden afgår, samme da vakante dommer- eller skriverembede skal annekteres og tillægges den næsthos værende rettens betjent, på de konditioner, at den visse løn, som svares af amtstuen til rettens betjente i det herred, som et andet bliver tillagt, skal henlægges og anvendes til arresthuse eller fængsler, som da skulle indrettes ved tinghusene, deres opbyggelse og vedligeholdelse, så og til fangefogder i ethvert herred, som kunne bevare og slutte delinkventerne, deres løn; og skal da sådanne rettens betjente lade sig nøje med den sædvanlige løn for det ene herred, samt det i Loven bevilgede korn af begge herreder, og hvad de ellers fortjene ved begge embeder: så befales, at når deslige herreder eller andre små justitsbetjeninger i købstæderne eller på landet herefter vacant blive, skal stiftsbeholdnings-(amt)manden gøre allerunderdanigst forslag om hvad nærmest liggende justitsbetjent sådant vacant embede på ovenbemeldte konditioner kunne adjungeres, og derpå resolution forventet«.

Reskriptet er kun i *formel* forstand et brud med Danske lov. *Reelt* betegner det blot en stadfæstelse af allerede herskende praksis.⁸ I gratialprotokollerne i Danske kancelli forekommer der således flere tilfælde i de knapt halvandet år, der ligger imellem nærværende undersøgelses begyndelsestidspunkt (januar 1735) og reskriptets fremkomst i april 1737, nemlig:

byfoged Ribe/birkedommer Riberhus rytterdistrikts birk,
 byskriver Ribe/birkeskriver Riberhus rytterdistrikts birk,
 byfoged Fåborg/herredsfoged Salling herred og
 herredsfoged Kjær og Hvetbo herreder/birkefoged Dronninglund birk⁹

Legitimeret af reskriptet fortsatte kumuleringen af retsbetjentembederne støt. I tiden fra reskriptets udstedelse og til og med 1765 forekommer i

gratialprotokollerne ialt 22 eksempler på, at justitsbetjener kumuleres, som regel på stiftamtmandens eller amtmandens indstilling og i flere tilfælde med direkte reference til reskriptet. Det drejer sig om følgende:

byskriver Mariager/herredsskriver Hellum og Hindsted herreder,
 byskriver Fåborg/herredsskriver Salling herred og birkedommer Holstenhus birk,
 herredsskriver Øster og Nørre herreder/herredsfoged Øster og Nørre herreder,
 byfoged Holbæk/herredsfoged Merløse og Tuse herreder,
 byfoged Vejle/herredsfoged Nørvang og Tørrild herreder,
 byskriver Varde/herredsfoged Øster og Nørre herreder,
 byskriver Rødby/herredsskriver Fuglse herred,
 herredsskriver Odense og Skovby herreder/herredsskriver Lunde og Skam herreder,
 byskriver Ringkøbing/herredsskriver Bølling herred,
 herredsfoged Hammerum herred/herredsskriver Hammerum herred,
 herredsfoged Ringsted og Tybjerg herreder/birkedommer Tybjerggård birk,
 herredsfoged Lollands Nørre herred/birkedommer Gammelgård birk,
 byskriver Ribe og birkeskriver Riberhus rytterdistrikts birk/byfoged Ribe og birkedommer
 Riberhus rytterdistrikts birk,
 byfoged Mariager/herredsfoged Gerlev herred/birkedommer Mariager klostres birk,
 herredsskriver Langelands herred/birkeskriver Langelands grevskabs birk,
 herredsfoged Galten, Houlberg, Vester Lüsberg og Hasle herreder/birkedommer
 Marselisborg birk,
 herredsskriver Ramsø og Tune herreder/birkeskriver Duebrødre klostres birk,
 herredsskriver Ramsø og Tune herreder/birkeskriver Svenstrup birk,
 herredsskriver Ramsø og Tune herreder/birkedommer Svenstrup birk,
 byfoged Nykøbing Sj./birkeskriver Dragsholm birk,
 herredsskriver Voer og Nim herreder/birkedommer Stensballegård birk, og
 herredsskriver Onsild herred/herredsskriver Rinds og Gislum herreder.¹⁰

Reskriptets fremkomst er dog ikke ensbetydende med, at kumulering herefter finder sted (akkorderes) i alle tilfælde, hvor en vakance giver mulighed herfor, og stiftamtmand eller amtmand rekommanderer. Af gratialprotokollerne fremgår det, at kongen afviste 5 explicitte indstillinger om kumulering 1737-65 i forbindelse med vakante retsbetjentembeder ved i påkommende tilfælde at udnævne en helt anden supplikant. Følgende foreslåede kumuleringer blev ikke effektueret:

byfoged (og rådmænd) Kalundborg/herredsfoged Arts og Skippinge herreder,
 byfoged Holstebro og herredsfoged Hjern og Ginding herreder/herredsfoged Hammerum
 herred,
 birkedommer Københavns rytterdistrikts birk/birkedommer Tårnby birk,
 herredsfoged Børglum og Ferlum herreder/byskriver Hjørring og herredsskriver Horns og
 Venneberg herreder og
 byskriver Præstø/birkedommer Vordingborg rytterdistrikts birk.¹¹

Endelig er der flere eksempler på, at et vakant retsbetjentembede er så miserabelt, at stiftamtmanden eller amtmanden indberetter, at det »ej kan tillægges nogen af de nærmestværende rettens betjente«. Dette gælder birkedommerembedet på Fejø, byskriverembedet i Nekso, byfogedembedet i Skagen og herredsskriverembederne i henholdsvis Liusgaard og Hids herreder og i Middelsom og Sønderliung herreder.¹² Det vil sige, at indtægterne ved pågældende embede ikke kunne opveje (rejse)udgifterne ved at betjene det. Omvendt bedømmes et enkelt embede (vel at mærke allerede kumuleret) af såvel stiftamtmand som amtmand ved to på hinanden følgende vakancer at være »nok til een at forestå« og »ej kan annekteres«, nemlig embedet som herredsfoged i Års og Slet herreder/ birkedommer i Løgstør birk.¹³ Endelig ræsonnerer amtmanden i et tilfælde, at bemeldte vakante herredsskriverembede »trolig ej bliver annekteret til næsthosværende herredsskriver, siden han tillige er byskriver og således med brød velforsynet«. ¹⁴ Og stiftamtmanden mener i et andet, at »skønt dette ringe embede er af den slags som efter allernådigste reskript af 26. april 1737 kunne adjungeres til næstvedliggende justitsbetjente, så er dog omstændighederne således, at det ej er fortjenligt, at nogen af de nærmest omkringliggende betjente fik dette skriveri, thi herredsfoged Bierrum er herredsfoged i 3 herreder og har skikkelig levebrød, og birkedommer Bøllings embede er ej belejlig for den tjeneste, da vandet er imellem, hvorfor indstilles, om denne tjeneste må blive besat med en aparte herredsskriver«¹⁵

Af henholdsvis amtmandens og stiftamtmandens betragtninger fremgår det problematiske ved en embedskumulering, der udvikles efter de tilfældige vakancers princip og ikke er resultat af en nøjere afvejning af lokale omstændigheder i forbindelse med en central planlægning. Når den tilfældige kumulering når et vist punkt, d.v.s. at en overvejende del af embederne er kumulerede, bliver den tiloversblevne del vanskelig at få med ind i kumuleringsprocessen, der derved går i stå, og en tydelig opdeling af embederne i gode og ringe levebrød fremkommer.

Der er i gratialprotokollerne 1735-65 kun ét eksempel på, at overøvrigheden fremkommer med principielle begrundelser for sin indstilling om kumulering af et vakant embede. Karakteristisk nok er baggrunden for tilfældet en uenighed imellem stiftamtmand og amtmand om, hvilket af flere mulige embeder det vakante skal annekteres. De flere eksisterende muligheder viser, at den ovenfor skitserede slutfase i kumuleringsprocessen *ikke* er nået i det pågældende geografiske område.

Tilfældet vedrører med to års mellemrum herredsfogedembedet i Øster

og Nørre herreder (Ribe stift). Stiftamtmanden indstiller, »at som disse vakante herreder ligger langs med Vester herred, der er annekteret til byfogedembedet i Varde, så kan samme magelig og bekvemmelig af én herredsfoged betjenes«, hvorfor han foreslår, at byfogden i Varde må beskikkes til herredsfoged i Øster og Nørre herreder. Derimod mener amtmanden, at »for at få herrederne i amtets distrikt af nogenlunde égalité, så kunne Øster og Nørre herreder bedst samles med Bølling herred til byfogden i Ringkøbing, Ulfborg og Hinds herreder med Skodborg-Vandfuld herreder til byfogden i Lemvig og Hammerum herred med Hiern og Ginding herreder til byfogden i Holstebro.«

Amtmanden slutter sin indstilling med at anmode om at herredstingene, hvorledes herrederne end bliver samlede, »må forblive i de herreder, hvor de nu holdes, som ellers i vidrig fald ville blive altfor besværlig for almuen.«¹⁶ I den kgl. resolution bliver stiftamtmandens forslag approberet, d.v.s. at man fra central hold vælger den umiddelbart enkleste løsning og ikke reflekterer på amtmandens mere principielle betragtninger. Dog medgives amtmanden i resolutionen, »at herredstingene bliver holdt, hvor de alletider er bleven holdt«. Imidlertid viser det sig (af her ikke nærmere undersøgte omstændigheder), at byfogden i Varde ikke udnævnes, men at skriveren i bemeldte Øster og Nørre herreder får embedet, tilsyneladende imod at hans søn (eller slægtning) overtager skriverembedet. Den nye herredsfoged dør kun to år efter, og historien gentager sig: stiftamtmanden indstiller »en af rettens betjente i Varde«, men foreslår denne gang byskriveren, der også er herredsskriver i Vester herred, dog således at han afstår dette skriverembede til byfogden i Varde. Den nuværende skriver i Øster og Nørre herreder, der også er blandt ansøgerne og tillige broder til afdøde, erklærer han inhabil til dommerembedet, hvorved han imødegår løsningen fra sidste vakance. Amtmanden derimod holder på sin gamle hest, byfogden i Ringkøbing, der tillige er herredsfoged i Bølling herred. Også denne gang approberes stiftamtmandens forslag, der omsider gennemføres i praksis.¹⁷

I yderligere et tilfælde afslører gratialprotokollerne uenighed mellem stiftamtmand og amtmand om en kumulering, men uenigheden medfører ingen principielle overvejelser om embedssammenlægninger, idet diskussionen udelukkende drejer sig om de pågældende personers habilitet. Kongens holdning er imidlertid værd at bemærke. Det drejer sig om besættelsen af herredsfogedembedet i Nørvang og Tørrild herreder, hvor stiftamtmand og amtmand også er af forskellig opfattelse.¹⁸ Den første

ønsker byfogden i Vejle, der tilliger er skriver i den pågældende herredsjurisdiktion, imod at han afstår dette skriverembede til byskriveren i Vejle. Den anden anbefaler i stedet byfogden i Kolding, som til gengæld skulle opgive »dette ringe brød«, der passende kunne annekteres birkedommeren i Koldinghus rytterdistrikts birk. Amtmanden anfører desuden, at Vejle-byfogden »er aldeles inhabil at forestå de tjenester, han nu har, hvorfor han og nylig formedelst alderdom og dermed følgende skrøbeligheder har søgt autorisation til sin tjener at forrette det ham anfortroede skriverembede«. ¹⁹ Af den kgl. resolution fremgår et tydeligt dilemma mellem ønsket om at følge stiftsamtmændens indstilling og sandsynligheden for inhabilitet hos en lokal embedsmand: »stiftamtmanden kunne vel tilskrives, at Vi hafde fornummet, at byfogden (i Vejle) Matthias Hansen alt er en gammel, svag mand, som har nok at bestille med den tjeneste han nu har, hvorfor Vi har betænking om at give ham denne tjeneste, ifald det forholder sig således, som amtmand Oertz berettet haver, dog er det ikke nødtigt at lade stiftamtmanden vide, at denne efterretning kommer fra amtmanden, og bliver tjenesten så længe ledig til svar herpå indkommer«. ²⁰ Stiftamtmanden svarer prompte med »attester« både fra sognepræst, hospitalsforstander og »endel de bedste borgere« i Vejle på byfogdens habilitet og anbefaler ham stadig ²¹ Den kongelige finfølelse til trods, at han ikke skulle blive bekendt med amtmandens »efterretning«, har stiftamtmanden dog fået visse betænkeligheder og beder derfor, »at det må tages i allernådigste consideration, hvis han forudinden proponerer, dels for at gøre den gamle mand vedbørlig justice, dels for at se H.M.s allernådigste reskript om herreders annektering opfyldt, hvilket om ej var, kunne han have årsage at proponere andre gode og solide subjecta fornemmelig byfogden i Kolding« (!) Stiftamtmanden går endog så vidt, at han beder om, hvis »H.M. imod forhåbning ej skulle finde tjenlig at accordere byfoged Hansen herredsfogderiet i Nørvang-Tørrild herreder og samme til hans nuværende byfogedembede at annektere«, at kongen i stedet befordre byfogden i Kolding endog med forsikring, at han ved indfaldende vakance tillige skal være byfoged i Vejle, mens byskriveren her skulle have herredsskriveriet i den omtalte herredsjurisdiktion. Det er vanskeligt ikke at indlæse en kongelig finte i den derpå faldende resolution: »Siden stiftamtmanden rekommanderer Matthias Hansens ansøgning og finder ham endnu dygtig at forrette tjenesten, accorderes samme hansen, *på stiftamtmandens ansvar, når der noget bliver forsømt ved tjenesten*«. ²² Tiden arbejdede imidlertid med; allerede inden et år var gået,

opgav den gamle Matthias Hansen alle sine embeder, og den fordeling, som amtmanden oprindelig gjorde sig til talsmand for, ses gennemført.²³

Den dominerende form for personlig kumulering af retsbetjentembederne 1735-65 går på kryds og tværs af jurisdiktionerne, fortrinsvis efter de forefaldende vakancers princip. Der er i gratialprotokollerne kun få eksempler i perioden på kumulering af rettens embeder inden for samme jurisdiktion, d.v.s. af foged- og skriverembedet. Denne kumuleringsform bliver først almindelig i sidste fjerdedel af århundredet.²⁴

Foruden det i anden sammenhæng nævnte tilfælde vedr. Øster og Nørre herreder, der kun kom til at vare i halvandet år, viser gratialprotokollerne, at der etableres kumulering af foged- og skriverembedet i Hammerum herred, Ribe købstad, Thisted/Hillerslev og Hundborg herreder, samt Københavns rytterdistrikts birk.²⁵ Kumuleringen i Fejø birk, der var foregået tidligere, bekræftes ved nybesættelsen i 1736, og tilsvarende bekræftes kumuleringen i Hammerum herred ved næste vakance.²⁶

Kumuleringen i Københavns rytterdistrikt af dommer- og skriverembede er som det eneste forekommende eksempel i gratialprotokollerne 1735-65 søgt på midlertidig basis. Supplikanten er Niels Sundby, der 1758 »blev den gamle birkedommer Jens Gysting adjungeret og tillige at være hans successor, når han ved døden afgår; og da dette levebrød er meget knapt til at dele imellem 2, beder han, at den vacante birkeskrivertjeneste må ham tillige forundes, om ej stedse, så dog *så længe birkedommer Gysting lever...*«²⁷ Niels Sundby blev taget på ordet: embederne kumuleres, indtil Gysting dør 1772, hvorefter de separeres, og Sundby kun fortsætter i fogedembedet.²⁸

Ved kumuleringen af foged- og skriverembedet i Thisted 1744 fandt der faktisk en dobbelt kumulering sted, idet de pågældende embeder allerede hver især var kumulerede med henholdsvis foged- og skriverembedet i Hillerslev og Hundborg herreder. Det er landfiskalen i Ålborg stift, Peter Lubecher, der opnår denne kumulering af 4 embeder, og endda bevarer (kumulerer med) landfiskalembedet. Kumuleringen foregår trinvis, først kumuleres landfiskalembedet 1742 med fogedembederne,²⁹ som så i 1744 yderligere kumuleres med skriverembederne. Begge kumuleringer foregår i forbindelse med entledigelse. Tyve år senere (1763) ved Lubechers død og deraf følgende vakance, forestiller stiftamtmanden imidlertid, »at han holder det aldeles ikke nyttigt, at disse dommer- og skriverembeder betjenes af én mand, men beder som nyttigt for det publique, at byfoged- og herredsfogedembederne måtte separeres fra byskriver- og herredsskriver-

embederne, og tvende personer beskikkes til de fire embeder.«³⁰ Endnu i 1763 skete kumuleringen altså efter de gamle principper og koncentrerede sig ikke om én jurisdiktion.

Som nævnt foregik der ikke blot kumulering *inden for* de enkelte embedskategorier, men også *på tværs* heraf. Således forekommer kumulering af retsembeder med magistratseembeder (benævnes i det følgende som »blandede kumuleringer«), ligesom retsbetjentembede og/eller magistratseembede undertiden ses kumuleret med post-og/eller toldembede. I perioden 1735-65 udviser gratialprotokollerne ialt 68 tilfælde af nye kumuleringer.³¹ Dette antal er naturligvis et minimumstal, ikke blot på grund af de i det kildekritiske afsnit påviste forhold, men også fordi gratialprotokollerne kun omhandler de kumuleringer, der er betinget af, at et retsbetjent- eller magistratseembede skal besættes, og ikke dem, der er betinget af besættelsen af andre embedskategorier (f.eks. post- og toldembeder), selv om sidstnævnte resulterer i kumulering med netop rets- og/eller magistratseembede. Et tilsvarende ensidigt forhold gør sig gældende med hensyn til kumulering af kgl. retsbetjentembeder med private. Kun hvor det er de kgl. embeder, der skal besættes, fremgår en evt. kumulering af gratialprotokollen.

At en kumulering kunne vokse indehaveren over hovedet rent arbejdsmæssigt, viser et eksempel fra 1738, hvor Peter Marquard Otzen, rådmænd og postmester i Roskilde, søger demission fra rådmændseembedet, idet han »har fået det kors, at hans svoger, der har assisteret ham i hans forretninger, er gået fra fornuften; da supplikanten nu må tilbringe sin meste tid ved post-kontoret i Det kgl. palais, og hans gage ej tilstrækker at holde nogen fuldmægtig, så at han ej har lejlighed at komme på rådstuen, og han nu næsten i 20 år har været rådmænd....«³² De kumulerede embeder har altså i dette tilfælde kun kunnet lade sig bestride ved hjælp af en assistent. Et sådant forhold er muligvis betegnende for embedsførelsen ved kumuleringer i almindelighed.³³

Man kan endelig undre sig over, at de mange kumuleringer ikke har givet anledning til egentlige teoretiske eller principielle betragtninger. Hvor sådanne overhovedet forekommer, er det i forbindelse med et konkret tilfælde. Selv stiftamtmand Gersdorff, der 1744, 13. november efter opfordring indsender en meget lang memorial til oversekretær v. Holstein i Danske kancelli »anlangende magistratseembederne udi Sjælland«, ytrer ingen betænkeligheder ved at konstatere eller foreslå forskellige embeder

kumuleret, eller som han benævner det: »combineret«. ³⁴ Det er værd at bemærke, at der i Gersdorffs memorial ikke indgår forslag om kumulering af magistratsembederne indbyrdes for at opnå nogenlunde skikkelig levebrød til det således reducerede antal magistratspersoner, men udelukkende forslag om kumulering af magistratsposter med poster inden for andre embedskategorier. Det ser således ud til, at Gersdorff i en vis modsætning til, hvad man kan konstatere er Christian 6.s opfattelse, går ind for at bevare det daværende antal magistratsmedlemmer. ³⁵

Kumulering af embeder i den statslige (= kongelige) forvaltning med embeder i den patrimoniale administration forekommer i et vist omfang, ³⁶ Forholdet er især interessant ud fra et forvaltningsretsligt synspunkt og indicerer, at skellet imellem de 2 administrationssystemer gennem en ren praktisk udvikling kunne nedbrydes gennem kumulering. Det synes imidlertid ikke at have givet anledning til principielle overvejelser. I en erklæring fremkommer generalprokurør Henrik Stampe 1757 med en betragtning, der dog viser, at han igennem en kumulering af de små private birker, hvor birkepatronen knapt kunne lønne en retsbetjent, med herredsjurisdiktionerne, øjnede en mulighed for at afskaffe de *mindste* private birker. ³⁷

Entledigelse

Entledigelse fra et embede afhængigt lige såvel som udnævnelsen af den kongelige nåde. Entledigelse betyder afsked efter ansøgning. Dette er den eneste form for afsked, der optræder i gratialprotokollerne. Hvis en embedsmand forbyrder sit embede, vil dette i gratialprotokollen kun fremgå indirekte, nemlig idet pågældende embede vil være vakant. Som det fremgår nedenfor var entledigelse imidlertid ikke så ligetil at opnå. En analyse af gratialprotokollernes entledigelsesansøgninger 1735-46¹ viser, at de så godt som alle er sammenkædet med ønsket om at afstå embedet til en ganske bestemt person, hvis ansøgning om at måtte beskikkes som oftest er medsendt. Det vil sige, at muligheden for at opnå entledigelse er snævert knyttet til beslutningstagerens vurdering af den fremførte kandidat som efterfølger i embedet.

Entledigelsesansøgningerne 1735-46 vedrørende retsbetjent- og magistratsembeder udgør et antal på 122 ansøgninger, der fordeler sig på 85 konkrete embeder, nemlig på 75 retsbetjentembeder, 8 magistratsembeder og 2 embeder med blandet kumulering. ² Der er altså 85 embedsmænd

inden for de nævnte embedskategorier, der 1735-46 har ønsket entledigelse. I mange tilfælde må der ansøges flere gange, før entledigelsen opnås. I andre tilfælde opnås den ikke inden for den behandlede periode trods gentagne ansøgninger.³

De 122 ansøgningers fordeling på 1., 2. og 3. (o.s.v.) gangs ansøgninger:

	1. ans.	2. ans.	3. ans.	4. ans.	5. ans.	6. ans.
akkorderet:	42 ⁴	13	4	1	1	
refuseret:	17 ⁵	2	2			1

En-gangs ansøgningerne om entledigelse fordelt på embeder:

	akkorderede	refuserede
borgmester	2	3
rådmand	2	
byfoged	6	2
byfoged/herredsfoged	9	5
byskriver	4	4
byskriver/herredsskriver	5	1
herredsfoged	7	
herredsskriver	3	1
kgl. birkedommer	2	
kgl. birkeskriver	3	

En eftersporning af det individuelle videre forløb i forbindelse med de 16 refuserede én-gangs ansøgninger i gratialprotokollerne 1735-46 viser, at 4 alligevel er blevet akkorderet (det er foregået kort efter og i forbindelse med en videre korrespondance i sagen), 1 ansøger fik i stedet en adjungeret i embedet og 4 døde inden fornyet ansøgning. Tilbage står altså højst 7 ansøgere, som tilsyneladende må have opgivet entledigelse. Det kan bemærkes, at 2 af dem ikke havde fremført kandidat til efterfølger.⁶

Flere-gangs ansøgningernes tidsmæssige spændvidde (d.v.s. tiden mellem første og sidste ansøgning) illustreres i følgende oversigt tillige med en angivelse (i parentes) af de tilfælde, hvor samme kandidat foreslås som efterfølger fra første til sidste ansøgning:

	0-1 år	1-2 år	2-3 år	3-4 år	4-5 år	5-6 år	6-7 år	7-8 år
2.-gangs ans. (akk.)	2 (1)	3 (2)	1 (1)	4 (1)	1	1	1	
2.-gangs (refus.)	1 (1)	1 (1)						
3.-gangs ans. (akk.)	2 (2)	1	1					
3.-gangs (refus.)	1 (1)	1						
4.-gangs ans. (akk.)			1 (1)					
4.-gangs (refus.)								
5.-gangs ans. (akk.)								1 (1)
5.-gangs (refus.)								
6.-gangs ans. (akk.)								
6.-gangs (refus.)						1 (1)		

I 9 af de ialt 19 akkorderede flere-gangs ansøgninger 1735-46 føres den samme kandidat frem som mulig efterfølger, mens der i 8 tilfælde skiftes hest undervejs, og en anden kandidat føres igennem til sidst. I de øvrige 2 akkorderede flere-gangs ansøgninger er der ingen kandidat fremført første gang, men ved ansøgning nr. 2, der da akkorderes. Selvom de her fremkomne tal ikke er absolutte (jfr. s. 22.), så tyder det dog på, at det er

klogt at finde en ny kandidat, hvis den første ikke er ført igennem indenfor 2 år.⁷ Dette forhold understreges af, at 4 ud af de 5 refuserede flere-gangs ansøgninger i perioden fremturer med samme kandidat. Det kan endelig bemærkes, at der i 7 af de 9 akkorderede tilfælde, hvor samme kandidat fastholdes er tale om en explicit udtrykt slægtskabsforbindelse imellem kandidat og ansøger, mens en sådan forbindelse kun forekommer i 1 af de 5 refuserede ansøgninger.

Til de nævnte 122 ansøgninger om entledigelse 1735-46 svarer et *kandidat*-antal på ialt 113 individer.

Disse 113 personer fordeler sig således:

55 akkorderes til efterfølger i forbindelse med entledigelse.⁸

5 akkorderes som adjunctus uden successionsret og uden at entledigelse bevilges.⁹

53 refuseres som følge af afslag på entledigelsesansøgningen.

For en nøjere belysning af de 113 kandidater er der nedenfor foretaget en fordeling af dem efter kriterierne a, b, c, d og e:

a) kandidaten er konstitueret/fuldmægtig/»går til hånd« i det pågældende embede

akkorderede: 8 (heraf 2b, 2c, 1e, 2b+c)

adjungerede: 2 (heraf 1b+e, 1b+c+e)

refuserede: 7 (heraf 1b, 2c, 1d)

b) kandidaten står i slægtskabsforhold (far/søn, svigerfar/svigersøn, onkel/nevø) til den entledigelses-ansøgende

akkorderede: 11 (heraf 2a, 1c, 1d, 4e, 2a+c, 1c+e)

adjungerede: 4 (heraf 1a+e, 1a+c+e)

refuserede: 7 (heraf 1a, 2e)

c) kandidaten giver løfte om pension til den entledigelses-ansøgende

akkorderede: 29 (heraf 2a, 1b, 1d, 1e, 2a+b, 1b+e)

adjungerede: 1 (heraf 1a+b+e)

refuserede: 18 (heraf 2a, 1d, 4e)

d) kandidaten vil kumulere det pågældende embede med sit hidtidige

akkorderede: 8 (heraf 1b, 1c, 1e)

adjungerede: 1

refuserede: 6 (heraf 1a, 1c)

e) kandidaten er exam.jur.

akkorderede: 10 (heraf 1a, 4b, 1c, 1d, 1b+c)

adjungerede: 2 (heraf 1a+b, 1a+b+c)
 refuserede: 8 (heraf 2b, 4c)

Denne fordelings mest markante resultat er det store antal kandidater, der udtrykkelig giver løfte om pension. Det drejer sig om over halvdelen, nemlig 53% af de akkorderede kandidater og 42% af samtlige 113. Disse tal er uden tvivl minimumstal, idet der i et ikke nøjagtig konstaterbart antal tilfælde, hvor et pensionsløfte ikke explicit udtrykkes, alligevel forekommer en pensionsaftale mellem parterne.¹⁰

Det ser ud til, at der fra beslutningstagerens side lægges vægt på en pensionsordning. Tydeligst kommer dette frem i 3 tilfælde, hvor en ansøgning ikke indeholder nogen kandidat til at efterfølge, men alene drejer sig om at opnå entledigelse. Her går den kongelige resolution ud på, at supplikanten forundes demission, og at hans successor skal betale ham en årlig pension, så længe han lever.¹¹ En enkelt ansøgning, der ikke explicit indeholder pensionsløfte, akkorderes med det forbehold, at den gamle indehaver er »tilfreds« dermed¹². I denne temmelig uigennemskuelige formulering kan muligvis ligge en understregning af pensionsprincippet som almindelig forudsætning for entledigelse.

Bevæger man sig bort fra den sikre grund, d.v.s. det explicit udtrykte, er det nærliggende at betragte de tilfælde, hvor et slægtskabsforhold ligger til grund for afståelsen (entledigelsesansøgningen), som en forsørgelsesløsning (aftægt) i analogi med, hvad der er almindeligt i bondestanden. Til støtte for denne betragtning kan eksempelvis fremføres den (s. 37) opførte 6. gangs refuserede ansøgning, hvor en søn (= kandidaten) kun i én (nemlig den tredje) af de 6 iøvrigt næsten ligelydende ansøgninger explicit giver pensionsløfte.¹³ Heraf må man kunne slutte, at dette løfte implicit ligger i de øvrige. Hvis man altså således indicerer, at slægtskabsforholdet indebærer en forsørgelsesordning, øges de før nævnte 54% af de akkorderede kandidatansøgninger til 67%, og de 42% af samtlige 113 til 58%.¹⁴

Stiller man dernæst det spørgsmål, hvorvidt der også i andre angivne relationer mellem den afgående og den tilkommende embedsmand kan formodes at være indbygget en forsørgelsesaftale, er det rimeligt at fremdrage konstitutions- eller fuldmægtigforholdet, selvom formodningen ikke eksakt lader sig dokumentere ved hjælp af ansøgningsmaterialet. Allerede igennem den gamle embedsmands valg af fuldmægtig er denne kommet i et afhængighedsforhold til sin foresatte, som naturligvis kan

udnyttes i entledigelsesspørgsmålet, in casu til at presse en for den gamle gunstig afståelsesaftale igennem. Forudsætter man således, at de ansøgninger om embedsoverdragelse, der er en følge af et konstitutions- eller fuldmægtigforhold, må bygge på en subsistensaftale, bliver de respektive procenttal 70 og 63.

At den gamle embedsmand overhovedet ønsker at blive entlediget og ikke foretrækker ved hjælp af en fuldmægtig eller en slægtning at fortsætte i embedet til sin død kan foruden helt individuelle grunde skyldes flere generelle forhold:

1) han slipper for ansvaret, der alene påhviler embedets indehaver, og som denne ved sin tiltrædelse har bekræftet igennem sin embedsed til kongen. Hvor tungt dette ansvar har hvilet på tidens embedsmænd, d.v.s. hvor embedsbevidste de almindeligvis har været, lader sig ikke godtgøre ud fra det her gennemarbejdede materiale.

2) pensionen/afståelsen kan være større end embedets indtægt, når fuldmægtiglønningen er fraregnet.

3) ved en pensionsaftale i forbindelse med entledigelse kan den gamle embedsmand sikre sin evt. efterlevende kone og umyndige børn. Bliver han siddende i embedet til sin død, har han ingen sikkerhed for, at efterfølgeren ved vakancen kommer til at yde enke- eller børnepension. Dette vil alene dependere af den kongelige nåde ved nybesættelsen.

Det statslige civile pensionsvæsen var på dette tidspunkt kun i sin vorden. Postpensionskassen var oprettet 1712¹⁵ og Enkekassen for civile betjente i 1736.¹⁶ Der er derfor ikke tvivl om, at den form for direkte pensionsordning mand og mand imellem, som så tydeligt træder frem i entledigelsesansøgningerne, hvor efterfølgeren i et embede bidrager til forsørgelsen af sin forgænger og dennes evt. enke og umyndige børn, har været den dominerende inden for den civile administration i den her behandlede periode. Det vil være af interesse at kunne konstatere, hvor længe pensionsaftaler forblev af betydning ved entledigelsesapprobationerne, og om andre forhold kom til at spille en rolle, da man efter 1775 igennem Den almindelige enkekasse fik en obligatorisk enkepensionsordning for alle embedsmænd.

I forbindelse med denne form for direkte pensionsordning rejser spørgsmålet sig, om der kan være tale om egentlig embedssalg. Man må naturligvis anse det for givet, at den, der ønsker at afstå sit embede, vil forsøge at opnå mest muligt i pension eller afståelse af sin eftermand, og må formo-

des blandt flere eventuelle kandidater at vælge ham, der vil yde mest. Og med det store antal ansøgere, der forekommer til de fleste vakante embeder,¹⁷ må man regne med, at der i mange tilfælde har været mere end én kandidat.¹⁸ Desværre findes der kun meget få og spredte oplysninger i gratialprotokollerne om pensionernes størrelse, endsiige om forskellen i pensionsbeløbet mellem de forskellige embedskategorier og inden for samme kategori. Foruden nøjere at belyse et muligt embedssalg, ville konkrete oplysninger om pensionernes størrelse kunne inddrages i behandlingen af det hidtil ubesvarede spørgsmål om embedsmændenes *faktiske* udkomme i de embeder, hvis indtægter helt eller delvis beroede på sportler.

De få oplysninger, der findes i gratialprotokollerne 1735-46 om pensionernes størrelse gælder 1 borgmesterembede (Varde), 2 byfogedembeder (Helsingør og Fåborg), 2 kumulerede byfoged/herredsfogedembeder (Svaneke/Øster herred og Nibe/Fleskum herred), 1 kumuleret byfoged/herredsskriverembede (Assens/Båg og Vends herreder), 1 kumuleret byfoged/tolderembede (Vordingborg) samt 2 herredsskriverembeder (Merløse og Tuse herreder og Hellum og Hindsted herreder). Af disse indstilles Varde-borgmesteren og den vordingborgske byfoged og tolder til entledigelse af de respektive stiftamtmand på grund af udygtighed henholdsvis »formedelst overmåde fylder og drukkenskab samt anden liderlig levnet« og »en særdeles tungsindighed« (deres alder er uoplyst), mens de øvrige selv ansøger og angiver »alderdom og svagheit« som begrundelse.

Borgmesterpensionen foreslås af stiftamtmanden til 40 rd. årlig, hvoraf efterfølgeren imidlertid kun skal betale de 20, mens resten bliver fordelt på to nytilsatte rådmænd med 10 rd. fra hver.¹⁹

Omstændighederne omkring byfogedpensionen i Helsingør, som også bliver bragt i forslag af stiftamtmanden, er temmelig indviklede, men sandsynligvis karakteristiske for de daværende forhold.²⁰ Den gamle byfoged (Hviid) var entlediget halvandet år tidligere,²¹ og det er efterfølgeren (Funch), der nu uventet er død. Af stiftamtmandens forklaring fremgår, at Funch blev beskikket til embedet »på condition at fornøje hans endnu levende formand, til hvem og er bleven betalt eengang for alle 500 rd.« Denne afståelsesaftale fremgår ikke af entledigelsesansøgningen, men derimod som nævnt i forbindelse med den halvandet år senere vakance. Dette bestyrker den fremførte betragtning, at der godt kan foreligge en aftale, selvom det ikke explicit kommer til udtryk i entledigelsesansøgning-

gen. De 500 rd. har Funch måttet gøre kredit for hos andre. Da Funch intet har efterladt sig, indstiller stiftamtmanden, »om den, der til embedet vorder beskikket, ikke måtte pålægges at betale 400 rd. til Funchs kreditorer, eller og at han betaler 40 a 50 rd. i årlig pension til Hviid som Funchs antecessor mod at bemeldte Hviid tilbageleverer 400 rd. af de bekomne 500 rd.« Kongen vælger den første (og enkleste) af de to foreslåede løsnin-ger, idet han resolverer, at den, der skal have tjenesten, »årlig skal betale noget af de 400 rd. til afdøde Funchs kreditorer, indtil denne gæld har sin rigtighed.«

I Fåborg havde den gamle byfoged fået en aftale i stand med herredsfogden i Salling, der havde lovet ham 20 rd. årlig og »efter hans død at lade hans legeme begrave«, hvis han måtte konfereres embedet (kumulering).²²

I den kgl. resolution i forbindelse med entledigelsen af indehaveren af embedet som byfoged i Svaneke og herredsfoged i Øster herred angives det, at efterfølgeren »skal nyde denne tjeneste imod, at han yder 80 rd. årlig pension til den gamle foged, så længe han lever.«²³

Pensionen ved entledigelsen fra det kumulerede byfoged/herredsfogedembede i Nibe og Fleskum herred beløb sig til 100 rd. til den gamle foged, så længe han lever »og ligeledes efter hans død til hans enke, så længe hun i enkestand forbliver, årlig 100 rd.«²⁴

Byfogedembedet i Assens, kumuleret med herredsskriverbetjeningen i Båg og Vends herreder, indbragte den gamle indehaver 50 rd. årlig og hans enke efter hans død 20 rd. årlig ved entledigelsen i 1742. Den nye mand i embedet døde imidlertid mindre end et halvt år efter, hvorfor forgængeren i forbindelse med nybesættelsen ansøgte om, at den tilkommende må forpligtes til at yde samme pension. Dette prøver kongen.²⁵

Den tungsindige byfoged og tolder i Vordingborg entlediges, og den kgl. resolution går ud på, at hans successor skal betale ham »årlig 60 rd. til en pension, så længe han lever.«²⁶ Det fremgår ikke, men er vel sandsynligt i den foreliggende situation, at de 60 rd. er pension fra begge embeder og ikke blot fra byfogedembedet.²⁷

Endelig opnåede herredsskriveren i Merløse og Tuse herreder, at hans efterfølger skulle give ham 20 rd. årlig af embedsindkomsterne og til afståelse 160 rd. »til hans gælds betaling«,²⁸ mens herredsskriveren i Helligum og Hindsted herreder fik løfte om halvdelen af embedets indkomster.²⁹

I tre af de anførte tilfælde blev pensionsbeløbet sat efter stiftamtmandens eller kongens vurdering, mens aftalen i de øvrige synes foregået frit

og må tages som udtryk for en egentlig markedspris. 500 rd. blev således opnået for byfogedembedet i en af landets største byer, mens det tilsvarende embede i en lille by gik for 20 rd. årlig. Skriverembedet i en »almindelig« sjællandsk herredsjurisdiktion indbragte 160 rd. ved afståelsen plus 20 rd. årlig. I alle tre tilfælde var indehaverne gamle. Af de tre øvrige fritdannede pensionsbeløb ligger de to (begge fra kumulerede embeder) på henholdsvis 50 og 100 rd. årlig og med en endnu større difference for enkernes vedkommende (20 rd. og 50 rd.), mens det tredje (halvdelen af den uvisse indkomst) unddrager sig enhver ansættelse. Mere kan man ikke med sikkerhed konstatere.

Det vil være urimeligt at forsøge generelle konklusioner om afståelses- og pensionsbeløb ud fra disse få og spredte oplysninger. Desuden er der i de anførte konkrete tilfælde uoplyste momenter af betydning for en vurdering, først og fremmest den afgåendes alder, helbredstilstand, familiemæssige forpligtelser og ikke mindst det pågældende embedes faktiske afkast.

Ud fra de foreliggende oplysninger i gratialprotokollerne kan man på spørgsmålet om embedssalg ikke nå noget endegyldigt svar. Embedssalg i sin outrerede form, hvor et embede betragtes som ren og skær handelsvare, forekommer næppe. Den, der afhænder embedet, skal fremføre acceptable grunde hertil over for kongelig majestæt, som ofte bekræftes eller direkte støttes af amtmand og/eller stiftamtmand i ansøgningen. Da der altså ikke eksisterer nogen ordning, hvorefter man automatisk entlediges fra sit embede på grund af alder eller sygdom, men principielt kun kan fortabe det ved misbrug, vil entledigelsesansøgningerne tendere mod at fremstå som et produkt af den afgåendes vurdering af tidspunktet for opnåelsen af den optimale gevinst (= afståelse/ pension) og den potentielle efterfølgers vurdering af tidspunktet for sit tilsvarende optimale udbytte af situationen. En illustration af, hvorledes tidspunktet *kunne* forpasses, findes i en ansøgning fra Lorentz Ditlefsen om det vakante byskriverembede i Ebeltoft og herredsskriverembede i Sønder og Mols herreder 1752: »L.D. har i 2 år efter stiftamtmandens konstitution forrettet den afgangne byskrivners embede uden at nyde det ringeste derfor; den gamle byskriver, som var 80 år gammel, havde kort før sin død søgt D.M. om allernådigste tilladelse at afstå tjenesten til supplikanten...«³⁰

Det synes tydeligt, at man fra statens side alene er interesseret i det principielle: at en aftale foreligger, men ikke i dens konkrete indhold. Kun hvor ekstraordinære forhold gør sig gældende, gribes regulerende ind, og

prisen (d.v.s. pensionen) fastsættes ovenfra. Dette indikerer, at der iøvrigt er tale om fri prisdannelse. Hvorvidt der tillige passerer penge eller andre værdier »under bordet« mellem parterne, vil ikke kunne konstateres.

De øvrige fordelingsresultater er ikke så markante, at de kan betragtes som særkende for kandidater til entledigelsesembeder.³¹ Det synes subsistensaftalen alene at kunne.

Enkelte af gratialprotokollernes ansøgninger indeholder yderligere oplysninger, som synes at afdække en del af problematikken omkring en entledigelse. Det gælder f.eks. forholdene i forbindelse med entledigelsen fra de kumulerede fogderier i Nibe og Fleskum herred, som med al tydelighed illustrerer det spil, der kunne foregå omkring en gammel embedsmand, når han syntes at være moden til entledigelse. Det fremgår, at den entledigelsessøgende foged Søren Aagesen har entret med Johan David Conradi (fuldmægtig hos generaløjtnant Lerche og rekommenderet af stiftamtmanden) formedelst den s. 42 nævnte pension på 100 rdl. til sig og derefter til sin enke, så længe hun forblev i enkestand. Derefter har Niels Lemvig, der meddeler, at han i fire år har forrettet det meste af det pågældende embede i Aagesens alderdom og svaghed, tilsyneladende helt udenom Aagesen indsendt *sin* ansøgning om at overtage embedet imod at yde samme pension som Conradi »og det fra hans bestallings publications dato af, imod at Aagesen straks fratræder embedet, og imens han endnu er i live fra sig leverer alle de rekvisitter, som tilhører by- og herredsfogedembedet, samt gør rigtighed inden indeværende års udgang for hvis publique midler, som findes under hans administration.« Kongen akkorderede Lemvigs ansøgning, men Conradi gav ikke op. Af gratialprotokollen fremgår det, at han gentog sin forrige ansøgning, »da Aagesen har mest tillid til ham, som den hos hvem han med hustru og børn i ro og uden fortræd kunne nyde ophold, og derimod nødig ville have en fremmed« og han sluttede med følgende trumf: »Niels Lemvig er desuden postmester og tillige vejer og måler, hvilket H.M. har befalet ingen magistratspersoner at måtte være, hvilket skete, om Niels Lemvig blev byfoged, som er den eneste magistrat dér i byen.« Det lykkedes at gøre rivalen skakmat: kongen akkorderede Conradis ansøgning!³²

Et andet eksempel viser, at baggrunden for en entledigelsesansøgning kan være, at vedkommende embedsmand er kommet i et sådant økonomisk uføre, at hans overøvrighed (stiftamtmanden) finder det betænke-

ligt, om han forblev i embedet. Det er rådmand, byfoged og kontrollør i Kalundborg, Jørgen Kiærsgaard, »som i en tid af 9 år har været i disse betjener, men formedelst deres ringe indkomster er geråden i den tilstand, at han er kommen i den anseelig gæld, så han ej kan udholde det længere, uden at overvældes af sine kreditorer, til hans og umyndige børns ruin; han beder derfor at måtte afstå disse hans betjener til en mand, nemlig Mauritz Høeberg, som til tjenesten er habil og har akkorderet supplikanten en liden hjælp til hans subsistence, samt at beholde karakter af rådmand. Stiftamtmanden beder for supplikantens umyndige børns skyld om ansøgningens allernådigste bønning, thi bemeldte rådmand Kiærsgaard..... har ej været så forsigtig i sit embede, som han burde, dog ingen uden sig selv til skade; og som stiftamtmanden har rekommenderet ham til betjeningen, så ville han ej gerne, at publikum skulle lide noget ved ham, der dog endnu ej kan siges at være sket, men ved tidens længde bliver at befrygte, derimod kan han ved denne lejlighed komme til at rette for sig i henseende til 30 rd., han er brandkassen skyldig, så og betale nogle auktionspenge beløbende imod 100 rd., som er umyndiges midler, da han ellers er ynkelig fattig«. Borgmesteren samme sted understreger mistilliden til Kiærsgaard og forsøger samtidig selv at udnytte situationen ved at »bede om, i henseende til at rådmand Kiærsgaard uden nogen rigtigheds erlægelse indsidder med en del publique penge, at ifald ansøgningen bliver akkorderet, den person, som embedet bliver afstået til, da måtte tilholdes, ej at udbetale Kiærsgaard noget af den udlovede sum, før han foreviser bevis, at der er gjort rigtighed for bemeldte publique penge. Som han og beder, at må i Kiærsgaards sted beskikkes tillige til byfoged og kontrollør som et lidet tillæg, da han er den eneste borgmester, som er så ringe aflagt.« Den kgl. resolution akkorderer ansøgningen »efter de anførte konditioner og det af stiftamtmanden gjorde forslag«. ³³

Et sidste tilfælde viser dels en af de muligheder, der var for en embedsmand for at udnytte entledigelsen i forbindelse med kumulerede embeder, dels hvilken risiko entledigelsen kunne indebære. Herredsfogden Jens Mørk i Galten, Houlberg, Vester-Liisberg og Hasle herreder, som tillige var birkefoged i Marselisborg birk, opnåede i 1743 entledigelse fra herredsfogedembedet og fik sin svigersøn, Rasmus Gilding, akkorderet som sin efterfølger, mens han selv beholdt birkefogedembedet. En ordning, der indebar, at både svigersønnen og han selv havde udkomme. Men blot to år senere blev det velgennemtænkte arrangement slået i stykker, da Rasmus Gilding døde. Gode råd har været dyre. Jens Mørk, hvem det tilfaldt at

forsørge »den efterladte enke (= hans egen datter) med to uopfødte børn«, måtte beslutte sig for at ansøge om sit eget tidligere embede. Det skete i konkurrence med syv andre. Og på stiftamtmandens anbefaling approberedes ansøgningen. Brødet blev trods alle genvordigheder reddet!³⁴

At lade sig entledige var et chancenpil, der dog blev gjort mindre farligt ved statens her dokumenterede generelt positive holdning over for sine forhenværende embedsmænd.³⁵ De, der betalte gildet, var uden tvivl de nytilsatte i embederne, som måtte begynde karrieren med at stifte gæld for at opfylde pensionskravet. Faldt de fra i ung alder, og levede forgængerens dertil stadig, var der kun gæld tilbage til enke og børn.

Succession - ekspektance

I enevældens administrative begrebsverden forekommer fænomenet: succession i/ekspektance på et embede. Succession betyder tilladelse til at efterfølge i et embede, opnået endnu mens den hidtidige embedsmand fungerer; ekspektance betyder løfte om at efterfølge i et bestemt embede, når den pågældende indehaver afgår/dør. De to begreber benyttes synonymt i gratialprotokollerne. Fænomenet afhænger i hvert enkelt tilfælde af den kongelige nåde. Ansøgninger herom hører derfor pr. definition hjemme i gratialprotokollerne, hvor de dog for den her behandlede periode vedkommende kun er indført 1735-46.¹

I de pågældende 12 år forekommer 250 tilfælde, hvor et magistrats- eller retsbetjentembede søges på successionsvilkår. De 250 tilfælde omfatter ialt 296 ansøgninger, der fordeler sig på 178 personer. Det er bemærkelsesværdigt, at langt den overvejende del af de 250 tilfælde angår magistratsembeder, nemlig 164 imod 84 retsbetjentembeder og 2 blandede kumuleringer.² De akkorderede 27 tilfælde drejer sig om 22 magistratsembeder og 5 retsbetjentembeder.

Det er almindeligt, at der i hvert tilfælde kun optræder én ansøger. Dette gælder således for ikke mindre end 215 af de 250 tilfælde. De øvrige 35 tilfælde fordeler sig med 26 på 2 ansøgere, 8 på 3 ansøgere og 1 på 4 ansøgere.

Af de 178 personer, der ansøger om succession 1735-46, akkorderes 25 (heraf opnår 2 personer at blive akkorderet 2 gange) og refuseres 153. 38 af de refuserede akkorderes imidlertid i anden ansøgningssammenhæng (d.v.s. i forbindelse med entledigelse eller vakance). 67 af de 178 personer

holder sig udelukkende til denne form for embedsansøgning, heraf 15 af de 25 akkorderede. Antallet af successionsansøgninger fra de akkorderede svinger således mellem 1 og 11 ansøgninger pr. person:

- 1 ansøgning: 8 personer
- 2 ansøgninger: 5 personer
- 3 ansøgninger: 5 personer
- 6 ansøgninger: 2 personer
- 7 ansøgninger: 2 personer
- 9 ansøgninger: 1 person
- 10 ansøgninger: 1 person
- 11 ansøgninger: 1 person

7 af de 17 fleregangs-ansøgere satser på ét og samme embede i alle deres ansøgninger.

Det er bemærkelsesværdigt, at 21 af de 25 akkorderede successionsansøgere har et konstaterbart tilhørsforhold til det ansøgte embedes lokalitet. 3 af de akkorderede, hvis lokale tilhørsforhold ikke kan konstateres, ansøger om retsbetjentembede, mens 1 ansøger om magistratembede.³

For en nøjere belysning af successionsansøgerne er nedenfor foretaget en fordeling af dem efter forskellige kriterier:⁴

- a) ansøgeren er konstitueret/fuldmægtig/ »går til hånd« i det pågældende embede
  - akkorderede: 2 (heraf 1d, 1e)
  - refuserede: 3 (heraf 1b)
- b) ansøgeren står i slægtskabsforhold (far/søn, svigerfar/svigersøn, onkel/nevø) til den nuværende embedsindehaver
  - akkorderede: 0
  - refuserede: 3 (heraf 1a)
- c) ansøgeren giver løfte om penge til offentlig brug
  - akkorderede: 1
  - refuserede: 5 (heraf 1e)
- d) ansøgeren ønsker at kumulere det ansøgte embede med sit hidtidige
  - akkorderede: 16 (heraf 1a)
  - refuserede: 59 (heraf 1e)
- e) ansøgeren er exam.jur.
  - akkorderede: 2 (heraf 1a)
  - refuserede: 8 (heraf 1c, 1d)

Det mest markante fordelingsresultat angår ønsket hos ansøgeren om at kumulere sit hidtidige embede med det ansøgte. Det drejer sig om 64%

af de akkorderede ansøgere og om 42% af samtlige 178. Dette forhold indicerer, at ansøgninger om succession i høj grad er et udtryk for lokaladministrationens embedsmænds og byernes bestillingsmænds behov for supplerende indtægter.

Sammenligner man ovenstående fordelinger med de foretagne tilsvarende fordelinger af kandidaterne ved entledigelsesansøgningerne, viser der sig særdeles karakteristiske forskelle.⁵ De drejer sig om forholdet imellem ansøger og embedsindehaver, som ved entledigelse er særdeles personligt (fordelingskriterierne a, b og c), mens det ved succession er tilsvarende upersonligt (fordelingskriterier a og b), endog i en sådan grad, at der slet ikke forekommer pensionsløfter (der er det mest markante træk ved entledigelsen), men højst løfte om penge til offentlig brug (fordelingskriterium c). Entledigelsesansøgningen er dobbeltsidig og baseret på fælles initiativ fra afgående og kommende embedsmand. Successionsansøgningen beror derimod på et helt ensidigt initiativ fra embedsmanden in spe.

Det er som påvist især magistratsejbeder, der har udgjort markedet for successionser. Eksempelvis har rådmandsejbederne i Odense været genstand for adskillige successionsansøgninger.⁶ I 17 omgange er der ansøgt indenfor tidsrummet 1735-46 med en fordeling på henholdsvis 25 ansøgninger og 9 personer.⁷

De 9 personer og de i gratialprotokollerne forekommende oplysninger om dem er:

Bless, Christian, prokurator i Danmark og Norge, søn af borgmesteren i Odense.

Borring, Søren, prokurator i Fyns stift, provincialfuldmægtig ved generalfiskalembedet, svigerfaderen havde været borgmester i Odense.

Christensen, Carsten, toldkontrollør i Odense, tidligere tjent 14 år ved hoffet (»ved hofdamerne«).

Christensen, Erich, overkæmner og overformynder i Odense.

Hetting, Jacob Christiansen, i 28 år køb- og handelsmand i Odense, kæmner i 5 år, har været brand- og vandinspektør, er kaptajn for borgerskabet og en af de 24 eligerede borgere.

Martfeld, August, by- og rådstueskriver i Odense.

Nielsen, Jens, køb- og handelsmand i Odense siden 1712, oldermand for kræmmerlauget, har været kæmner, rodemester, taksérborger og anfører i sin sidste ansøgning, at han »tager imod al H.M.s salt fra saltmarked« samt at »han har mistet 5.000 rd. ved søskade«.

Petersen, Lorenz, prokurator i Fyns stift, fuldmægtig for generalfiskalen.

Ågård, Niels Petersen, brand- og vandinspektør i Odense, rekommenderes af stiftamtmanden.

Ansøgerkredsen er stærkt lokalt begrænset, og den indbyrdes konkurrence for at sikre sig fremgår med al tydelighed af ansøgernes fordeling på de 17 tilfælde:

1. Borring (1735)
2. E. Christensen + Martfeld (1735)
3. Borring + E. Christensen + Martfeld + Nielsen (1735)
4. Martfeld (1736)
5. E. Christensen + Petersen (1736)
6. Hetting (1737)
7. Bless (1737)
8. Nielsen (1738)
9. Bless (1738)
10. E. Christensen + Nielsen + *Ågård* (1738)
11. Nielsen (1740)
12. Nielsen (1740)
13. C. Christensen (1741)
14. C. Christensen (1741)
15. Nielsen (1742)
16. C. Christensen + Hetting (1742)
17. *Nielsen* (1742)

Kun 2 akkorderes, nemlig *Ågård* i 1738 efter sin 1. ansøgning og Nielsen i 1742 efter sin 7. ansøgning. Derefter er kampen om rådmandsembederne i Odense slut i denne omgang, alle pladser er optaget et godt stykke ud i fremtiden. Og efterspørgselsmarkedet, de lokale embeds- og bestillingsmænd har vidst det: successionsansøgningerne hører brat op, og der forekommer ikke flere i de resterende 4 år af den her behandlede periode.

Det er iøvrigt bemærkelsesværdig få ansøgninger, der akkorderes. Det sker kun i 27 af de 250 tilfælde. Der er ingen tvivl om, at Christian 6. principielt var imod ekspektance. I så henseende var han i overensstemmelse med forordningen 1717, 20. februar, der ligefrem forbød ansøgninger herom. Gang på gang resolverer kongen: »ekspektancer gives ikke ud, altså må supplikanten bie, indtil tjenesten ledig vorder«, »dette anses for en ekspektance, altså afslås denne ansøgning«, »siden der er ingen vakan- ce, så må supplikanten afvises med sin ansøgning« og »afslås, efterdi intet ledig er«. ⁸

Hvad angår magistratsembederne, kan der også udledes et andet moment i kongens holdning, nemlig et ønske om at reducere antallet af

magistratsmedlemmer, i første række rådmændenes antal. I P. Munchs oversigt kan en sådan tendens følges gennem næsten hele første halvdel af 1700-tallet.⁹ Den får sit klare udtryk i adskillige kgl. resolutioner i forbindelse med successionsansøgningerne 1735-46. En person med successionsret til et rådmansembede benævntes vicerådmand og tog ulønnet del i magistratens arbejde. Kongens resolutioner lød ofte: »Vi finde ikke nødvendig, at i de små købstæder der gives vicerådsmænd behov«, »siden Vi ikke ved, om det gøres en vicerådmand nødvendig dér i byen, så kan Vi ej resolve på denne ansøgning« eller »Vi tror ikke det anses just nødvendig, at Nakskov by har nogen vicerådmand«.¹⁰

Det samme gælder begrebet viceborgmester, som kongen heller ikke viser sig begejstret for. Resolutionerne på successionsansøgningerne på disse embeder »afslås, siden der vel ikke en viceborgmester er så højt nødvendig« eller »bliver afslået, siden der ingen viceborgmester behøves«.¹¹

Det normale avancement inden for magistraten var: vicerådmand - rådmand - viceborgmester - borgmester, og der er ingen tvivl om, at brud på denne »hakkeorden«, som netop kunne forekomme igennem successionsansøgning, er blevet betragtet som en uretfærdighed af de/n forbigående i magistraten. Herom vidner med al tydelighed følgende eksempel angående konkurrencen om viceborgmesterposten i Nakskov. Den indledtes med, at Niels Lund, der var toldkontrollør og yngste rådmand,¹² ikke mindre end 7 gange i tiden 1741-43 ansøgte om at blive viceborgmester og endelig opnåede en kgl. resolution: »akkorderes, uden løn indtil noget virkelig ledig bliver.«¹³ Dette fik ældste rådmand, Ditlef Schiøl til at reagere med to på hinanden tæt følgende successionsansøgninger, hvori han »beklager, at Niels Lund, kontrollør dér ved stedet, fik bestalling som viceborgmester, da han dog var yngre rådmand end supplikanten, der har været i embedet i 17 år, og derhos ved denne ansøgte kgl. nåde alene kan gelange frem til sit forrige sæde i rådstuen.«¹⁴ Kongen akkorderede den sidste ansøgning, men tilsyneladende uden formelt at tilbagekalde Niels Lunds bestalling. Man kan derved forestille sig en vis fortsat uro på rådstuen, som da også resulterede i, at borgmesteren på stedet, Jørgen Kølle i forståelse med stiftamtmanden søgte at skære igennem ved i en ansøgning året efter (1745) at foreslå, at byfogden Anders Rammel skulle være viceborgmester:

»Jørgen Kølle, som i 13 år har været borgmester dér i byen og vil tilstå, at de 2 rådmænd Ditlev Schiøl og Niels Lund er benådede med bestalling som viceborgmester og at succedere som virkelig borgmester, men mener dog at bevise med et hosfulgt tingsvidne, at den ældste viceborgmester skal have sagt, at han ej havde søgt at blive viceborgmester eller dertil var bekvem, hvilket bemeldte viceborgmester Schiøl dog med hosfulgt memorial in totum benægter og derhos med attest fra borgerskabet dér i byen beviser at have i mange år forestået sit embede som en ærlig mand, og ligeså godt som hans forgænger, hvorfor han håber, at Jørgen Kølles ansøgning vorder afvist. Gehejmeråd og stiftamtmand Raben formener, at det af Kølle ansøgte kunne være tjenligt for byen, da byfoged Rammel er en skikkelig og god betjent som har opført sig retsindig og upåklagelig, hvorved han har forhvervet sig alle folks gunst, han er derhos villig at forrette embedet uden løn, når han akkorderes frem for de allerede beskikkede viceborgmestre.«¹⁵

Men den kgl. resolution afviste denne løsning med ordene: »siden der allerede er en viceborgmester dér på stedet, så behøves der vel ej mere.«

Et andet eksempel, der illustrerer hvor mange argumenter, der ansås nødvendige for at omgå anciennitetsprincippet, angår viceborgmesterembedet i Fredericia. Om dette erklærer stiftamtmand Gabel ifølge ekstrakten i gratialprotokollen, »at det både er nyttigt og fornødent at der beskikkes en viceborgmester til at lette den virkelige borgmester i forretningerne, og at omendskønt Bertel Thomsen er ældst rådmand og derhos en god og oprigtig mand, på hvis konduite intet er at sige, så er dog rådmand Heinrich Molrath Richter mere bekvem til viceborgmester end han, foruden at den virkelige borgmester Hans Thomsen endog er en broder af rådmand Thomsen. Men at vicerådmand Hans Lund har endnu ikke den kundskab om byens sager, at han med nogen frugt eller nytte kunne forrette borgmesterembedet, foruden at det ville være de virkelige rådmænd altfor præjudicerligt, om han skulle avanceres for dem, der alle er bekvemmere end han.«¹⁶ Kongen følger stiftamtmandens indstilling og akkorderer Richter.

Af stiftamtmandens ræsonnement fremgår iøvrigt, at vicerådmandsstillingen har været betragtet som en læreplads i magistratsanliggender.

Endelig skal det fremføres, at kongen i sine bestræbelser for at begrænse magistratsmedlemmernes antal har været i en vis overensstemmelse med den allerede siddende magistrats interesser. Således findes der to eksempler fra henholdsvis 1735 og 1738 i gratialprotokollerne, hvor magistratsmedlemmerne selv i forbindelse med vakance ansøgte om, at det vakante embede må forblive ubesat eller nedlægges, således at dets indkomster fordeles på de resterende medlemmer:

»Matthias Hecklau, anden borgmester i Viborg, forestiller, at formedelst byens slette tilstand er magistratens indkomster så ringe, at de ej deraf kan subsistere, thi de visse indkomster, hvilke ej beløbe til 20 rd. årlig, skal deles mellem 4 personer, og de uvisse er så ringe, at supplikanten intet år har haft over 40 rd., hvorfor han beder, det herefter må forblive ved en borgmester og 2 rådmænd, indtil byen kunne komme i forrige flor. Stiftamtmanden attesterer det samme om byens slette tilstand og magistratens ringe indkomme, og derfor indstiller ansøgningen til bønnehørelse.«¹⁷

»Peter Christian Schiøtz og Andreas Højer, de 2 andre rådmænd dér i byen, som beder, at dem må tillægges indkomsterne af den nu vakante plads, siden magistratens reuener vel ikke noget sted i riget skal befindes at være så ringe som dér i byen. Stiftamtmanden attesterer, at ligesåvel som magistratsembedet på adskillige steder ikkun forrettes af én person alene, så kunne nok embedet således blive besørget i Kerteminde, og det så meget mere, da her er 2 personer, hvoraf Schiøtz er borgmester og Højer rådmand, men det vil bero på H.M.s resolution, om det herved skal forblive, da trende personer ej så lettelig blive enige som to.«¹⁸

I begge tilfælde imødekommer kongen ansøgningen.

Vakance

Den elementære form for embedsbesættelse i lokaladministrationen sker efter ansøgning i forbindelse med vakance (embedsledighed). De øvrige former, ved succession eller i forbindelse med entledigelse, er at betragte som afvigelser fra normen, en slags omgåelse af spillets regler. Det er da også vakancerne, der danner rygraden i gratialprotokollerne både i og udover perioden 1735-65.¹

Til de retsbetjent- og magistratsembeder, der forekommer i nævnte periode, er ialt noteret 3.143 ansøgninger, der fordeler sig på vakancer, successioner og entledigelser med henholdsvis 2.731, 296 og 122 ansøgninger. Mens både udbud og efterspørgsel i forbindelse med entledigelse og succession er afhængig af en enkel eller nogle få personers private initiativ, er der ved vakance tale om et principielt fritdannet ansøgermarked, hvoraf efterspørgslen på embede kan aflæses. Derfor har en kvantitativ bearbejdelse af ansøgningerne til de *vakante* embeder speciel interesse.

Disse ansøgninger fordeler sig med 1.178 på 72 dommerembeder, 1.220 på 66 skriverembeder, 135 på 34 magistratsembeder og 198 på 11 embeder af blandet kumulering (f.eks. foged/skriver, borgmester/foged).

Antallet af ansøgere til embeder inden for de enkelte embedskategorier varierer stærkt, således som det fremgår af følgende opstilling over fordelingen af embederne efter ansøgningsstal:

antal ansøgnin- ger pr. embede	dommer- embeder	skriver- embeder	magistrats- embeder	blandede ku- muleringer
1 - 9	33	27	31	1
10 - 19	17	18	3	6
20 - 29	6	9		3
30 - 39	12	5		
40 - 49	3	2		1
50 - 59		1		
60 - 69	1	2		
70 - 79				
80 - 89		2		

Halvdelen (92) af de ialt 183 embeder har et ansøgningstal på under 10, mens knapt tre fjerdedele (136) ligger på et ansøgningstal under 20. Det højeste ansøgningstal angår skriverembeder, mens dommerembederne foruden i grupperne under 20 har en koncentration på ikke mindre end 12 embeder (= 1/6) med et ansøgningstal mellem 30 og 39. Den mest markante gruppe er magistratembederne, hvis ansøgningstal kun undtagelsesvis overstiger 10.

En fordeling af ansøgningerne i den enkelte embedskategori på *landsdele* giver følgende resultat:

dommerembeder

antal ansøgnin- ger pr. embede	Sjælland	Lolland	Falster	Born- holm	Fyn	Jylland
1 - 9	10	3	1	4	2	13
10 - 19	6	1		2	2	6
20 - 29	2	1				3
30 - 39	6				2	4
40 - 49					1	2
50 - 59						
60 - 69						1

skriverembeder

antal ansøgnin- ger pr. embede	Sjælland	Lolland	Falster	Born- holm	Fyn	Jylland
1 - 9	5	3	1	3	1	15
10 - 19	3	3		1	1	9
20 - 29	2		1	2	1	3
30 - 39	2				2	1
40 - 49			2			
50 - 59						1
60 - 69	1					1
70 - 79						
80 - 89		1				1

**magistrats-
embeder**

antal ansøgnin- ger pr. embede	Sjælland	Lolland	Falster	Born- holm	Fyn	Jylland
1 - 9	7	1	1		6	16
10 - 19	3					

blandede kumuleringer

antal ansøgnin- ger pr. embede	Sjælland	Lolland	Falster	Born- holm	Fyn	Jylland
1 - 9						1
10 - 19	2		1		1	2
20 - 29						3
30 - 39						
40 - 49	1					

Det er de jyske retsbetjentembeder, der udviser den største spredning i ansøgningsantal, mens ansøgningstallet til de tilsvarende sjællandske embeder, på nær et enkelt skriverembede (64 ansøgninger), koncentrerer sig i grupperne op til 40. For de fynske retsbetjentembeder ligger tyngdepunktet for ansøgningstallet i grupperne efter 10. For både retsbetjentembeder-

ne og de blandede kumuleringer gælder det, at ansøgningstallet kun undtagelsesvis når over 50. Det sker kun for 6 embeders vedkommende af de ialt 149, nemlig for 1 jysk dommerembede (byfoged Horsens/herredsfoged Voer og Nim herreder, 67 ansøgninger), 3 jyske skriverembeder (byskriver Viborg, 52 ansøgninger; byskriver Skive/herredsskriver Salling herred, 66 ansøgninger; byskriver Århus, 82 ansøgninger), 1 sjællandsk skriverembede (byskriver Køge, 64 ansøgninger) og 1 lollandsk skriverembede, topscoreren blandt samtlige embeder (byskriver Nakskov/herredsskriver Nørre herred, 87 ansøgninger).

Magistratsejbederne skiller sig fortsat tydeligt ud med deres i alle landsdele beskedne ansøgningstal. Det er 3 sjællandske magistratsejbeder, der som de eneste har over 10 ansøgninger, nemlig borgmestersejbederne i Helsingør (2) og i Roskilde med henholdsvis 15, 12 og 10 ansøgninger.

Selvom efterspørgslen på skriverembeder tydeligvis er størst, hvilket kunne indicere, at disse embeder var bedst aflagte blandt de her behandlede, så går det egentlige skel i henseende til efterspørgsel dog mellem retsbejtentembederne på den ene og magistratsejbederne på den anden side.

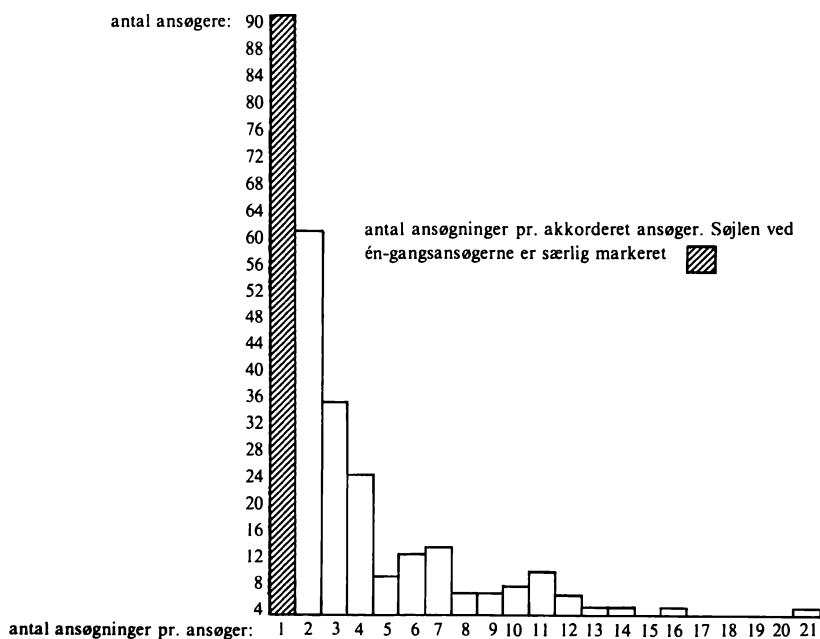
Den store forskel i ansøgetal til de to grupper af embeder er karakteristisk og lader sig forklare ved, at ansøgekredsen til magistratsejbederne havde en overvejende lokal tilknytning, mens ansøgekredsen til retsbejtentembederne kun i beskedent omfang var lokal og derfor langt mindre lukket.

Ansøgerne og deres kvalifikationer

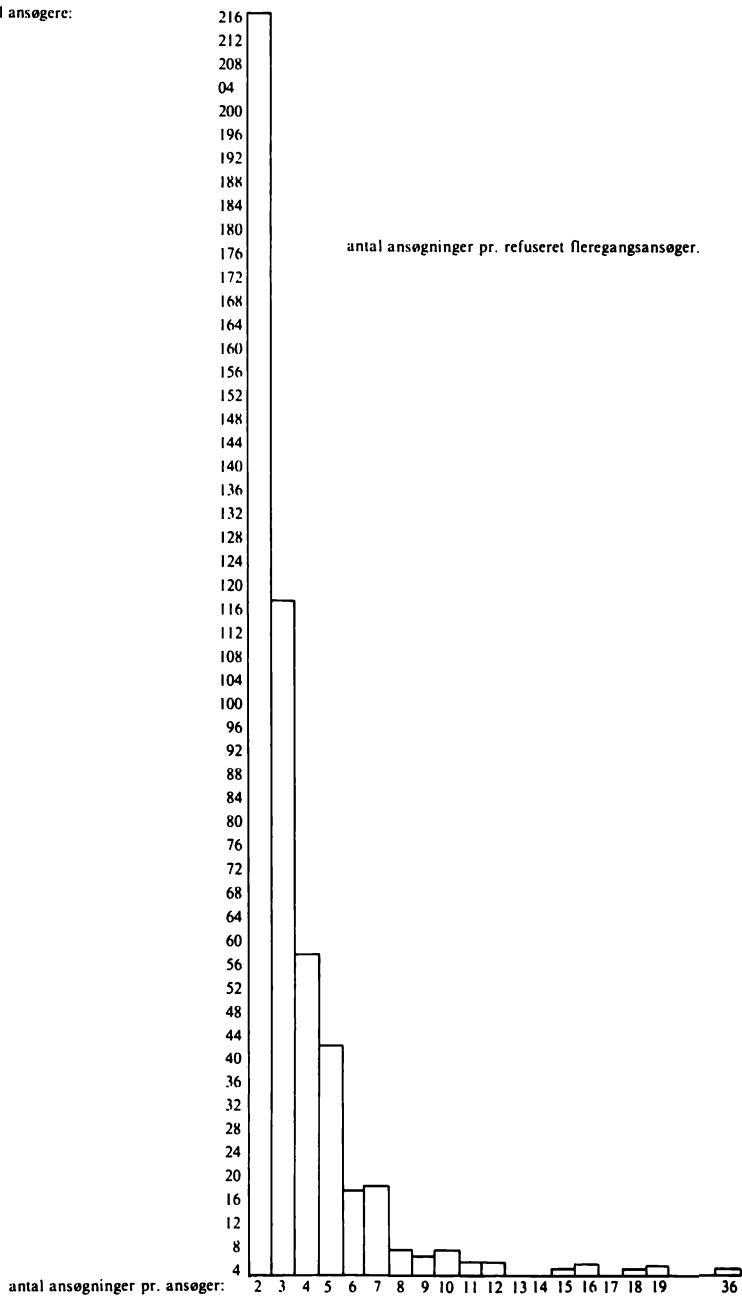
Den enkelte ansøgers ansøgningsaktivitet og geografiske ansøgningsområde

Af samtlige 1.545 ansøgere i perioden repræsenterer 911 kun en enkelt ansøgning hver i gratialprotokollerne. Derimod spænder de øvrige 634 ansøgere over et ansøgningstal pr. person, som varierer fra 2 helt op til 36. De følgende 2 diagrammer viser ansøgningstallet for henholdsvis de 250 akkorderede personer, hvoraf 160 har ansøgt flere gange, og for de 474 refuserede fleregangs-ansøgere.

Begge diagrammer udviser, at 2 ansøgninger pr. person er hyppigst forekommende (38% akk. og 45% ref.), derefter følger 3 (20% akk. og 24% ref.) og 4 (13% akk. og 12% ref.). Derefter er udviklingen ikke helt så

antal ansøgere:

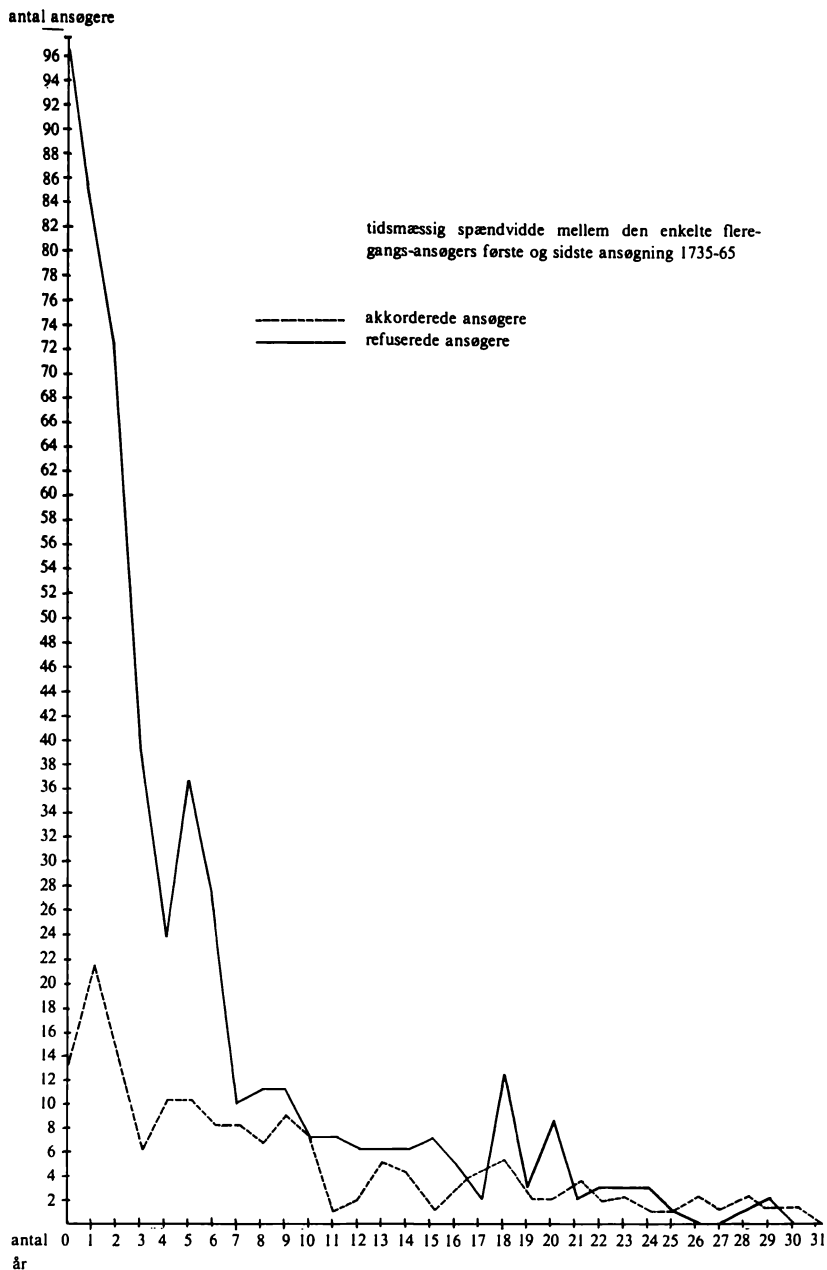

parallel, men variationerne er dog små. Størst udsving er der i den forholds-mæssige andel, som ansøgere med 5 ansøgninger udgør af det samlede antal i de 2 diagrammer (3% akk. og 8% ref.). Ansøgere med et antal ansøgninger mellem 2 og 5 udgør blandt de akkorderede 75% og blandt de refuserede 89% af samtlige fleregangs-ansøgere i hver af de 2 grupper. Yderpunkterne i de 2 grupper ansøgere, henholdsvis 21 (akk.) og 36 (ref.) er i begge kun repræsenteret med 1 person og tåler ingen sammenligning. Derimod er en sammenligning mellem de 21 ansøgninger i de akkorderedes gruppe med det næste yderpunkt for refuserede, nemlig 19, rimelig og tyder fortsat på en vis parallellitet.

Den tidsmæssige spændvidde for ansøgernes ansøgningsaktivitet varierer stærkt. I den her behandlede periode går den fra nul til 31 år, d.v.s. at en aktivitet på 31 år dækker hele tiden fra 1735 til 1765. En del af de personer, der ansøger i perioden, har utvivlsomt været aktive ansøgere enten før eller efter 1765, i enkelte tilfælde både-og. En tilbundsgående undersøgelse af ansøgningsaktivitetens spændvidde vil kræve en forfølgning af samtlige ansøgere udover perioden, både frem og tilbage i tid, først og fremmest, men ikke blot i gratialprotokollerne. Også de andre kollegiers resolutionsprotokoller måtte i det mindste gennemarbejdes. Både undersøgelsen af antallet af ansøgninger pr. person og af den tidsmæssige ansøgningsaktivitet *inden for* perioden er svækket ved ikke at gå ud over gratialprotokollernes oplysninger. Det er altså minimumstal, der fremkommer på disse punkter i nærværende arbejde.

Den følgende kurve aftegner ansøgningsaktivitetens tidsmæssige spændvidde for fleregangs-ansøgere, både akkorderede og refuserede. De to forløb er meget forskellige. Kurven for de akkorderede topper afgørende ved en aktivitet på 1 år. Derefter når den sin foreløbige bundstilling ved 3 års aktivitet. Efter en jævn udvikling når den endelig ved 9 års aktivitet sit sidste højdepunkt for efter nogle udsving frem til det 18. års aktivitet jævnt at falde. Kurven for de refuserede er på sit højdepunkt ved nul år og derefter jævnt faldende, men er dog indtil 3 års aktivitet stadig højere end ved nogen større spændvidde. Sidste toppunkt er ved 5 års aktivitet. Ved 7 års aktivitet når den sit hidtil laveste punkt og falder derefter jævnt, dog med nogle udsving omkring det 18.-21. års aktivitet.

Der kan ikke konstateres noget fast forhold imellem antallet af ansøgere pr. person og den tidsmæssige spændvidde af samme persons ansøgningsaktivitet. Således kan en person med mange ansøgninger have en tidsmæssig kort, men koncentreret ansøgningsaktivitet. Et markant ek-

sempel herpå er Berendt Terchelsen Falkenberg, der på 8 år forgæves ansøgte 19 gange. Ansøgningerne fordeler sig med 9 i 1735, 4 i 1736, 2 i 1737, 3 i 1738 og endelig 1 i 1743.¹ Yderligere angiver han i to af de tidligste, at han »har i mange år solliciteret uden at nyde bønnehørelse«. Som eksempel blandt de mere heldige, der opnåede embede, kan nævnes Niels Chr. Foersom, som på 1 år ansøger 10 gange og akkorderes ved den 10. ansøgning, men som straks fortsætter sin ansøgningsaktivitet, idet han angiver at »have vigtige årsager til at søge forflyttelse« og i de næste 8 år ansøger 6 gange.²

Undertiden giver ansøgerne selv nogle oplysninger om ansøgningsaktiviteten. Som når Bertel Kierulf i en ansøgning meddeler at »have solliciteret i 11 år« og i en anden at have »indgivet 129 suppliquer«,³ og når Erich Muhle angiver, at han »i 11 år har søgt over 80 vakancer«⁴. Rekorden indehaves dog af Palle Baarup, der i en ansøgning skriver, at han »har i en tid af 15 år gjort 324 forgæves sollicitationer«⁵. Nogle oplyser at have solliciteret i f.eks. 14, 17, 19 og 20 år.⁶ Andre meddeler, at de »har lagd i København« en årrække, undertiden med kone og børn, »for at sollicitere«⁷. Endelig angiver Knud Hansen Gantz »ofte at have solliciteret gennem Cammer-Collegium«, d.v.s. søgt embeder i Rentekammerets regi.⁸

Med hensyn til spørgsmålet, hvorvidt den enkelte ansøger søger embeder i én bestemt embedskategori eller søger i flere kategorier, så viser en undersøgelse af samtlige fleregangs-ansøgere (634), at 71% udelukkende søger retsbetjentembeder og 8% udelukkende søger magistratsembeder, mens de øvrige 21% søger begge kategorier. Til sammenligning kan det oplyses, at af samtlige éngangs-ansøgere (911) søger 89% udelukkende retsbetjentembeder, 8% udelukkende magistratsembeder, mens 3% søger begge kategorier.

Undersøger man, om fleregangs-ansøgerne (634) holder sig inden for et begrænset geografisk, evt. helt lokalt marked, eller ansøger i hele det geografiske markedsområde, får man følgende resultat:

19% søger embede inden for samme snævre lokalitet (herunder samme embede flere gange)

14% søger embede inden for samme amt⁹

13% søger embede inden for samme landsdel

54% søger embede inden for flere landsdele.

For at få et helt tilfredsstillende resultat må spørgsmålet om den enkelte ansøgers geografiske ansøgningsaktivitet naturligvis ses i forhold til antal-

let af den pågældendes ansøgninger. Denne sammenkædningsoperation har det af tidsmæssige grunde imidlertid ikke været muligt at udføre.

Spørgsmålet om ansøgernes lokale tilhørsforhold lader sig ikke besvare ud fra gratialprotokollernes materiale. Kun få ansøgere oplyser explicit, hvor de bor på ansøgningstidspunktet. Igennem de yderst forskelligartede oplysninger i ansøgningerne om f.eks. konstitution, øvrige tjenesteforhold, slægtskab, borgerskab, kumuleringsønsker m.m. vil man for en del af ansøgerne kunne sandsynliggøre et tilhørsforhold til den ansøgte embedslokaltet. Da det imidlertid vil kræve en nøje realkritisk gennemgang af samtlige 3.284 ansøgninger, må der her afstås fra denne sandsynliggørelse.

Sluttelig skal gøres opmærksom på, at det mest umiddelbare lokale tilhørsforhold utvivlsomt hyppigst forekommer i forbindelse med succions- og entledigelsesansøgninger samt ved ansøgninger om magistratsembeder, jfr. det lave ansøgningstal ved sidstnævnte embeder.

Fuldmægtigforhold/ konstitution

Det er uoplyst, i hvilket omfang de lokale embedsmænd har benyttet sig af andre i embedsførelsen. I landsdommernes indberetninger af 1686 klages generelt over, at retsbetjentene ofte betalte andre for at fungere, samt at de gamle og svagelige lod tjenesten udføre af deres pårørende.¹ Selvom der muligvis er sket en ændring til det bedre hvad angår førstnævnte forhold i de forløbne 50 år frem til den her behandlede periode, har de gamle og svagelige embedsmænd også 1735-65 kun haft fuldmægtig-løsningen som alternativ til entledigelsen.²

Fuldmægtig-begrebet var særdeles rummeligt. Det spændte over hele registeret fra et egentlig adjunctus-forhold, etableret ved kgl. resolution, over et af stiftamtmand/amtmand konstitueret forhold, til helt uformelt at »gå til hånd« eller hjælpe i embedet. Det er vanskeligt ud fra gratialprotokollernes ansøgningsmateriale at konstatere faste regler for etableringen af fuldmægtigforhold, så meget mere som der heri ikke benyttes nogen fast terminologi for de enkelte former for forholdet.

F.eks. udtrykkes det samme fuldmægtigforhold forskelligt i 3 på hinanden følgende ansøgninger fra en og samme Niels Jacobsen om et og samme embede, herredsfogedembedet i Odense, Skovby og Skam herreder. I ansøgningen 1736 udtrykkes forholdet »konstitueret i

10 år i den nuværende indehavers svaghed«, i 1737: »forestået embedet i 10 år i den gamle herredsfogeds svaghed og alderdom«, og i 1738, hvor ansøgningen endelig akkorderes: »adjungeret i embedet i 12 år«³

Når en adjunctus-tilladelse forekommer isoleret i gratialprotokollen som følge af en kgl. resolution, er det således altid som det magre resultat af en successions- eller entledigelsesansøgning og aldrig som den pågældende ansøgnings egentlige formål.⁴

Hvorvidt konstitution gennem stiftamtmand/amtmand har været underlagt faste betingelser lader sig kun dokumentere ved tidskrævende undersøgelser i de pågældende embedsarkiver. Det her behandlede ansøgningsmateriale peger dog på, at det især har været embedsindehaverens sygdom og svækkelse, der har været årsag til denne form for fuldmægtigforhold.

Eksempelvis kan anføres⁵:

- a) »Peder Jebbe Bech, som fra sin barndom er bleven holdt til pennen og dens medfør, og fra året 1727 været så vel ved gehejmeråd Sehesteds (stiftamtmanden) som ved gehejmeråd Chr. Rosenkrantz' (amtmanden) autorisation konstitueret i det pågældende embede (byskriver Svendborg/ herredsskriver Sunds og Gudme herreder) i Otto Poulsens svaghed«;
- b) »Hendrich Stub, som i 20 år har boet der i byen (Ringsted) fra sin barndom af har været ved pennen, og som oftest efter stiftamtmandens konstitution uden belønning i byskriverens svaghed forrettede embedet, hvorfor...«;
- c) »Lorentz Ditlefsen har i 2 år efter stiftamtmandens konstitution forrettet den afgangne byskriverens embede (byskriver Ebeltoft/ herredsskriver SønderMols herred) uden at nyde det ringeste derfor; den gamle byskriver, som var 80 år gammel, havde kort før sin død søgt Deres Maj. om allernådigste tilladelse til at afstå embedet til suplikanten...«;
- d) »Jens Andreas Borring er af amtmanden konstitueret til at forrette tjenesten i den gamle byfogeds tid, som formedelst alderdom og svaghed dertil var ubekvem...«.

Eksemplerne tyder på en uklar kompetencefordeling stiftamtmand og amtmand imellem. Den, der ville helgardere, har øjensynligt søgt begges autorisation af forholdet.

Hvad angår konstitution gennem stiftamtmand/amtmand i forbindelse med vakance, tyder de mange tilfælde i ansøgningsmaterialet på, at det har været en udbredt foreteelse.⁶ Hvis den afdøde embedsmand endnu i sin embedstid havde betjent embedet ved en fuldmægtig, har det vel forekommet naturligt, at vedkommende konstitueredes i vakancen.

Eksempelvis kan anføres:⁷

- a) »Caspar Borman som fuldmægtig konstitueret at være den afgangne byfoged (byfoged Horsens/ herredsfoged Voer og Nim herreder) assisterlig i hans forfald og svaghed. Har beholdt embedsforretningerne at obagte indtil ny byfoged udnævnes«;
- b) »Martinus Holst, konstitueret byfoged samt den afdøde byfoged (i Rønne) adjungeret i 11 år«;
- c) »Willads Romsgaard, fuldmægtig hos den afdøde by- og birkeskriver (i Sorø), konstitueret i vakancen«.

Ved besættelsen af det vakante herredsfogedembede i Møns herred 1750 møder vi gratialprotokollernes mest helgarderede ansøgning, hvad konstitutionsberoende kvalifikationer angår. Den kommer fra Otto Grum, hvorom det hedder: »den afgangne herredsfoged har været supplikantens svigerfader, hvilken i sit levende live havde gjort allernådigste ansøgning, at han måtte afstå embedet til supplikanten; da han nu på andet år i sin svigerfaders sygdom efter kgl. konstitution har forestået og forsvarlig forrettet embedet, samt desuden efter afgangne stiftamtmand grev Reventlows konstitution beskikket til byfogedembedets forretninger i Stege og sagen imod den suspendede byfoged for den kgl. kommission at udføre... hvorved supplikanten har bragt byens kæmnersager og mange efterstående sager i rigtighed, og supplikanten tilbyder sig at underholde den afgangne herredsfogeds svage, vanføre enke (altså hans svigermoder) hendes livstid, så håber han allernådigste bøn høring, så meget mere som han har sustineret examen juridicum og fået det skudsmål fra det juridiske fakultet, at han til sligt et embede er bekvem.«⁸

Undertiden er en retsbetjent i en nabojurisdiktion blevet konstitueret i vakancen, hvad rimeligt nok har affødt en ansøgning om kumulering af de to embeder fra den pågældende.⁹

Ansøgningsmaterialet afslører også forekomsten af personer, der tilsyneladende jævnligt anvendes ved konstitutioner, i beskeden forstand en slags professionelle.

Det gælder således Isaac Funch, der før han 1740 akkorderedes til byfoged i Helsingør, har været konstitueret by- og birkefoged i Sorø og konstitueret birkedommer på »gammel Amager«. Henning Olsen, borger og indvåner i Rønne, der oplyser at være »konstitueret by og herredsskriver ved vakancer«, Carl Bech, »som i nogle år har tjent hos birkedommeren ved Juellinge som fuldmægtig og i hans svaghed betjent retten, er nu atter konstitueret at forrette dette vakante herredsskriverembede« (i Lolland Sønder herred) og Hans Nielsen, bosiddende i Nyborg, som »har været konstitueret byskriver, byfoged og rådmand dér«.¹⁰

Der er næppe langt mellem denne form for konstitution og konstitution med betegnelsen »sættedommer«. ¹¹

I tilfælde af en embedsmands suspension fra embedet foregår der en konstitution via stiftamtmanden, ¹² som i ansøgningsmaterialet ses undertiden at have vakt forventning om at opnå egentlig bestalling i embedet. Således søgte Christian Lyngge forgæves det vakante birkedommerembede i Tårnby birk 1741, hvori han havde været konstitueret i »forgængerens suspensionstid«, og Jørgen Scheel, der »fra året 1760 har været bebyrdet med dette steds (Stubbekøbing) byfogedembedes konstitution i den suspenderede byfoged Bentzons sted« søgte og akkorderedes ved vakancen i 1765. ¹³ En sådan konstitution kunne være langvarig; principielt varede den lige til sagen mod den suspenderede fandt sin afslutning.

Også konstitution i et andet embede end det udbudte vakante har givet anledning til ansøgning, og af ansøgeren været opfattet som kvalificerende, ¹⁴ i enkelte tilfælde endog skønt embederne ikke ekvivalerede, men var henholdsvis magistrats- og retsbetjentembede. ¹⁵ Således forekommer selv fra gruppen »gået til hånde« i et magistratsembede en ansøgning om justitsbetjening. Det gælder C.J. Lund, der har gået faderen, borgmesteren i Nakskov, til hånde. Han ansøger 1761 forgæves om byfogedembedet samme sted tillige med herredsfogedembedet i Lollands Sønder herred. ¹⁶ Iøvrigt frembyder ansøgningsmaterialet kun ganske få eksempler på konstitution i magistratsembede. ¹⁷

Det mest karakteristiske træk ved den gruppe ansøgere, der har »assisteret«, »hjulpet« eller »gået til hånde« i embedet er iøvrigt, at den i lighed med, hvad der klagedes over i 1686, er fyldt op af pårørende, oftest sønner, undertiden svigersønner eller nevøer af den hidtidige embedsindehaver. ¹⁸ Det er ikke ualmindeligt, at et sådant forhold har strakt sig over en del år, dog undertiden afbrudt af en ansøgning om at overtage eller succedere i embedet. ¹⁹

Af de ialt 59 personer, der ansøgte om et embede, hvortil de var knyttet i et fuldmægtig- eller konstitutionsforhold, opnåede 27 udnævnelse, mens 32 blev refuseret. Kun 8 af disse 32 personer forsøgte sig som ansøgere til andre embeder inden for perioden, mens de øvrige 24 alene satsede på det befuldmægtigede embede og afstod fra yderligere ansøgninger.

7 af de 27, der opnåede udnævnelse, var samtidig beslægtet med den sidste indehaver af embedet, mens dette dobbeltforhold også gjaldt 5 af de refuserede personer.

Blandt konstituerede i et andet embede end det udbudte vakante ansøgte ialt 11 personer. Heraf akkorderedes 3 og refuseredes 8.

Sættedommer/sætteskriver

Som det fremgår af afsnittet om fuldmægtigforhold og konstitution er det vanskeligt at finde skel imellem det at være konstitueret i et embede og det at være sættedommer.

Ifølge Danske Lov 1-5-6 må »ingen dommer dømme i de sager, som hannem selv gielde på; da skal i hans sted, om han ene betjene retten, en anden bosat og vederhæftig dannemand af stedets øvrighed eller herskab dertil forordnes.« Dette er, skønt benævnelsen »sættedommer« ikke udtrykkelig anvendes, denne institutions oprindelige baggrund: den ordinære dommers inhabilitet i enkeltsager.

Af gratialprotokollernes ansøgningsmateriale fremgår det, at såvel betegnelsen sættedommer som analogidannelsen sætteskriver i perioden 1735-65 almindeligvis benyttes ved *midlertidige* konstitutioner.¹ Ved ansøgningen til det vakante herredsskriverembede i Ribe stifts Øster og Nørre herreder 1754 angaves den akkorderede Joachim Bloch i mange år at have »været prokurator i amtet og håber at have det vidnesbyrd af enhver, intet at have for øje uden ret og retsindighed, har og ofte været konstitueret sættedommer i den afdødes jævnlige svaghed...«² Da der ikke er tale om noget kumuleret embede, bruges betegnelsen sættedommer altså her i den reelle betydning af sætteskriver!

Herudover benyttes benævnelsen som regulær stillingsbetegnelse, f.eks. sættedommer i Fåborg, sættedommer i Horsens og Voer og Nim herreder.³ I de sidste tilfælde ligger det nær at slutte, at vedkommende igennem en årrække har været konstitueret så ofte, at han finder det rimeligt at karakterisere sin profession i almindelighed som sættedommer.

Et bemærkelsesværdigt - og i ansøgningsmaterialet enestående -tilfælde til belysning af forholdet konstitution/sættedommer forekommer i forbindelse med udbud og besættelse af det i 1737 vakante byfogedembede i Bogense.⁴ Blandt ansøgerne var Martinus Holst,⁵ der var »konstitueret byfoged samt den afdøde byfoged adjungeret i 11 år«, og Laurids Hiort, der »i 26 år har været borger dér på stedet, og i 13 år sættedommer, hvori han således har opført sig, at hans domme aldrig er blevet påanket eller til landstinget underkendt.« Til trods for tilstedeværelsen af en adjunctus,

forekommer der altså en sættedommer. Det indbyrdes forhold mellem disse to personers faktiske betjening af det pågældende byfogedembede i de angivne mange år vil kun kunne konstateres ved et konkret studium af embedets protokoller. Det videre forløb i sagen er dette, at Laurids Hiort ved den kgl. resolution i gratialprotokollen »akkorderes, såfremt supplikanten kan skaffe bevis for hans opførelse«. Ikke desto mindre er det Martinus Holst, vi møder som byfoged i Bogense fra 28. juni 1737.⁶ Inden Laurids Hiorts bestalling er blevet udfærdiget, må nye momenter være kommet til, som har været afgørende for det endelige udfald. Sandsynligvis har Martinus Holst påberåbt sig den ekspektance, han den 8. marts 1726 havde opnået på det pågældende embede,⁷ men som han tilsyneladende ikke havde anført i sin ansøgning, eller som ved en fejlekspedition fra kancelliets side ikke var tilkendegivet i gratialprotokollen. Det er naturligvis også muligt, at Laurids Hiort ikke har kunnet bevise »sin opførelse«.

Af de ialt 18 personer med status af sættedommer opnår 4 at blive akkorderet, men altså kun 3 at blive udnævnt. 2 af de 4 havde udøvet sættedommervirksomheden i det pågældende embede, 1 derimod opnåede bestalling ikke i et retsbetjentembede, men i et magistratsembede, og 1 var sættedommer (med successionsret) i et privat birk, kumuleret med det ansøgte herredsfogedembede. Omkring sidstnævnte, Rasmus Gilding, gjorde sig yderligere det forhold gældende, at han var svigersøn af embedsindehaveren.⁸

2 af de refuserede 14 personer havde udøvet sættevirksomhed i de ansøgte embeder, mens de øvrige 12 angav enten generelt at være sættedommer eller at have været det i andre embeder. For 1 af de refuserede sættedommere angik ansøgningen ikke en justitsbetjening, men et lokalt magistratsembede.⁹

Slægtning til embedets hidtidige/tidligere indehaver

Spørgsmålet, hvor ofte et embede blev besat med en person, der stod i slægtskabsforbindelse med den hidtidige indehaver, har allerede været behandlet for entledigelsernes og successionernes vedkommende.¹ For entledigelsernes vedkommende var resultatet, at 15 udaf 22 ansøgende slægtninge blev akkorderet, mens ingen af de kun 3 ansøgende slægtninge for successionernes vedkommende opnåede udnævnelse. Denne forskel

bidrager i høj grad til at karakterisere de 2 former for embedsbesættelse: entledigelsen som et stærkt personlig præget forhold mellem indehaver og ansøger, og successionen som et tilsvarende upersonligt anliggende.

Ved at inddrage vakancerne og herved gratialprotokollernes totale ansøgningsmateriale i undersøgelsen bliver ovenstående resultat, entledigelsens personlige/slægtskabsprægede forhold yderligere understreget. Det viser sig nemlig, at der til de vakante embeder ikke er mere end 13 ansøgere med explicit angivne slægtskabsforbindelse til den tidligere indehaver, og at kun 4 af dem akkorderes. En af vakance-besættelserne kunne endda lige så vel være sket ved entledigelse, idet gratialprotokollen oplyser, at den nu afdøde herredsfoged, der var supplikantens svigerfader, allerede i levende live havde indgivet ansøgning om at måtte afstå ham embedet.² De 3 øvrige er:

Niels Fischer, »stedsøn af den afdøde herredsskriver, rekkommeres af amtmand Albertin, hos hvem han i 10 år har været håndskriver...; ved hans befordring kan tillige hans lille halvbroder nyde opdragelse«.³

Hans Peter Hammer, »søn af den nu afdøde by- og herredsskriver, har gået faderen til hånde i mange år«, rekkommeres af sin morbroder, kaptajn og fabriksmester Krabbe.⁴

Jens Kølle, »en broder af afgangne herredsskriver Hans Kølle, ønsker embedet på de samme conditioner som broderen« hvorved (som fremgående af stiftamtmandens påtegning) må forstås, at han - som broderen - vil yde pension til den forrige indehaver, den »meget fattige og nødtrængende Valentin Mogensen.«⁵

Blandt de refuserede slægtninge fristes man til at gøre opmærksom på brødrene Laurids og Niels Andreasen Falch, der 1741 begge ansøger om herredsskriverembedet i Bølling herred efter faderen.⁶ Laurids, 34 år og ældst, er exam. jur, mens Niels til gengæld har forrettet embedet for faderen, der endda 6 år tidligere forgæves ansøgte om entledigelse til fordel for ham.⁷ Begge må de altså vurderes som velkvalificerede. De søger i konkurrence med hinanden og med byskriveren i Ringkøbing, Niels Jensen Bergh, der ønsker at kumulere embedet. Stiftamtmanden støtter stærkt en kumulering, og Bergh akkorderes.

Som helhed viser undersøgelsen, at ansøgninger med udtrykkeligt angivne slægtskabsforbindelser sjældent forekommer ved succession og vakance og endnu sjældnere akkorderes. Kun i entledigelsestilfælde spiller slægtskabet en rolle og da sandsynligvis af forsørgelseshensyn.⁸

Kongelige og private herskabers tjener

Begrebet lakajisme er i Danmark i særlig grad knyttet til forholdene i 1700-tallet, hvor det endog blev taget op under forskellige former i samtids litteratur, (jfr. s. 77, note 12). Struensées kabinetsordre 1771, 12. febr. betegnede fænomenets kulmination. Heri blev det forbudt, at nogen domestik eller betjent, der havde at gøre med personlig at opvarte sin herre, måtte bruges til offentlige hverv.

Med særlig relevans for nærværende arbejde er problemet behandlet af Hammerich og af Edvard Holm.¹ Førstnævnte karakteriserer i sin beskrivelse af gratialprotokollernes supplikanter en gruppe af dem som »tjenere, som har gjort personlig opvartning, såsom lakajer eller blotte protegéer af formående kredse.« Efter at have givet et eksempel på en rekommandation 1745 fra prinsesse Louise i forbindelse med udnævnelsen af en toldskriver i Trondhjem, fortsætter Holm med følgende betragtning: »Ingen var selvfølgelig nærmere til at få slige anbefalinger end veltjente lakajer og kammertjenere; og den slags personer opnåede også jævnlig stillinger, især i post- og toldfaget. Derimod er næppe nogen af dem blevet udnævnt til dommer.«

I nedenstående undersøgelse af gratialprotokollernes ansøgere 1735-65 er søgt skelnet imellem domestikker hos kongelige herskaber (egl. hof-funktionærer) og tjenere/lakajer hos private standspersoner.

Civiletatens reglementer² viser, at hoffet under både Christian 6. og Frederik 5. var umådelig stort og stærkt socialt opdelt. Det var desuden indrettet med forskellige hofholdninger: kongens, dronningens, kronprinsens etc. Hvilke faktiske avancementer, der forekom inden for og imellem de enkelte hofholdninger, er ikke hidtil undersøgt, men generelt har der eksisteret en uoverstigelig grænse imellem de egentlige hofstillinger, hvis indehavere normalt var adelige, og den store hob af gemene hoffunktionærer: lakajer, tjenere, kuske, køkkenkarle osv. Det er derfor en nærliggende formodning, at disse lavere og laveste hoffunktionærer i et vist omfang ville forsøge at udnytte deres hoftilknytning til at skaffe sig embede.

Gratialprotokollerne 1735-65 opviser ialt 29 eksempler på sådanne forsøg, der i følgende 9 tilfælde lykkedes:

Søren Becher, 16 år i kongens sølvkammer, opnår embede som byskriver i Hjørring/ herredsskriver Horns og Venneberg herreder.³

Morten Friedrichsen, 9 år lakaj hos Hendes kgl. højhed prinsesse Sophie Magdalene, opnår embede som herredsfoged og -skriver i Bjerge og Hatting herreder.⁴

Laurids Grønvald, der er den eneste tilbage af alle H.M.s »laqueiver« som er uden brød, opnår embede som byskriver i Nakskov/herredsskriver i Lollands Nørre herred.⁵

Daniel Horneman, 18 år i kongens sølvkammer, opnår embede som byskriver og senere tillige rådmand i Nyborg.⁶

Niels Lund, nu toldkontrollør, tidligere ved hoffet, opnår kumulering med rådmansembede i Nakskov.⁷

Niels Jensen Rafn, 22 år i kongens sølvkammer, opnår embede som byskriver i Hjørring / herredsskriver i Horns og Venneberg herreder.⁸

Eschel Rude, nu kontrollør og vejermester i Ringkøbing, tidligere i højsalige prinsesse Sophie Hedevids livré, opnår kumulering med rådmansembede i Ringkøbing.⁹

Knud Schytte, tjent hos højsalige dronning Louise og »itzige« allernådigste regerende dronning i 10 år, opnår embede som byskriver i Århus.¹⁰

Hans Uldall, hvis trolovede er ved den kongelige vask, opnår embede som byfoged i Assens/herredsskriver i Bålg og Vends herreder.¹¹

De refuserede angiver følgende om deres hoftjeneste:

i sølvkammeret (2)

har i 18 år rengjort kongens gevær (1)

hos prinsesse Charlotte Amalie (2)

hos prinsesse Sophie Hedevid (3)

kusk hos de kgl. prinsesser (1)

tjener hos dronningens hofdamer (1)

hos fyrstinden af Ostfriesland (2)

jagtjunker ved parforcejagten (1)

i hofproviantskriveriet (3)

ved hoffet (4)

Bortset fra oplysningerne om Frans Grønvald og Knud Schytte, der begge har befundet sig i kongens og dronningens nærmeste omgivelser, er det vanskeligt at øjne forskelle på de akkorderedes kvalifikationer i forbindelse med hoftjenesten i forhold til de refuseredes.

I alt 4 personer kan ikke med sikkerhed placeres som hofffunktionærer. Deres hoftilknytning er indirekte, idet de tjener hos de højere og højeste hofembedsmænd, nemlig 2 hos overhofmester Vincent Lerche, 1 hos overceremonimester Mogens von Plessen og 1 hos kronprinsens informator. 3 af dem opnår embede, nemlig:

Andreas Borig som byskriver i Rønne/herredsskriver Vester herred.¹²

Lauridz Rohde som byfoged i Vordingborg.¹³

J. N. Smith som birkedommer i Tårnby birk.¹⁴

Fra personer, der udtrykkelig angiver domestikstatus hos private herskaber, forekommer 9 ansøgninger 1735-65. 3 af dem approberes:

Morten Hansen Bølling, »tjener i greven af Daneschiold Laurvigs liberie« bliver 1735 birkefoged på Fanø/herredsskriver i Skast herred.¹⁵

Jens Nicolay Lund, »som i 18 år har været kammertjener hos gehejmeråd grev Scheel«, bliver 1761 birkedommer i Dronningborg rytterdistrikts birk.¹⁶

Jacob Sonius, »som på 10. år har tjent og endnu tjener stiftamtmand Gabel for kammertjener og håndskriver«, bliver 1736 byskriver i Holstebro/herredsskriver i Hjern og Ginding herreder.¹⁷

De refuserede var lakaj, page, kammertjener eller taffeldækker hos:
 oversekretær Rosenkrantz (2)
 Oberlanddrost Sehested (1)
 stiftamtmand v. Gabel (1)
 generamajor Kaas (1)
 den svenske minister (1)

Da det totale antal af henholdsvis hofffunktionærer og domestikker hos private herskaber i perioden er ukendt, er det ikke muligt at vurdere forholdet imellem ansøbertallet fra de to grupper. Det eneste man kan konstatere er, at ansøgningerne fra hofffunktionærerne talmæssigt er umiddelbart dominerende.

Det må imidlertid understreges, at vanskelighederne ved at kategorisere ansøgerne i almindelighed er meget store. Der er en vis sandsynlighed for, at nogle (få) blandt det antal personer, der forekommer i gruppen »ved pennen hos private«, faktisk har haft med den personlige opvartning af herskabet at bestille og derved burde falde ind under lakajbegrebet.¹⁸

Når Edvard Holm mener, at lakajismen ikke bredte sig til retsbetjentembederne, er dette ifølge ovenstående undersøgelse altså en sandhed med modifikationer: 7 af hoffets funktionærer, 3 domestikker hos hofembedsmænd og 3 lakajer hos private har som et minimum opnået retsbetjentembede 1735-65. Udover det her dokumenterede antal lakajiserede embeder kan man ikke afvise den nærliggende mulighed, at domestikkerne kan florere som retsbetjente i de private birker. En undersøgelse både af dette forhold og af Holms påstand om lakajismens udbredelse i »post- og toldfaget«, må foretages, før en endelig vurdering af lakajismens rolle i den danske lokaladministration kan finde sted.

Borger

Den grundlæggende forordning 1682, 28. januar om købstædernes styrelse fastslår udtrykkelig, at man vedblivende skulle tage både borgmester, rådmænd og byfogder »af de bedste og vederhæftigste borgere, som længe har skattet og skyldet og bedst kender byens tilstand«¹. I fuld overensstemmelse hermed gentager reskriptet 1745, 15. januar, at stiftamt-mændene ved embedsledighed til magistratsmedlemmer skal foreslå nogen »blandt de bedste og mest bemidlede borgere«.

Vil man undersøge, hvorvidt borgerskabet rent faktisk havde patent på magistratsembederne 1735-65, må man tage det tidligere påviste indgroede anciennitetsprincip ved besættelsen af disse embeder² i betragtning, idet den oprindelige ansøgningsstatus for de i magistratkarrieren allerede værende personer, der avancerer i perioden, sjældent fremgår af avance-mentansøgningen. Her angiver de pågældende som regel kun, at de er henholdsvis vicerådmand, rådmand og viceborgmester. Det kan gøres ved at tage besættelsen af vicerådmandsposterne, d.v.s. det laveste led i hierarkiet, som udtryk for *tilgangen* til magistraten. 1735-65 udnævnes 14 vicerådsmænd via gratialprotokollen. De akkorderede ansøgere fordeler sig således efter kriterierne a, b, c, d og e:

a)	indehaver af små bytjenester		
	3 (heraf 1c)	}	<i>borgere</i>
b)	eligeret borger		
	2 (heraf 1c)		
c)	købmand		
	4 (heraf 1a og 1b)		
d)	indvåner (d.v.s. indbygger uden borgerskab)		
	1		
e)	embedsmand, der kumulerer vicerådsmansposten		
	7		

Man konstaterer for det første, at alle har et lokalt tilhørsforhold, men at kun de 9 er borgere. Dernæst at såvel indehaverne af små bytjenester som de eligerede borgere synes i et vist omfang at kunne påregne adgang til de egentlige magistratsembeder. Og sidst, men ikke mindst væsentligt, at borgerskabet befinder sig i hård konkurrence med de kumulerende embedsmænd.

Blandt de udnævnte retsbetjente angav ialt 7, nemlig 3 byfogder og 4 byskrivere, at være borgere. To af dem har øjensynligt været købmænd.

Det gælder Matthias Hansteen, der 1743 blev byskriver i Næstved og havde været »ved negotien«³, og Jacob Pedersen Picher, der 1738 blev byfoged i Skagen, hvor han havde været skatteborger i 30 år. Han havde »4 gange lidt stor skade til søs«.⁴

Ikke mindre end 76 borgere fik imidlertid deres ansøgninger refuseret, heraf var 25 købmænd. De 76 fordelte deres ansøgninger på 18 magistratsmedlemmer, 41 retsbetjentembeder og 6 af blandet kumulering. Som det heraf fremgår, havde borgerne hverken monopol på eller lod sig nøje med magistratsmedlemmerne som ansøgningsmarked.

Militær

De militære ansøgere til de laveste civile embeder i lokaladministrationen er i gratialprotokollerne så få, at det, vurderet ud fra kvantitative kriterier, knapt berettiger til en selvstændig behandling. Men af hensyn til en sammenligning med forholdene i Preussen, hvor underofficerer havde ekspektance på de lokale embeder, skal følgende dog gøres op:

I alt opnår 3 personer med militær charge at blive kgl. retsbetjent, men ingen at blive magistratsmedlem. Det drejer sig om:

- Johan Henrich Geisler, der 1736 bliver herredsskriver i Sønder Hald, Øster Lüsberg og Rougsø herreder. Han har »tjent ved pennen i 13 år hos adskillige herskaber, siden i 7 år været garder til hest, hvor han endnu er, og gerne ønskede at komme fort i verden.«¹
- Johan Conrad Kirchman, der 1737 bliver byfoged i Nykøbing Falster/herredsfoged i Sønder og Nørre herreder. Han er regimentskvartermester ved det nordjyske regiment.²
- Matthias Brünow, der 1744 bliver byfoged i Neksø og Åkirkeby/herredsfoged i Sønder herred. Han »er for nylig konfereret premierløjtnants charge ved det 2. norske garnisons kompagni, men som han har lagt sig efter jura, så ønskede han hellere at blive employeret ved denne i hans fædreland vakante civile betjening«.³

Blandt de refuserede, der alle søger retsbetjentembede, er 21, der angiver at have eller at have haft militær charge. Herudover ansøger 5 auditører, men alle forgæves. Dette er for så vidt bemærkelsesværdigt, da auditører som regimentschefens juridiske rådgiver må betragtes som velkvalificeret til retsbetjening.

Danske og preussiske forhold lader sig naturligvis ikke uden videre sammenligne. Preussen var på dette tidspunkt en militærstat og havde et militært pensionsproblem, som ikke eksisterede i Danmark i tilnærmelsesvis samme målestok.

Exam.jur./cand.jur.

Et af de spørgsmål, der fra første færd har inspireret til nærværende undersøgelse af lokaladministrationens civile embedskorps, er, i hvilket omfang juridisk eksamen kan konstateres at slå igennem som kvalifikation ved udnævnelse til retsbetjent i de første årtier efter dens indførelse.

Spørgsmålet er behandlet af Hammerich, der med afsnittet om »Udviklingen efter examensordningen af 1736« i sin bog »Den danske Dommerstand under Enevælden«, 1931, s. 67-93 har givet en klar og grundig fremstilling af de juridiske eksaminers såvel umiddelbare som langsigtede betydning for retsbetjentenes juridiske kyndighed, almindelse og sociale niveau, og netop belyst den træghed, hvormed kravet om eksamen som nødvendig kvalifikation slog igennem, samt forholdet eksaminerede-/ikke-eksaminerede. Hovedtrækkene i den af Hammerich skildrede udvikling er følgende:

Af de juridiske eksaminer, der indrettedes ved forordningen 10. febr. 1736, fik den juridiske eksamen på dansk for ustuderede langt den største betydning for udviklingen i de følgende 50 år af embedskorpset ved underretterne. Denne eksamen fik meget hurtigt 2 former. Den ene bestod i en prøve, aflagt for fakultetet, hvor den ustuderede skulle redegøre for den elementære del af dansk og norsk ret og naturret samt vise praktisk færdighed i at udarbejde indlæg og domme. Den anden, der blev indrettet ved reskript 5. april 1737, bestod i en prøve, aflagt for en lokal embedsmand, der var kommitteret til at eksaminere vedkommende ustuderede efter de af fakultetet for tilfældet stillede »kvæstioner«, samt at forelægge ham en praktisk opgave (»et casum med stævning, indlæg og dom«). Besvarelsen blev indsendt til fakultetet, som derefter gav eksaminanden attest »efter hans befundne lovkyndighed og færdighed«. Anledningen til denne eksamensform var, at greve Otto Schack i en supplik om konfirmation på bestallingen for sin birkeskriver ved Lystrup birk anmodede om vedkommendes fritagelse for eksamination, »såsom den hele tjenestes indkomster ikke skulle bedrage sig til 12 a 16 rd. årlig, og personen ikke kan bestyre de bekostninger, det juridiske studium medfører«. Det juridiske fakultet foreslog da denne eksamensform, som kongen approberede, til benyttelse »så ofte slige fattige folk til en så ringe justitsbetjening som dette birkeskriveri kunne kaldes, eller have forhåbning, så og, så ofte en examinandus, der søger, eller har fået en anden justitsbetjening, beviser med medici, chirurgi og øvrighedens eller hans skriftefaders attest, at han er så svag, at

han ej kan tåle at rejse til København, eller i andre lige så lovlige og åbenbare forhindringer at være bestød, som gør hans rejse til København umulig«.

Den lokale eksamen var således forbeholdt personer, der allerede havde embede eller havde ekspektance på embede og den bestod lige til 1794. Hammerich mener, inspireret af generalprokurør Stampes betragtninger, at »den sikkert bidrog til at fylde dommerembederne med mange personer af ringe kvalitet og med kundskaber, som kun havde et meget tyndt juridisk anstrøg« (s. 76). Som eksaminatorer fungerede ofte landsdommere, undertiden retsbetjente, men også magistratspersoner, provster og endog physici, altså ikke altid folk, der selv var juridisk skolede. At dømme efter eksamensprotokollernes hyppige antegnelse: »absens examinatus« var den lokale eksamination populær og ofte benyttet, især efter at reskriptet 28. oktober 1746 var udsendt. Heri skærpedes kravene fra 10. febr. 1736-forordningen om »at ingen studiosus må søge dommerembede eller andre civile embeder, som har med justitsvæsenet at bestille, uden at han er offentlig examineret af fakultetet« ved tilføjelsen: »Og er i Cancelliet føjet de anstalter, at, når nogen måtte være beskikket til et justitien, staten eller politien vedkommende embede, hans bestalling ham da ikke udleveres, førend han i Cancelliet har indleveret attest fra det juridiske fakultet, at han er examineret og befunden bequem til sådan slags embede«. Retsbetjentene i norske embeder gjorde forståeligt nok især brug af denne eksamensform.

Hammerich finder det (s.78-79) påfaldende, at tilsyneladende ingen retsbetjent blev indstillet til den lokale eksamen uden at bestå, og opfatter den nærmest som en formssag. Fakultetet har efter hans mening ikke villet indlade sig på at rejcere nogen embedsmand, når han allerede var kaldet til justitsbetjening af kongen eller birkepatronen. Til gengæld meddelte fakultetet ved den lokale eksamen altid kun begrænset attest, f.eks. »ej ubequem til ringe justitsbetjening« eller »ej ubequem til det embede, hvor-til han er kaldet«. I sidstnævnte tilfælde var attesten formelt så reserveret, at den kun legitimerede den kaldelse, som var sket.

Noget højere tanker har Hammerich om den ved fakultetet aflagte danske eksamen, som han »tør kalde en virkelig prøve, omend i en begrænset kundskabsmasse«; den foregik under større kontrol, og det hændte endda, at eksaminanden modtog et »rejectus«. Til begge de danske eksaminer var forberedelsestiden kort, af Stampe anslået til 3-4 ugers arbejde.

Studietiden for de akademiske jurister var derimod 2-3 år og som sådan en betydelig affære, der ikke stod i rimeligt forhold til et ringe levebrød som retsbetjent. De relativt få juridiske kandidater, der dimitteredes, foretrak da også de mere indbringende stillinger i centraladministrationen eller de norske embeder, der var bedre aflagte end de danske.

Endelig skal anføres, at Hammerich mener at kunne konstatere (s. 80), hvorledes der med de juridiske eksaminers indførelse begynder »at uddanne sig en kvalifikationsforskel imellem dommere og skriverer« igennem fakultetets specialisering af eksamensattesterne, idet attester alene lydende på tjenelighed til skriverembede ikke sjældent udstedes.

Hammerich opgør (s. 87) situationen omkring 1750 til, at der var dimitteret ca. 100 akademiske jurister (cand.jur.) og ca. 375 ustuderede jurister (exam.jur.). På samme tid var der blandt retsbetjentene knapt 60 jurister, hvoraf kun 2 cand.jur. Dette antal anslår han til at svare til ca. 30% af det samlede kontingent retsbetjente i Danmark.

Undersøgelsen af ansøgningsmaterialet 1736-65 i gratialprotokollerne belyser de fleste forhold i den af Hammerich beskrevne udvikling og føjer nye til.

Ifølge gratialprotokollernes explicitte oplysninger var ialt 39 af de 250 personer, der i den behandlede periode opnåede embede, jurister forinden. Dette tal modificeres imidlertid betydeligt ved en eftersporning af hvert enkelt af de 250 i A. Falk-Jensen og H. Hjorth-Nielsen: *Candidati og examinati juris 1736-1936, I-V, 1954-59*. Resultatet heraf er således blevet, at yderligere 19 af de 250 med sikkerhed kan identificeres som jurister, da de fik embede, mens 5 af de oprindelige 39 ikke findes i fortegnelsen.¹

Denne difference på 17 personer kan have flere forklaringer. Den simpelleste er naturligvis at mistænke den eller dem, der har ført protokollerne, for sjuskeri, hvorved det kan være gået ud over oplysningerne om juridisk eksamen. Det er indledningsvis² søgt godtgjort, at nøjagtigheden i hele Christian 6.s tid er stor, og at den efter det totale stop for indførsler ved hans død er mindre fra 1749, hvor man igen fører protokollerne. 12 af de ansøgninger, der ikke refererer ansøgerens vitterlige eksamenskvalifikation er fra denne mindre pålidelige periode 1749-65. Af de øvrige 5, der ligger indenfor Christians 6.s regeringstid, vedrører 2 magistratsembeder, hvortil en juridisk eksamen ikke er umiddelbar relevant,³ 2 kommer fra personer, der allerede var i eller havde ekspektance på et retsbetjentembede og derfor ikke nødvendigvis behøvede at referere til deres juridiske

eksamen,⁴ og den sidste ansøger, Hans Uldall, havde et ganske særligt kort på hånden, som øjensynlig overflødiggjorde enhver reference til eksamen og andre fortjenester.⁵

De mere komplicerede forklaringer, der er anlagt på nævnte 5 ansøgninger fra Christian 6.s tid lader sig projicere over på en del af de 12 efter 1749: 4 af ansøgningerne kommer således fra personer i eller med ekspektance på retsbetjentembede,⁶ mens 1 angik magistratsembede.⁷ Af de resterende 7 unddrager 1 sig kontrol, idet den akkorderede ansøgning *ikke* er opført i gratialprotokollen, men dens forekomst fremgår explicit af en senere.⁸ Endelig indeholder 2 oplysninger, der af samtidens indforståede muligvis kunne tolkes som dokumentation for juridisk eksamen,⁹ og 2 kunne påberåbe sig kgl. løfte om emploi.¹⁰ Tilbage står 2 ansøgninger, hvorpå ingen anden forklaring umiddelbart kan gives end den, at ansøgerne, en kammertjener og en regimentskriverfuldmægtig, ikke har medtaget denne oplysning. Begge er de velrekommenderede af deres højtstående foresatte.¹¹

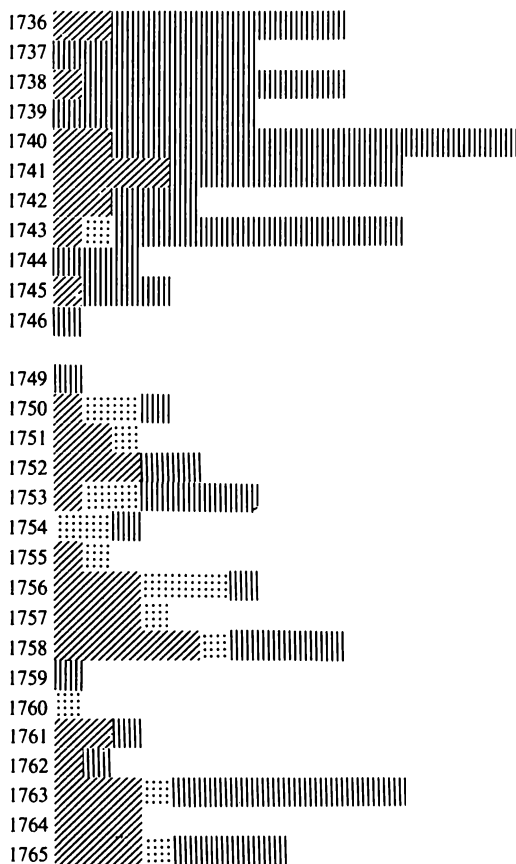
Konfrontationen imellem gratialprotokollernes akkorderede personer og Falk-Jensen/Hjorth-Nielsens fortegnelse viser endvidere, at yderligere 17 af dem lod sig eksaminere efter at være kommet i embede.

Summa summarum kan det med sikkerhed dokumenteres, at ialt 70 af de 250 udnævnte 1735-65 var eller blev jurister. Blandt disse var kun 4 akademiske jurister (cand.jur.).¹²

En undersøgelse af, hvorledes udnævnelserne af jurister fordeler sig tidsmæssigt indenfor perioden, må af hensyn til gratialprotokollernes ulige karakter før og efter 1746/1749 alene koncentreres om vakance-udnævnelserne.

1736-46 opnåede 9 jurister embede ved entledigelse eller succession.¹³ Den tidsmæssige fordeling af udnævnelserne af de resterende 44 personer, der havde eksamen på udnævnelsestidspunktet, ses af følgende diagram, hvoraf også forholdet mellem jurister/-ikke jurister fremgår. Endvidere er antallet af personer, der lod sig eksaminere efter udnævnelsen, angivet.

Antal akkorderede personer til vakante embeder 1736 (marts) - 1765 med angivelse af, om vedkommende er jurist eller ikke-jurist: (tidsmæssig fordeling)

sign.:

= exam.jur./cand.jur.

= exam.jur. efter udnævnelsen (er opført under udnævnelsesåret, eksamen er som regel opnået samme år).

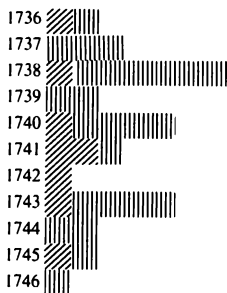
= uden juridisk eksamen.

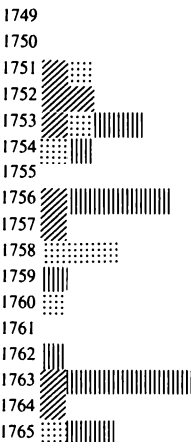
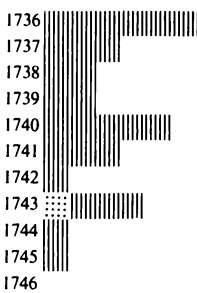
Fra 1750 synes juristerne at trænge frem i den lokale embedssek-
tor, ikke mindst i kraft af det ikke ringe antal akkorderede, der
lod sig eksaminere *efter* udnævnelsen. Tendensen er dog ikke jævnt
stigende, men brydes enkelte år, således særlig tydeligt i 1763.

Hvis man undersøger fordelingen jurister/ikke-jurister på em-
bedskategorierne dommer og skriver, opnår man et mere nuan-
ceret billede af juristernes fremtrængen. Ved vakancer udnævnes
der i perioden 1736 (marts)-1746, 1749-65 ialt 67 dommere, hvor-
af 27 er jurister (8 indtil 1746, 19 efter 1749) og 60 skrivere, hvoraf
8 er jurister (alle efter 1749). Det er altså i dommerembederne, at
juristerne (jfr. nedenstående diagram) først og kraftigst trænger
igennem. Derimod er der ingen forskel at konstatere mellem dom-
mere og skrivere hvad angår eksamen efter udnævnelsen.

dommerudnævnelser

skriverudnævnelser

sign. som diagram s. 78.

Det fremgår, at der efter 1749 optræder jurister blandt ansøgerne til så godt som alle vakante embeder. Forklaringen ligger naturligvis i det forhold, at juristernes antal var voksende, og at de i takt hermed kom ud på markedet. Før 1746 søgtes 42 af de 87 vakante embeder af jurister, mens der til de øvrige 45 ikke var jurister blandt ansøgerne. Af de 76 vakante embeder efter 1749 søgtes 72 af jurister, mens der kun til 4 ikke var juridiske ansøgere.

For at skabe dybde i billedet af juristernes fremtrængen, må man imidlertid inddrage spørgsmålet dels om, hvor mange jurister, der trods ansøgning *ikke* opnåede embede, og dels om, hvor mange juridiske ansøgninger, der fremkom ved de enkelte vakanser.

I alt 122 jurister opnåede ikke embede ved vakance trods ansøgning i perioden. 81 af dem forsøgte flere ansøgninger, mens 41 kun ansøgte én gang. Man kan altså konkludere, at det lokale embedsmarked ikke formåede at aftage produktionen af jurister. Heroverfor står altså de 44 jurister, der opnåede embede ved vakance, mens de 17, der tog eksamen *efter* udnævnelsen, er uvedkommende i denne sammenhæng.

Efterfølgende oversigt viser år for år fordelingen af juristernes ansøgninger på de enkelte vakanser, opdelt efter embedskategorier, med angivelse af det totale antal ansøgninger pr. embede og af, hvorvidt en jurist akkorderes.

Fordelingen af juristernes ansøgninger på de enkelte vakante embeder

(x betegner, at en jurist akkorderes)

	<i>dommerembeder</i>			<i>skriverembeder</i>			<i>magistratsemdeder</i>		
	antal ansøg.	heraf jur.	jur. akk.	antal ansøg.	heraf jur.	jur. akk.	antal ansøg.	heraf jur.	jur. akk.
1736	10	1	x	25	0		2	0	
	32	2		3	0				
				22	2				
				16	1				
				31	1				
				29	1				

(blandet kumulering)							
	5	1	x				
1737	4	0		23	1	3	0
	15	2		66	7		
	4	0		8	0		
1738	2	0		2	0	4	0
	9	2	x	6	0		
	3	0					
	11	0					
	31	12					
	7	0					
1739	28	8		30	3	7	0
	31	8		10	0	3	0
						2	0
1740	32	10		87	10	7	0
	25	4		5	0	2	0
	10	0		8	1	5	1
	2	2	x	8	1	3	0
	4	0		15	0	15	1
					2	0	
1741	15	3	x	5	0	2	0
	15	8	x	16	1	2	0
	4	0		3	1	4	2
						3	1
					1	1	x
					1	0	
1742	2	1	x	4	0	3	0
						1	0
(blandet kumulering)							
	19	4	x				
1743	11	3	x	15	0	2	0
	7	0		3	0	2	0
	8	3		11	0		
	6	2		12	0		

(blandet kumulering)							
	40	10					
	16	5					
1744	47	13		9	0		
	9	2					
1745	9	5	x	10	0	2	0
	8	1					
1746	8	1					
1749	14	3					
1750	28	11					
	14	6					
	9	6					
	7	4	x				
1751	42	12	x	7	0		
				10	1	x	
1752	21	9		3	1	x	
	34	13		24	4	x	
	6	2	x				
1753	33	14		24	7		
	13	7		7	2		
	9	1		19	4		
				15	4	x	
1754	3	0		17	3		
				26	9		
1755						6	2
							x
(blandet kumulering)							
	16	7					
1756	39	17	x	10	1		
				40	13	x	
				82	15		
				13	3		
				9	2		

(blandet kumulering)							
	20	9	x				
1757	7	3	x	2	1	x	
	9	4	x				
	21	8					
1758	8	3	x	42	11		
	14	4		7	2		
	33	13	x	22	2		
	2	1	x				
	40	16	x				
	17	7					
	6	2	x				
1759				3	1		
1760				30	6		
1761	23	11	x				
	14	3	x				
	(blandet kumulering)						
	14	2					
1762	16	6	x	6	0		
1763	36	18	x	7	1	10	1
	37	13		37	5	x	
	16	6		9	3		
				52	9		
				4	2		
				35	5		
	(blandet kumulering)						
	21	8	x				
	16	3					
1764	39	15	x	11	2	x	
	5	1	x				
1765	7	1		8	3	6	2
	7	2	x	8	0		x
	16	6	x	29	4		

(blandet kumulering)

10   4

Af det totale antal ansøgninger på 2.423 er de 561 juridiske, fordelt med henholdsvis 1.055/149 indtil 1746 og 1.638/412 efter 1749.¹⁴ Med det opgjorte antal vakancer (87 indtil 1746 og 76 efter 1749) bliver der pr. vakance et gennemsnitligt antal ansøgninger på henholdsvis 12,1 indtil 1746 og 18,0 efter 1749 og et gennemsnitligt antal juridiske ansøgninger på 1,7 indtil 1746 og 5,2 efter 1749.

På de enkelte embedskategorier fordeler vakancerne sig således:

	dommer- embeder	skriver- embeder	magistrats- embeder	blandede kumuleringer
indtil 1746:	32	28	23	4
efter 1749:	35	32	3	6
totalantal:	67	60	26	10

Fordeling af ansøgningerne efter embedskategori:

	totale antal ansøgninger	juridiske ansøgninger
	<i>dommerembeder</i>	<i>dommerembeder</i>
indtil 1746:	415 gennemsnit: 12,6	93 gennemsnit: 2,9
efter 1749:	631 do. : 18,0	259 do. : 7,4
ialt:	1.046 do. : 15,6	352 do. : 5,2
	<i>skriverembeder</i>	<i>skriverembeder</i>
indtil 1746:	482 gennemsnit: 17,2	30 gennemsnit: 1,0
efter 1749:	618 do. : 19,3	126 do. : 3,9
ialt:	1.100 do. : 18,3	156 do. : 2,6
	<i>magistratembeder</i>	<i>magistratembeder</i>
indtil 1746:	78 gennemsnit: 3,3	6 gennemsnit: 0,2
efter 1749:	22 do. : 7,3	5 do. : 1,6
ialt:	100 do. : 3,8	11 do. : 0,4
	<i>blandede kumuleringer</i>	<i>blandede kumuleringer</i>
indtil 1746:	80 gennemsnit: 20,0	20 gennemsnit: 5,0
efter 1749:	97 do. : 16,1	22 do. : 3,6
ialt:	177 do. : 17,7	42 do. : 4,2

Det er tydeligt nok dommerembederne, der først og fremmest har tiltrukket juristerne. Indtil 1746 er der omtrent 3 gange så mange juridiske ansøgninger pr. dommerembede som pr. skriverembede. Efter 1749 ændrer forholdet sig til, at der nu er knapt dobbelt så mange juridiske ansøgere pr. dommerembede som pr. skriverembede.

Prokurator

Som et nødvendigt led i rettens udøvelse møder man prokuratorerne. Indtil forordningen 1796, 3. juni, der bl.a. indførte prøveprokuratorinstitutionen, kunne prokuratorautorisation erhverves på 3 måder, nemlig:

1. ved kgl. bevilling, hvorved man opnåede ret til at procedere ved en speciel af rigets domstole (Højesteret, landsting), eller ved samtlige over- og/eller underretter.
2. ved stiftamtmands- eller amtmandsbevilling, der gav ret til procederende virksomhed ved domstolene i det pågældende stiftamt/amt.
3. ved borgerskab, der gav procedureret ved vedkommende byting.

Endelig kunne fuldmægtigen for en part i en sag opnå ad hoc bevilling (konstitueres) til at føre omhandlede sag for retten.¹

Det ligger naturligvis nær at forestille sig prokuratorer som ansøgere til især retsbetjentembederne, men også til magistratsembederne, idet Danske lov 1-9-16, hvad sidstnævnte embeder angår, bestemmer, at »oprigtige og retsindige prokuratorer skal lidis og forfremmes til øvrighedsbestillinger i byerne.« Gratia-protokollerne 1735-65 udviser da også, at ialt 95 prokuratorer² er blandt ansøgerne. Af disse er 21 tillige exam.jur. 20 akkorderes, heraf 11 jurister.³

Disse tal må om muligt ses i forhold til det eksisterende antal prokuratorer i perioden. Nogle præcise angivelser findes kun fra enkelte tidspunkter, f.eks. så tidligt som 1720, hvor Fr. Rostgaard giver flg. specifikation: 17 ved Højesteret, 11 ved underretterne i København, 11 på Sjælland, 4 på Lolland-Falster, 5 på Fyn og 9 i Jylland. Fra Fyn indberetter stiftamtmand Sehested 1731, at antallet af beskikkede prokuratorer nu er 14, og fra Sjælland indberetter stiftamtmand Gersdorff 1737, at antallet her er 21.⁴ På dette tidspunkt var der imidlertid et kraftigt indslag af uautoriserede prokuratorer de fleste steder. Af Sehesteds indberetning fremgår det, at der på Fyn var ikke mindre end 58, der drev uautoriseret prokuratorvirksomhed, heraf endda 8 retsbetjente!!

Af de 20 akkorderede findes 3 ikke blandt Hjorth-Nielsens prokuratorer. To af dem hører dog næppe til blandt de uautoriserede. Den ene er Joachim Bloch, der angiver at have været prokurator i amtet (Lundenæs) i mange år; han rekommanderes af amtmænd Albertin og er exam.jur.⁵ Den anden er Mathias Brünow, der kalder sig »prokurator på Bornholm«. Stiftamtmanden attesterer, at supplikanten »alle tider er blevet brugt som actor dér på landet«, hvad der må betyde prokuratorkonstitution.⁶ Den tredje, Erich Muhle, derimod veksler i sine mange ansøgninger imellem at benævne sig »prokurator«, »prokurator ved underretter« og angive, at han »procederer folks sager«. Han har sandsynligvis ikke haft bevilling.⁷

De øvrige 17, der findes hos Hjorth-Nielsen er: Carl Bech, Thomas Bech, Christian Bless, Søren Borring, Lorens Brogaard, Henrik Bus, Fredrik Hansen Flor, Niels Christensen Foersom, Tage Fredelund, Richardt v. der Hardt, Christen Holm, Jacob Offesen Højer, Sven Krag, Ebbe Olaus Lyster, Bertel Hansen Mantix, Henrik Munch og Peter Ponich. De fleste af dem har bevilling som prokurator ved alle over- og underretter, en enkelt endog tillige i Norge. Nogle få har kun bevilling i det pågældende stift, og én (Carl Bech) har kun bevilling i Nakskov.

Da halvdelen af dem samtidig er exam.jur., må disse 20 akkorderede personer (Erich Muhle muligvis undtaget) betragtes som velkvalificerede til embede.

»Ved pennen«

Hammerich fremfører, at kategorien som »har tjent ved pennen« indtager en dominerende plads blandt gratialprotokollernes ansøgere.¹ Analysen af ansøgningerne 1735-65 giver ham ret, idet den viser, at 508 af de ialt forekommende 1.545 ansøgere falder ind herunder, dog således at forstå, at disse personer på et eller andet tidspunkt, *enten* på ansøgningstidspunktet *eller* tidligere har »tjent ved pennen«. Gratialprotoollernes ekstrakt af ansøgningerne giver ofte ikke mulighed for at skelne mellem det aktuelle og det fortidige forhold.² Til de nævnte 508 personer må naturligvis lægges de 70, der er registreret som ansøgere i et fuldmægtigforhold,³ samt de 18 med status som sættestemmer.⁴ Denne kategori er således langt den største af samtlige i nærværende undersøgelse definerede ansøgerkategorier. Det er altså specielt herfra, at ansøgerpresset på embederne kommer. 71 af dem akkorderes. For disse gælder det imidlertid, at 17 af

dem allerede var i embede på ansøgningstidspunktet, men havde en fortid »ved pennen«. Hertil må lægges de 30 akkorderede fuldmægtige og de 4 akkorderede sættemommere, således at de akkorderedes antal ialt bliver 105. Slutresultatet bliver herved, at 42% af de akkorderede personer til de omhandlede retsbetjent- og magistratsemployer i perioden havde tjent ved pennen.

Under betegnelsen optræder personer, beskæftiget med skrivearbejde af enhver art. Hammerich anfører »først skrivere fra offentlige kontorer, såsom kancellierne, amterne, amtsstuerne, toldkamrene, flådens skrivere, hoffets køkkenskrivere o.s.v., dernæst fornemme privatfolks sekretærer.«⁵

For at opnå et kvantitativt mere nuanceret billede af denne kategori af ansøgere, er der i denne analyse forsøgt foretaget følgende opdeling efter kriterierne a, b, c og d.⁶:

- a. ved pennen i centraladministrationen
  - 82 ansøgere (heraf 6b, 2c)
  - 7 akkorderes (heraf var 3 i embede)
- b. ved pennen i lokaladministrationen
  - 387 ansøgere (heraf 6a, 3c, 7d samt 70 fuldmægtige og 18 sættemommere)
  - 83 akkorderes (heraf var 12 i embede, samt 30 fuldmægtige og 4 sættemommere)
- c. ved pennen hos private⁷
  - 78 ansøgere (heraf 2a, 3b)
  - 10 akkorderes (heraf var 1 i embede)
- d. skibsskrivere⁸
  - 49 ansøgere (heraf 7b)
  - 5 akkorderes (heraf var 1 i embede)

24 personer »ved pennen« ansøgte fra Norge, 23 af dem tilhører gruppe b og 1 gruppe c. 4 akkorderes, alle fra gruppe b.

Til yderligere nuancering af disse ansøgere »ved pennen« kan nævnes, at 47 var exam.jur. De fordeler sig på grupperne a, b og c med henholdsvis 8, 35 og 4. 3 akkorderes, samtlige fra gruppe b.

Der er næppe tvivl om, at en praktisk uddannelse »ved pennen« i administrationen i konkurrence med den juridiske eksamen og prokuratorbevilling må betragtes som den bedste baggrund for at betjene et embede, som datiden kunne opvise.

Som eksempler på uddannelsesforløb »ved pennen« kan anføres:⁹

- Hans Billeschou, 15 år hos byskriveren i Viborg,
derefter hos stiftamtmand Gùldenkrone.
- Frans Hagedorn, 12 år på Ringsted amtsstue,
2 år i Rentekammeret.
- Halvor Olsen, 8 år hos stiftamtmændene Undahl og v.Osten,
siden hos materialforvalter Mahlholm på Bremerholm,
derefter hos amtmand Uhrne,
og endelig hos amtsforvalter Schrøder.
- Jens Stabel, 7 år hos sorenskriver Niels Hagov,
5 år hos gehejmerådinde Harbo som forvalter,
5 år som fuldmægtig hos forstander Møller ved Vartov
hospital,
2 år hos stiftamtmand Mönichen.

Der forekommer en vis bevægelse imellem gruppen af folk ved pennen og gruppen af ridefogder og forvaltere, således at forstå, at samme person (som feks. ovennævnte Jens Stabel) i en periode har tjent sit brød ved pennen og i en anden som forvalter. Analysen viser, at dette explicit er tilfældet for 17 af ansøgerne ved pennen. Her er utvivlsomt tale om minimumstal, da mange ansøgere ikke specificerer deres tidligere tjenesteforhold.

Blandt det totale antal ansøgere kan registreres ialt 81 angivne ridefogder eller forvaltere. 8 akkorderes. Af disse er 1 prokurator og 2 exam.jur.¹⁰ Også disse personer må formodes igennem deres styrelse af jordegods at have opnået en vis praktisk administrativ erfaring.

Bevægelsen inden for embedskorpset

Et centralt punkt i forbindelse med udviklingen af et embedskorps er spørgsmålet om, hvor stor en bevægelse, der foregår *inden* for embedsmændenes *egne* rækker: fra centraladministrationen og ud i den lokale administration, hierakisk, på tværs af kollegiernes ressorts og geografisk.

Analysen af ansøgningerne i gratialprotokollerne 1735-65 giver et både klart og nuanceret billede af disse forhold i relation til magistrats- og retsbetjentembederne.

Det første, der med sikkerhed kan konstateres, er, at embedsmændene i kollegierne ikke har været supplikanter til disse embeder. Derimod har landstingsembederne, især dommerembederne udgjort et efterspørgselsmarked for centraladministrationens, herunder specielt Danske kancellis embedsmænd, der har konkurreret med assessorerne i Hofret og Højesteret.¹ Det hører så absolut til undtagelsen, at en kancellisekretær søger et retsbetjent- eller magistratsembede. 1735-65 sker det i 5 tilfælde, ovenikøbet med sammenfald af de 2,² idet både Rasmus Lange og M.P. Ramshart, begge kancellisekretærer, i 1763 søgte det da vakante borgmesterembede i Roskilde. Lange, der er opført som nr. 1 blandt de 10 ansøgere, akkorderes.³ Samme år ansøger arkivar ved admiralitetskontoret og sekretær i søetaten, Conrad Wohnsen, først embedet som byskriver i Viborg (52 ansøgere) og umiddelbart efter det kumulerede byfoged- og rådmansembede i Kalundborg, som han opnår.⁴ Han er i sidste tilfælde opført som nr. 1 i gratialprotokollen af de 16 ansøgere. Året efter ansøger og akkorderes »en af de ældste kancellisekretærer« Lauritz Kierulf Jespersen til byskriver i Mariager og herredsskriver i Gerlev herred. Også han er opført først af de 11 ansøgere.⁵ Alle 3 akkorderede ansøgere antyder mere eller mindre tydeligt at de ønsker at komme bort fra hovedstaden, som er så »kostbart et sted at leve«. Den femte af de supplicerende kancellisekretærer er Friedrich Henningsen, der er opført som nr. 1 blandt de 82 ansøgere til det i 1756 vakante byskriverembede i Århus, men som blev udkonkurreret af den hos dronningen tjenende Knud Schytte.⁶

Hvad angår bevægelsen i det hierakiske system, så viser en systematisk gennemgang af landstingsembederne i »Appelinstansernes embedsetat«,

at udaf de i perioden 1735-65 ialt 37 udnævnte landsdommere til landstingene på Sjælland, Lolland-Falster, Bornholm, Fyn og i Nørrejylland var 3 byfoged/herredsfoged, 3 borgmestre og 1 borgmester/byfoged. Blandt de 7 i samme tidsrum udnævnte landstingsskrivere var 2 byfogeder og 2 rådmænd. For borgmestrene og rådmændene gjaldt det iøvrigt, at de allerede kumulerede flere embeder (kirkeskriver, postmester).⁷

Interesse for landstingembederne hos andre embedsmænd, in casu retsbetjente og magistratsmedlemmer, kan dog konstateres gennem ansøgningerne i gratialprotokollerne. Det vakante landsdommerembede på Fyn i 1735 blev søgt af ialt 20 personer, nemlig 4 assessorer i Hofretten, 2 højesteretsprokuratorer, 1 kirkeinspektør (Fyn), 4 magistratsmedlemmer i Odense (1. og 2. borgmester, viceborgmesteren og 1 rådmænd, der tillige var tolder), 1 kgl. birkedommer (Fyn), 1 kgl. birkeskriver (Fyn), 2 toldere Odense, Rørvig (heraf den nævnte rådmænd), 1 færgemand (Assens), 2 prokuratorer (Fyn), 2 justitsråder og 1 etatsråd (Fyn).⁸ Hofretsassessor Henrich Bille akkorderes. Til landstingsskriverembedet i Lolland-Falster var der samme år 44 ansøgere: 1 sekretær i Danske kancelli, 1 kontrollør ved flåden, 3 byfoged/herredsfoged (2 fra Falster, 1 fra Bornholm), 1 kgl. birkedommer (Falster), 2 birkedommere ved private birker (Falster), 1 regimentskriver (Fyn), 2 kopister (1 ved Danske kancelli, 1 ved Rentekammeret), 1 tidligere ansat ved prinsesse Sophie Hedevigs hof, 6 ved pennen hos lokale embedsmænd, 12 ved pennen hos private, 2 tidligere skibsskrivere, 2 i livré hos adelige, 2 studenter, 2 købmænd (1 i Nakskov og 1 i Fåborg), 1 forpagter på Lolland samt 5 uden stillings- eller erhvervsangivelse.⁹ Til dette embede akkorderes Niels Siersted, byfoged i Rødby og herredsfoged i Fuglse herred. Det er tydeligt, at det først og fremmest er de nærmeste lokale retsbetjente og magistratsmedlemmer, der supplicerer. Det er således karakteristisk, at det mere er ønsket om kumulering end om avancement, som ligger bag disse ansøgninger. Både Niels Siersted og samtlige øvrige 10 nævnte retsbetjente og magistratsmedlemmer, der opnår landstingembeder i perioden, kumulerer dem da også med deres hidtidige embede. I et enkelt tilfælde går interessen for kumulering dog den modsatte vej. Det er da landstingsskriveren ved Sjællands landsting, Hans Knudsen Sølling i 1738 uden resultat ansøger om at kumulere det vakante embede som by- og birkefoged i Sorø.¹⁰

Forsåvidt magistraterne i sig selv kan betragtes som hierakisk opbyggede, må man konstatere, at avancement i anciennitetsrækkefølge herindenfor i vidt omfang betragtes som en selvfølge.¹¹

Gennem behandlingen af gratialprotokollernes ansøgninger 1735-65 udledes først og fremmest oplysninger om bevægelsen inden for lokaladministrationens lavere embedskorps. Her viser det sig, at ialt 247 lokale embedsmænd¹² og 61 magistratsmedlemmer eller bestillingsmænd ansøger om embede. Af disse ønsker henholdsvis 179 og 47 at kumulere det hidtidige embede med det ansøgte. Det vil sige, at 73% af de embeds- og bestillingsmænd, der ansøger, ønsker at udnytte kumuleringsmuligheden. 95 af ansøgningerne fra de lokale embedsmænd¹³ og 21 fra magistratsmedlemmer og bestillingsmænd akkorderes, heraf henholdsvis 51 og 17 som indebærer kumulering. Disse 68 via gratialprotokollerne 1735-65 konstaterede nyskabte kumuleringer bevirker, at embedskorpset reduceres med et tilsvarende antal personer. Der må naturligvis stadig gøres opmærksom på, at disse tal er minimumstal.

I 12 af de 95 tilfælde, hvor en embedsmand opnår akkordering, er der tale om, at samme person bliver akkorderet 2 gange, altså at vedkommende ialt har indehaft eller kumuleret mindst 3 embeder. Det er således, at 8 af de nævnte kumuleringer i perioden er etableret.

Det er ganske klart, at bevægelsen indenfor den basale lokaladministrations embedskorps først og fremmest er dikteret af kumuleringsønsker. Den bliver herved begrænset til at foregå indenfor en forholdsvis snæver geografisk lokalitet. En sådan tendens er i modstrid med resultatet af den foretagne geografiske markedsundersøgelse i afsnittet om den enkelte ansøgers ansøgningsområde¹⁴. D.v.s., at embedsmanden som ansøger betragtet på dette punkt afgørende skiller sig ud fra de øvrige ansøgere.

Det er kun i nogle få af de tilfælde, hvor en embedsmand søger andet embede uden kumuleringsmulighed, at ansøgningen explicit indeholder begrundelse for at søge andet embede.

Et af dem angår Hans Adolph Tanche, der i 1750 efter forgæves at have søgt at blive byfoged i Ringkøbing/herredsfoged i Bølling herred opnåede det kumulerede embede som byfoged i Rønne/herredsfoged i Vester herred. Allerede året efter søger han uden held det da vakante herredsfogedembede i Vinding, Bjerge og Åsum herreder, »endskønt den tjeneste han har er meget bedre end den han søger, så er han dog i henseende til hans svage helbred nødt til at implorere D.M.s nåde om at komme fra det klima, som medici og chirurgi forsikrer, at hans omstændigheder er farlige, og dér på landet (Bornholm) ej ingen ham kan konsolere...«. Efter endnu en forgæves ansøgning om birkedommerembedet i Vordingborg rytterdistrikts birk 1753 opnåede Tanche endelig samme år at blive byfo-

ged i Svendborg, hvorved »K. M. kunne altså gøre 2 lykkelige, da en som ej havde så svag en konstitution som supplikanten, kunne leve vel og fornøjet på Bornholm.« Til oplysning om Tanches videre helbredstilstand og som vidnesbyrd om, at også han senere faldt ind i det karakteristiske kumuleringsmønster, kan det nævnes, at han i 1763 forgæves ansøger om at kumulere herredsfogedembedet i Sunds og Gudme herreder med byfogedembedet i Svendborg.¹⁵

Et andet, mere kuriøst tilfælde angår Friederich Green, der efter 2 forgæves successionsansøgninger, begge i 1737, endelig ved vakancen i 1739 opnåede borgmesterembedet i Nykøbing Falster og kumulerede det med sin virksomhed som hospitalsforstander samme sted. Gennem 2 successionsansøgninger løber han 3 og 4 år senere storm på borgmesterembedet i Nakskov med den specielle begrundelse i den første, at han »er forlovet med et fruentimmer i Nakskov«, og i den sidste, at han »er nu gift med et fruentimmer fra Nakskov, hvis moder gerne ønsker at beholde sin datter hos sig.« Den kgl. resolution lyder uanfægtet af de fremførte argumenter: »afslås, og kan supplikanten blive hvor han er!«¹⁶

Antallet af embedsmænd, der søger fra et norsk embede til et dansk, er uhyre beskedent. I perioden 1735-65 forekommer der i gratialprotokollen kun 3 sådanne, og de refuseres alle:¹⁷

L. Fischer, byfoged i Christianssand søger 1763 birkedommerembedet i Vordingborg rytterdistrikts birk.

Andreas Lund, foged i Helgelands fogderi, Norrlands amt, søger 1756 byskriverembedet i Århus.

Jens Randsulf, sorenskriver i Buldals fogderi søger 1735 embedet som byfoged i Horsens/ herredsfoged i Vor og Nim herreder.

Hvad angår bevægelsen imellem de basale verdslige og gejstlige (sognepræster, degne) embeder inden for Danske kancelli, findes der i gratialprotokollerne kun meget få eksempler herpå. Det eneste tilfælde, hvor en præst søger verdsligt embede, er, da C. F. Warde, suspenderet sognepræst i Svendborg, 4 gange i umiddelbar forlængelse af hinanden uden held forsøger at opnå retsbetjentembede uden for Fyn.¹⁸

Lidt anderledes stiller det sig med degne og hørere/skoleholdere. Gratialprotokollerne opviser, at ialt 6 personer med et aktuelt eller tidligere skoleembede akkorderes, mens yderligere 12 i samme situation refuseres. De akkorderede er:

Herman Hendrich Apiarius, skoleholder i Ude-Sundby, bliver 1737 byskriver i Skive/herredsskriver i Salling herred.¹⁹

Friedrich Ehlers, »som i 13 år har været skoleholder ved Ravsnæs skole på Hørsholm amt, og siden i 5 år tjent i det Danske kancelli«, bliver 1743 byskriver og rådmand i Køge.²⁰

Thomas Montagne, konrektor ved Ribe katedralskole i 15 år, bliver 1761 byfoged og rådmand i Ringkøbing.²¹

Poul Møller »har først som hører tjent ved Nakskov skole i 3 år, og efter at han er bleven borger i Nakskov og indlemmet i de 12 mænds tal, håber han...«, bliver 1755 rådmand i Nakskov.²²

Jens Sandager, »som i 5 år har været hører ved Thistedes reducerede latinske skole, blev aflagd med klokker-og kordegnstjenesten dér i byen, men formedelst et svagt bryst....«, bliver 1741 herredsskriver i Hassing og Revs herreder.²³

Hans Jørgen Schougaard, magister og forhen rektor i Rønne »forestiller, at han i 12 år har været rektor på Bornholm, men formedelst brøstsvaghed og de små indkomster....«, bliver 1758 byfoged i Hasle/herredsfoged i Nørre herred/birkedommer i Hammershus birk/kirkeskriver på Bornholm.²⁴

Thomas Montagne anfører i sin ansøgning følgende vedrørende forholdet imellem verdslige og gejstlige tjenester: »Th. M., konrektor i Ribe katedralskole, har i 15 år været konrektor ved skolen, har allernådigste løfte, at når han søgte verdslige embeder, skulle derpå blive reflekterede, og da supplikanten har lagt sig efter det juridiske studium og har mere lyst til et verdsligt embede end til et skoleembede, så beder han at blive benådet hermed, og da konrektors har efter et kgl. reglement anciennité med borgmestre i købstæderne, beder han tillige om at blive viceborgmester i Ringkøbing, på det at han ej skulle være i mindre anseelse end forhen«.

Af øvrige embedsmænd inden for Danske kancellis ressortområde, som optræder blandt ansøgerne i gratialprotokollerne 1735-65, noteres 5 landsfiskaler, hvoraf 1 akkorderes.²⁵ Landfiskaler indførtes 1739, men fik ikke deres bestallinger fornyet efter Christian 6.s død.²⁶

Undersøger man hvormange og hvilke embedsmænd *uden* for Danske kancellis ressort, som forekommer blandt ansøgerne, når man til følgende:

amtsforvalter: 4; ingen akkorderes.

kontrollør: 8 (heraf er 1 tillige postmester); 4 akkorderes (heraf 1 tillige postmester).

tolder: 11; 1 akkorderes.

postmester: 5 (heraf er 1 tillige kontrollør); 3 akkorderes (heraf er 1 tillige kontrollør).

skovrider: 1; akkorderes ikke.

auditør: 9; 2 akkorderes.

For samtlige kategorier, undtagen de 2 sidstnævnte, gælder det, at der knytter sig kumuleringsønske til vedkommende embedsmands ansøgning.

En ganske særlig gruppe ansøgere udgøres af de forhenværende embedsmænd. De fordeler sig på personer, der har frasagt sig et embede, med eller uden pension, og personer, der er blevet afskediget evt. fradømt embede.

Gratialprotokollerne 1735-65 indeholder 11 tilfælde, hvor en entlediget embedsmand forsøger at komme i embede igen.

Det lykkedes kun for de følgende 4:

Erland Christophersen frasagde sig embedet som byfoged i Svaneke/herredsfoged i Øster herred efter 3 års forløb, hvorefter det lykkedes ham at blive sorenskriver i Norge. Dette embede entledigedes han fra og opnåede en pension på 300 rd. 20 år efter at han havde frasagt sig det første embede, optræder han igen som ansøger, men denne gang uden resultat.²⁷

Arent Dyssel »har i 9 år været rådmand i Viborg, men da magistraten dér så godt som ingen indkomster har, måtte supplikanten bede derfra at blive dimitteret. Da supplikanten med hustru og børn er ganske forarmet og har slet intet at leve af uden 20 rd., som ham af postkassen er tillagt....« 1758 herredsskriver i Lynggård og Hids herreder.²⁸

Diderich Christian Horneman, »som i året 1731 blev beskikket til byfoged i Kerteminde, hvilket embede han dog efter 3 års forløb formedelst ringhed måtte kvittere.....« 1736 birkeskriver i Fanø birk. D.C.H. forsøger allerede samme år, men forgæves at kumulere herredsfogedembedet i Nørvang og Tørrild herreder.²⁹

Daniel Schmidt, »forhenværende »schulstmester« ved Kongsberg sølvværk, har i mange år udstået megen fatigue ved den tjeneste indtil året 1748, da han formedelst tilføjet svag konstitution af de mange besværlige gruber at fare udi, måtte kvittere. Vel har supplikanten nu pension, som er halvdelen af hans forhen hafte gage, og som var 125 rd., men da han umulig deraf kan subsistere, og har nu i 4 år suppliceret, beder han.....« 1753 herredsskriver i Torsting og Vrads herreder.³⁰

En enkelt af de øvrige, Richard v. der Hardt, der havde opgivet det kumulerede byfoged- og postmesterembede i Stege, reddede sig et dommerembede i et privat birk, hvorfra han ikke mindre end 6 gange forgæves søgte nyt embede.³¹

Trods ihærdige ansøgninger opnåede resten af dem ikke embede inden for den her behandlede periode. Det drejede sig om:

Laurits Thura Allerup opgav efter 1 års forløb herredsskriverembedet i Bjæverskov herred.³² Niels Andersen, »som efter at have været birkeskriver ved Kronborg birk i 14 år fik et tilfælde

i sin højre hånd, så han ej kunne føre pennen, hvorover H.M. allernådigst tillod ham embedet at afstå, og at måtte gøre ansøgning om et bedre levebrød, når noget blev vakant. Er nu med sin familie geråden i så jammerlig en tilstand, at de så godt som må betle deres ophold« N.A. oplyser i en anden ansøgning, at han har en pension fra sin successor på 1 skilling om dagen.³³

Knud Dalin frasagde sig efter 6 års forløb det kumulerede byfoged- og tolderembede i Vordingborg, som han iøvrigt forgæves havde forsøgt yderligere at kumulere med birke-dommerembedet i Vordingborg rytterdistrikts birk.³⁴

Johan Christoph Schönbach, der i 1736 var blevet byskriver i Rønne/herredsskriver i Vester herred, frasagde sig embedet 3 år senere. Han forsøgte derefter forgæves at succedere på den kumulerede byskrivertjeneste i Svaneke/herredsskrivertjeneste i Øster og Sønder herred for endelig 4 år senere uden resultat at ansøge om sit eget tidligere embede i Rønne/Vester herred.³⁵

C. N. Synderlef igensøgte 10 år efter frasigelsen forgæves sit tidligere embede som byskriver i Nykøbing Sjælland. Han anmoder i samme ansøgning, vistnok også forgæves, om »der som han ikke får embedet, at den, der udpeges, må pålægges at betale en årlig pension til ham«.³⁶

Peter Tørper havde frasagt sig byfogedembedet i Ålborg, men i 1751 »opnået kgl. reskript ved forefaldende vakancer af skriverembeder, kontrollør- eller visitørtjenester at skulle anbefales«. Stiftamtmanden foreslår derfor med henvisning hertil Tørper til det af ham ansøgte embede som byskriver i Hjørring/herredsskriver i Horns og Venneberg herreder, »men som det er af meget ringe herkomst og Tørper har en stor familie af kone, 6 børn og 2 søstre, så kan han umuligen heraf subsistere, hvorfor han indstiller allerunderdanigst, om han måtte få et bedre levebrød end dette, da han er højsttrængende«. Resultat: Tørper får hverken dette eller noget af de 3 senere ansøgte embeder.³⁷

3 af de 4 nævnte, der ifølge ansøgningen havde frasagt sig embede, oppebar pension. Blandt det samlede antal ansøgere i gratialprotokollerne optræder imidlertid ialt 17, der angiver at have en pension. Af disse er 1 retsbetjent, 1 magistratsmedlem, 5 toldere, 2 militære, 1 krigsinvalid, 1 tidligere holzfyrst i Norge, 1 pensioneret fra Kongsberg sølvværk, 1 pensioneret fra Sophie Hedevids hof, 1 oplyser, at han oppebærer pension fra postkassen og 1 er pensioneret fra et privat birk. Ialt akkorderes 6 af dem, nemlig foruden de 3 allerede nævnte: 1 toldinspektør, 1 militær og 1 krigsinvalid.

Schrøder, fhv. toldinspektør i Helsingør (pension 500 rd. årlig) bliver borgmester i Helsingør.³⁸

Matthias Brünov, tidligere premierløjtnant ved det Bergenhusiske garnisonskompagni (pension 3 rd. månedlig) bliver byfoged i Neksø og Åkirkeby/herredsfoged i Sønder herred.³⁹

Søren Schiøtz, blesseret i krigen, pension af krigshospitalskassen (størrelsen uoplyst) bliver byskriver i Assens.⁴⁰

De finansielle betragtninger, der forekommer i forbindelse med den pensionerede toldinspektørs udnævnelse, er meget oplysende for hele det komplekse af problemer og deraf følgende indviklede transaktioner, som knytter sig til det tidlige pensionsvæsen under enevælden: »Om borgmesterembedet i Helsingør efter afg. kancelliråd Frans Grønnevold, som stiftamtmanden indberetter at være vakant, forestiller justitsråd og kontrollør ved Den kgl. partikulærkasse, Clausberg, allerunderdanigst, om ikke forrige toldinspektør Schröder i Helsingør med dette embede måtte aflægges, da hans pension er 500 rd., den han såvel af Fodermarschalkassen som til dels af H.M.s Partikulære kasse siden året 1738 har nydt, indtil han ved forefaldende lejlighed andensteds blev emploieret, kunne om ikke aldeles så dog til dels cessere. Mens skulle bemeldte Schröder imod forhåbning ej være bekvem til dette embede, så indstiller Clausberg endvidere, om ikke forrige tolder Eberhard, som af de andre toldbetjentes gage er anvist en årlig pension af 300 rd., dertil måtte emploieres, og disse 300 rd. igen tilfalde Schröder, imod at lige summa igen blev sparet ved H.M.s kasse«. Kongen resolverede: »Vi vil allernådigst, at forrige toldinspektør Schröder skal have denne tjeneste, såfremt han er skikket dertil; og om tjenestens indkomster ej beløber sig til så meget, som han nu har til pension, så kan hannem af denne pension så meget tillægges til borgmestergagen, at han beholder så meget årlig, som han nu har, og menageres det øvrige af denne pension fra Vores cassa.« Det videre forløb i Schröder-sagen fremgår af Oversekretærens brev bog med tilhørende koncepter: von Holstein udbeder sig stiftamtmand von der Ostens udtalelse om Schröders habilitet til borgmestertjenesten. Af von Holsteins koncept til et senere brev til stiftamtmanden læses det, at Schröder har undslået sig med den unskyldning, at han har vanskeligt ved at forstå dansk, samt at han opnår dispensation af kongen, men at det tilkendegives ham, at »H.M. finder, at han ej med billighed kan undskylde sig med sproget, såsom det var enhvers pligt, der haver den nåde at tjene H.M. at lægge sig efter landets sprog«. ⁴¹

I modsætning til, hvad man kunne formode, er en embedsmand, der er afskediget eller dømt fra sit embede, ikke udelukket fra at ansøge om nyt. ⁴² I gratialprotokollerne 1735-65 findes 6 eksempler på sådanne ansøgninger, nemlig fra 3 tidligere byfogder, 1 tidligere amtsforvalter og 3 tidligere toldere. ⁴³

En af dem, Christian Bless, opnår igen embede. Hans ansøgning er

yderst oplysende: han »har i 7 år været byfoged i Fredericia, havde den ulykke, at 3 af hans domme blev underkendte ved Højesteret, hvorfor Højesteret dømte ham fra sit embede, hvorpå næppe har været eller bliver eksempel; supplikanten understår sig at beråbe sig på Højesteret selv; thi skønt de dømte efter det yderste rigeur efter forordningen, som siger, at når en stakkels underdommers dom 3 gange bliver underkendt, skal han removes fra sit embede, så havde Højesteret selv uden tvivl ventet, at sagen var blevet H.M. refereret, og at supplikanten ved D.M.s nåde vil blive sat i sit embede igen. Supplikanten har nu i 6 år sukket i yderste fattigdom med hans kone og små børn, og beder, at han må reddes af den store nød, han er i.«⁴⁴ Ansøgningen indicerer, at den nævnte forordning i realiteten var sat ud af kraft igennem den kgl. benådningspraksis. Et forhold, som må have den største interesse for en vurdering af den dømmende magts vilkår under enevælden.

Afsatte eller dømte militære optræder også i 2 tilfælde blandt ansøgerne. Den ene af dem opnår embede.⁴⁵

Den eneste straffede civilperson, der søgte og opnåede embede i perioden, var Knud Møller. Han »var fuldmægtig hos forrige borgretspræsident v.Hauen, sad arresteret i 4 år i Friedrichsholms fangetårn, fordi han måtte gøre regnskab for den store urigtighed, der var efter bemeldte præsident. Har haft en memorial påtegnet, at han skulle forestilles til en justitsbetjening.«⁴⁶

Det er efter det foreliggende overordentlig tydeligt, at den bevægelse, der forekommer indenfor embedskorpset med relation til de her behandlede retsbetjent- og magistratsembeder, næsten udelukkende er betinget af kumuleringsmuligheden. Embedsmanden synes næsten stavnsbunden indenfor det potentielle kumuleringsområde. Al anden her konstateret bevægelse har karakter af individuel betinget undtagelse. Foruden at statuere kumuleringen som den ubestridt kraftigste faktor i udviklingen af det lokale embedskorps' struktur betyder dette forhold, at den form for bevægelse, der foregår indenfor embedskorpset, kun i yderst ringe omfang indebærer mulighed for geografisk eller hierarkisk udbredelse af embedserfaring og kvalifikationer.

Faktorer i beslutnings- og udvælgelsesprocessen

Da udnævnelsen til de her omhandlede lokale embeder er defineret som dependende alene af Hans Majestæts nåde, står man over for det forhold, at den enevældige monark teoretisk fuldstændig frit besætter disse embeder. Den følgende undersøgelse af udnævnelserne 1735-65 vil vise, i hvilket omfang det er muligt at udlede og påvise faktorer, som i praksis har haft betydning for embedsbesættelserne.

Det er nærliggende først at forsøge generelt at fastslå, i hvilket omfang den *eksisterende og samtidige lovgivning* i form af forordninger og reskripter har determineret kongens beslutning. De to umiddelbart mest relevante bestemmelser er forordningen 1736, 10. febr., der indrettede de juridiske eksaminer i Danmark (med efterfølgende reskripter 1737, 5. april og 1746, 28. okt.)¹ og reskriptet 1737, 26. april angående kumulering af mindre justitsbetjener.²

Den foreliggende analyse af ansøgninger fra jurister viser, at kun 10 af de 38 vakante retsbetjentembeder indtil 1746, hvortil der var juridiske ansøgere, blev besat med en jurist. Efter 1749 opnår en jurist retsbetjentembedet i 29 ud af de 69 tilfælde, hvor der forekommer juridiske ansøgere. D.v.s., at kongen i 68 konstaterede tilfælde *ikke* har tillagt tilstedeværelsen af kvalifikationen exam.jur. udslagsgivende betydning for sin udvælgelse. Derimod kan man ikke omvendt slutte, at eksamen har været den afgørende faktor i de 39 tilfælde, hvor en jurist faktisk er udnævnt.

Hvad angår kumuleringsreskriptet som determinerende faktor, er der i den foreliggende analyse påvist 22 kumuleringer af retsbetjentembeder fra dets udgivelse april 1737 til 1765. I samme tidsrum afviste kongen 5 explicitte indstillinger fra stiftamtmand eller amtmand om kumulering af justitsbetjener. Af tidsmæssige årsager omfatter analysen desværre ikke forholdet imellem det reelle antal kumuleringer af retsbetjentembeder og det mulige antal. Dette indebærer, at man ikke nøjagtig kan konstatere, i hvor mange tilfælde muligheden for at efterkomme kumuleringsreskriptet *ikke* har været udslagsgivende for udvælgelsen. Kun for de akkorderede

ansøgere er analysen gennemført på dette punkt og viser, at 32 ansøgte kumuleringer af retsbetjentembeder ikke blev imødekommet.

Som helhed konstaterer man, at kongen ofte sætter sig ud over sine egne formelle bestemmelser. Heraf kan man dog kun slutte, at disse bestemmelser højst kan betegnes som en faktor af varierende betydning for embedsbesættelsen.

Det hænder, at en ansøger påberåber sig et *kgl. løfte* om embede. Såvidt det har været muligt at konstatere, synes denne formulering i gratialprotokollerne at dække et helt spektrum af tilkendegivelser, lige fra »kan henvende sig, når noget ledigt er« i den *kgl. resolution* på en successionsansøgning, over et generelt løfte om befordring til en konkret henvisning til et gennem en højtstående embedsmand afgivet løfte. Spørgsmålet er så, hvorvidt disse løfter om embede er blevet indfriet, og i hvor høj grad de har været af betydning for embedsbesættelsen. Det er naturligvis i denne henseende nødvendigt at gå ud fra, at alle explicitte henvisninger i ansøgningerne er opfattet som sande af den *kgl. beslutningstager*. Et enkelt tilfælde tyder på, at kancelliet har forsøgt at føre en vis kontrol med de afgivne *kgl. løfter*. Da Jens Nielsen 1742 får akkorderet en successionsansøgning på et rådmansembede i Odense, er der således i gratialprotokollen anført flg. anmærkning: »Herved erindres allerunderdanigst, at Knud Belliger, der nu står i tjeneste hos stiftsamtmænd, gehejmekonferencerråd greve Rantzau, har på grevens intercession fået *kgl. løfte* om emploi ved rådstuen ved forefaldende vakance.«³ Kongen satte sig dog ud over løftet, og Knud Belliger opnåede aldrig magistratembede, men fik derimod en militær karriere.⁴

Det fremgår af analysen, at ialt 69 ansøgere refererer til et *kgl. løfte*. 15 af disse ansøgere akkorderes. For 5 af dem er det *kgl. løfte* ikke explicit fremgået af den akkorderede ansøgning, men af en tidligere ansøgning fra vedkommende. Generelt synes et *kgl. løfte* at være en meget ustabil faktor ved embedsbesættelsen.

De 10 personer, hvis akkorderede ansøgning explicit refererer til et *kgl. løfte*, er:

Adrian Becher, kancelliråd, »forestiller, at han dels som anbefalet inspektør over en af de største fabrikker i Fyen, dels som konstitueret toldinspektør i Odense imod toldforpagtningen har erhvervet *kgl. løfte* om emploi, som er bleven ham tilsagt dels af De deputerede i General-Landets-Økonomie-kollegiet, dels af hr. gehejmeråd Thott, da han var i Rentekammeret...«⁵

Thomas Clitau, »som beråber sig på, at H.M. 2 gange har resolveret at have nåde for ham til forfremmelse, første gang i året 1740 i anledning af hans Jus publicum Danicum Norvegium, og siden i anledning af en beskrivelse af indtoget på Christiansborg slot....«⁶

Fridrich Ehlers, »som ... beråber sig på det H.M. ham i året 1736 givne løfte om promotion...«⁷

Niels Fuglede, kancelliråd, »beklager sin tunge skæbne og mange fataliteter....han blev i højsalig Frederik 4.s regeringstid pålagt og anbefalet adskillige vidtløftige kommissioner....for dette og mange flere arbejder fik han intet uden allernådigste løfte om befordring....«⁸

Svend Corth Gad, »som..har i 4 år været skriverkarl hos forrige generalbygmester Hauser og påberåber sig på en fra Particulaircammeret under 6/2 1742 ergangen kgl. resolution, at bemeldte Hausers fuldmægtige og skrivere skulle blive employerede...«⁹

R. P. Langsted »beråber sig på højsalig kong Fredrik 4. ham givne tvende løfter om promotion.«¹⁰

Thomas Montagne¹¹

Fr. Carl Munckeberg, dr.jur. »har i 17 år opholdt sig ved Akademiet her og har gjort prøver på sin store applikation, iblandt andet den traktat, han har udgivet de Unioni Calmariensi; skovrider Mads Pedersen beråber sig på D.M. allernådigste givne løfte at ville employere hans søn, som er næsten nedslagen ved hans kontrære lykke«.¹²

Knud Møller¹³.

C. P. Rothe, »er den ældste cand.juris., har udgivet mange skrifter, har allernådigste løfte om emploi«.¹⁴

Det er tidligere i nærværende undersøgelse godtgjort, at der fra beslutningstagerens side lægges vægt på en *pensionsordning* i forbindelse med entledigelse.¹⁵ Pensionsløftet må i denne sammenhæng betragtes som en væsentlig faktor. Hvad derimod angår de øvrige former for embedsbesættelse, forekommer der kun løfte om pension i 19 akkorderede og 34 refuse-rede tilfælde i forbindelse med vakance og slet ingen i forbindelse med succession.¹⁶ At vakanceansøgninger indeholder så få pensionsløfter i forhold til entledigelserne, understreger entledigelsens karakter af forsørgelses køb/salg, og afslører nødvendigheden af den aldrende embedsmands bestræbelser for at sikre familiens udkomme, når han dør. Enke- og børnepension i forbindelse med vakance er en undtagelse i perioden, og løfte herom næppe nogen udslagsgivende faktor ved embedsbesættelsen.

Hammerich fremfører i sin beskrivelse af dommerstandens økonomiske kår i 1700-tallet nogle betragtninger om »det velkendte *salg af embeder*, som åbenlyst gik for sig under Frederik IV og senere«, og nævner, at »allerede de tidligste gratialprotokoller taler herom og giver oplysninger om de summer, som under den ene eller anden form tilbydes af ansøge-

re.«¹⁷ De såkaldte ekstrakter til gratialprotokollen fremhæver han som særlig oplysende i så henseende,¹⁸ og citerer herfra, at der »bydes f.eks. i 1715 for Han-herrederne 200 rd., for Holstebro med Hjerm og Ginding herreder 500 rd., for Jerlev og Slaugs herreder 600 rd.« og at »i 1716 byder en ansøger 1.000 rd. for skriverembedet i Roskilde.«

Også fra den her behandlede periode 1735-65 findes i gratialprotokollerne tilsvarende tilbud, nemlig fra ialt 30 ansøgere, der tilkendegiver, at de især »til gudelig brug« vil erlægge en sum. Imidlertid akkorderes kun 2 ansøgninger med sådant tilbud, nemlig fra Peder Nielsen Lime, som ønsker succession på byskriverembedet i Ebeltoft/herredsskriverembedet i Sønder og Mors herreder og »erbyder herhos at ville betale 200 rd. til hvad brug H.M. befaler«,¹⁹ og fra Andreas Kraft, som søger det vakante embede som herredsfoged i Øster og Vester Han herreder og tilbyder 600 rd. »til hvad gudelig brug det måtte allernådigst befales.«²⁰

De tilbudte summer og deres foreslåede anvendelse i de refuserede 28 ansøgninger fremgår af følgende oversigt, hvor også antallet af ansøgere til det pågældende embede er anført, hvis det drejer sig om en vakance:

- 40 rd. til gudelig brug (birkedommer Vordingborg rytterdistrikts birk, 36)
- vil fra sig erlægge til kongens kasse de 50 rd., birkedommeren får i løn (birkedommer Vordingborg rytterdistrikts birk, 36)
- 400 rd. til gudelig brug (birkedommer Vordingborg rytterdistrikts birk, 36)
- 50 rd. til gudelig brug (rådmænd og byskriver Køge, 40)
- 50 rd. til gudelig brug (birkedommer Antvorskov rytterdistrikts birk, suc.)
- 100 rd. til gudelig brug (herredsfoged Ods herred/birkedommer Dragsholm birk, suc.)
- 300 rd. til den kgl. kasse (herredsfoged Ods herred/birkedommer Dragsholm birk. suc.)
- 100 rd. til gudelig brug (herredsskriver Langelands herred, 12)
- 100 rd. til gudelig brug (herredsfoged Arts og Skippinge herreder, 32)
- 200 rd. til gudelig brug (herredsfoged Arts og Skippinge herreder, 32)
- 500 rd. til gudelig brug (herredsfoged Arts og Skippinge herreder, 32)
- 100 rd. til gudelig brug (byfoged Horsens/herredsfoged Vor og Nim herreder, 67)
- 300 rd. til Vajsenhuset i 3 rater (byfoged Horsens/herredsfoged Vor og Nim herreder, 67)
- 100 rd. til gudelig brug (byskriver Skive/herredsskriver Salling herred, 66)
- 100-200 rd. til gudelig brug (borgmester Århus, ent.)
- 200 rd. til Frue tårns opbyggelse (herredsfoged Gørding, Malt og Skast herreder, ent.)
- 200 rd. til gudelig brug (byfoged Assens/herredsskriver Båge og Vends herreder, 19)
- 200 rd. af tjenesten til andet brug (byskriver Viborg, 52)
- 300 rd. ad plus usus (byskriver Nykøbing Falster, 40)
- 1.000 rd. til Fredriks Hospital eller anden gudelig brug (byskriver Nykøbing Falster, 40)
- 400 rd. ad plus usus (byskriver Rudkøbing, 22)
- 400 rd. ad plus usus (byskriver Nibe/herredsskriver Hornum og Fleskum herreder, 35)

- 400 rd. ad pius usus (byrskrifer Nibe/herredskriver Hornum og Fleskum herreder, 35)
400 rd. ad pius usus (herredsfoged i Vinding, Bjerge og Åsum herreder, 42)
dusør til det i Odense oprettede tugthus (herredsfoged Vinding, Bjerge og Åsum herreder, 42)
600 rd. ad pius usus, til hjælp til en kirkes opbygelse på Alheden (birkedommer Dronningborg rytterdistrikts birk, 14)
20 rd. årlig til herredernes skolars vedligeholdelse (herredsfoged Kjær og Hvetbo herreder, 15)
200 rd. i 10 år til Opfostringshuset eller anden gudelig brug (byskriver Århus, 82)

Det er interessant at konstatere, at tilbudene fortrinsvis angår de embeder, hvortil der forekommer et stort antal ansøgere, og at flere tilbud koncentrerer om samme embede. Dette kunne for en umiddelbar betragtning tyde på, at disse embeder var særlig attraktive, men kun en (utvivlsomt vanskelig gennemførlig) undersøgelse af de pågældende embeders økonomiske muligheder i forhold til andre dokumentere, om formodningen holder stik.

Det er desuden bemærkelsesværdigt, at tilbudene på én undtagelse nær alle gælder retsbetjentembeder.

Betragter man størrelsen af de tilbudte summer, må man konstatere, at de allerfleste er uhyre beskedne. De 2 akkorderede tilbud er tilsammen på 800 rd. og de refuserede på ialt 8.690 rd., hvortil kommer den ikke nøjere angivne dusør til Odense tugthus og de 20 rd. årlig (hvor længe?) til Kjær og Hvetbo herreders skoler. Tages sammenfaldet af embeder, der er givet tilbud på, i betragtning, således at der ved sammenfald regnes med det højeste bud, bliver det maksimale totalbeløb $7.400 + 800 = 8.200$ rd. Og inddrager man yderligere det forhold, at tilbudene fordeler sig over 30 år (1735-65), ser man, at en gennemført akkordering gennemsnitlig ville indbringe knapt 275 rd. om året, en beløbsstørrelse, som fra et fiskalt synspunkt må være udenfor enhver interesse.

Et kgl. embedssalg i forbindelse med besættelse af retsbetjent- og magistratembeder er efter det her fremlagte næppe forekommet i perioden 1735-65 og må generelt forkastes som udslagsgivende for embedsbesættelsen. Om det undtagelsesvis er forekommet i tilfældet Andreas Kraft, er vanskeligt at bedømme. Der var ialt 17 ansøgere til herredsfogedembedet i Han-herrederne 1758, nemlig 8 exam. jur. (heraf 2 uden oplysning om tjenesteforhold (den ene er Andreas Kraft), 1 kancellisekretær²¹, 1 birkedommer ved privat birk, 1 fuldmægtig hos stiftamtmand og 3 prokuratorer),²² 1 byskriver, 1 sættedommer, 4 ved pennen hos lokale embedsmænd, 1 ridefoged og 2 ved pennen hos private.

Derimod findes ét explicit eksempel på direkte kgl. embedssalg i forbin-

delse med et landstingsembede i periodens gratialprotokoller. Det drejer sig om succession på landsdommerembede i Fyn, som søges i 1744 af justitsråd v.der Maase for sønnen Christian, »der er 22 år gammel, og formedelst en forsenkning i sin hofte ej kan søge emploi i militæretaten, men er insinueret i natur- og folkeret, har og noget af den danske lov og jure civile vid, så at kan gøre tjeneste i et dommerembede.« Herpå falder den kgl. resolution yderst kontant: »Dersom denne vil give 1.000 rd., da akkorderes ansøgningen.«²³ Dette er det eneste konstaterede sikre eksempel på embedssalg.

Med hensyn til spørgsmålet om offentlige interesser iøvrigt som faktor ved embedsbesættelsen kan sådanne, bortset fra pensionsordningen ved entledigelse og et enkelt eksempel på ventepengeproblemets løsning,²⁴ ikke dokumenteres ud fra materialet i gratialprotokollerne.

Et egentlig duelighedskriterium for embedsbesættelsen, som for en nutidig betragtning synes naturlig, eksisterer i så vage og upræcise formuleringer, i regelen udtrykt af stiftamtmand eller amtmand som en almindelig *rekommendation* af vedkommende ansøger, at det virker som en floskel. Der er i så fald tale om, at ansøgeren er »duelig og habil til tjenesten.«

Ikke desto mindre viser det sig, at rekommandationer af denne karakter fra stiftamtmand eller amtmand forekommer i 81 af de akkorderede tilfælde, og at rekommandationer fra andre, som oftest foresatte (embedsmænd eller private) forekommer i yderligere 20 akkorderede tilfælde, d.v.s. at en rekommandation indgår i 101 af samtlige akkorderinger.

Hertil kommer, at 14 ansøgere, der akkorderes ved en anden lejlighed, hvor rekommandation ikke explicit udtrykkes, er repræsenteret med mindst én rekommanderet, men refuseret ansøgning (heraf 12 rekommanderet af stiftamtmand eller amtmand). 97 personer, der ikke opnår embede i perioden, ansøger med rekommandation. Også disse rekommandationer skriver sig langt overvejende fra stiftamtmand eller amtmand.

Rekommandationen som faktor i udvælgelsen er umiskendelig. Der må imidlertid skelnes mellem en rekommandation på embeds vegne og en privat motiveret rekommandation. Af familiemæssige rekommandationer forekommer i de akkorderedes tilfælde kun to, nemlig da politimester, justitsråd Torm rekommanderer sin svoger Eschel Rude til et rådmandsembede i Ringkøbing,²⁵ og da kaptajn og fabriksmester Krabbe anbefaler sin søstersøn til embedet som byskriver i Rønne og herredsskriver i Vester herred.²⁶

I det følgende er etableret en oversigt over rekommendørerne til de akkorderede ansøgninger med angivelse af, hvor mange den enkelte har rekkommenderet:²⁷

Sjællands stift

stiftamtmand:

- Nikolaus Gersdorff (1735-48): 15
- Konrad Ditlev Reventlow (1749-50): 1
- Holger Scheel (1750-64), se også Ribe stift: 5
- Eggert Kristoffer Knuth (1764-76): 1

amtmand:

- Kr. Ulrich Benzon (tidligere Nissen), Københavns amt (1752-56), se også Århus stift: 1
- Jens Juel Wind, Københavns amt (1756-59): 1
- Fr. Karl v. Gram, Frederiksborg og Kronborg amter (1741-71): 2
- Fr. Adeler, Kalundborg, Holbæk, Sæbygård og Dragsholm amter (1727-51): 1
- Joakim Hartvig Johan v. Barner, Kalundborg, Holbæk, Sæbygård og Dragsholm amter (1751-68): 1
- Vilh. August v. der Osten, Sorø amt (1735-43): 1
- Villum Berregaard, Antvorskov og Korsør amter (1741-51): 1
- Gideon v. der Lühe, Vordingborg og Tryggevælde amter (1748-51): 1
- Niels West, Bornholms amt (1722-39): 1
- Johan Kr. Urne, Bornholms amt (1740-78): 1

Lolland-Falster stift

stiftamtmand:

- Fredrik Raben (1737-63): 1

amtmand:

- Peter Otto Rosenørn, Nykøbing amt (1738-51): 1

Fyns stift

stiftamtmand:

- Kristian Sehested (1721-40): 1

Kristian Rantzau (1740-60): 2

Karl Juel (1760-67): 1

Åborg stift

stiftamtmand:

Iver Holch (1736-73): 10

Viborg stift

stiftamtmand:

Kristian Gyldenkrone (1730-44): 5

Kaspar Herman v.Heinen (1754-60): 1

Mathias Vilhelm Hvitfeldt (1762-75): 2

Århus stift

stiftamtmand:

Ejler Holch (1730-40): 2

Kr. Ulrich Nissen (senere Benzon) (1740-47), se også Sjællands stift: 1

Peder Rosenørn (1763-80): 1

amtmand:

Ditlev Trappaud, Dronningborg, Silkeborg og Mariager amter
(1730-68): 2

Fr. Ludvig v. Woyda, Skanderborg og Åkjær amter (1730-78): 1

Ribe stift

stiftamtmand:

Kristian Karl Gabel (1725-48): 12

Holger Scheel (1748-50), se også Sjællands stift: 1

Georg Fr.v.Holstein (1754-60): 1

Hans Schack (1760-68): 1

amtmand:

Peter Albertin, Lundenæs og Bøvling amter (1749-73): 2

Det må i denne forbindelse bemærkes, at så godt som alle stiftamtmande tillige er amtmænd i et eller flere amter under det pågældende stift.²⁸

Øvrige rekommendører:

oversekretær i Danske kancelli Iver Rosenkrantz: 2
 oversekretær i Danske kancelli Joh.Ludv.v.Holstein: 3
 kancelliforvalter i Danske kancelli Andreas Graah: 1
 generalprokurør Andreas Højer: 1
 de deputerede for finanserne: 1
 kontrollør Clausberg ved Partikulærkassen: 1
 direktørerne i General-postamtet: 1
 Oberbergamtet: 1
 overkrigssekretær Conrad Vilh. Ahlefeldt: 1
 generalmajor, greve Holch: 1
 major Fuusman: 1
 magistraten i Korsør: 1
 professor Koføed-Ancher: 1
 greve Ahlefeldt, Langeland: 1
 gehejmerådinde Sehested: 1
 politimester Torm: 1
 kaptajn og fabriksmester Krabbe: 1

Der er ingen tvivl om, at de mange rekkommendationer fra stiftamtmande og amtmænd har tjenstlig karakter. Sandsynligheden taler for, at disse tjenstlige rekkommendationer er et udtryk for en begyndende administrativ praksis, hvorefter stiftamtmand/amtmand i det stiftamt/amt, hvorunder det pågældende vakante embede hører, fremkommer med en udtalelse, der snarest må defineres som en indstilling. At den som nævnt i reglen fremstår som en floskel understreger det rent procedure- eller rutinemæssige i forholdet. Et enkelt tilfælde i gratialprotokollerne synes indirekte at afsløre, at en sådan procedure er almindelig anerkendt, idet det fremgår, at den helst ikke ønskes fraveget. Eksemplet angår Jacob Offesen Højer, der 1738 ansøger om at opnå embedet som herredsfoged i Års og Slet herreder og birkedommer i Løgstør birk og rekkommenderes hertil af stiftamtmand Gyldenkrone. Herpå resolverer kongen: »dette akkorderes efter gehejmeråd og stiftbefalingsmand Gyldenkrones forestilling, endskønt den vacante tjeneste ej er i hans stift.«²⁹ At kongen tager fejl, idet det

pågældende embede faktisk henhører til Viborg stift, hvor Kristian Gyl-denkrone var stiftamtmand, tjener i denne sammenhæng til bestyrkelse af den tjenstlige rekkommendation som et proceduremæssigt væsentligt led i embedsbesættelsen.

Blandt de øvrige rekkommendører samler interessen sig især om de tre med allerhøjeste charge: Rosenkrantz, Ahlefeldt og v. Holstein, som til-sammen skriver sig for 6 af de 20 vellykkede rekkommendationer.

Rosenkrantz rekkommenderer:

Oluf Christensen Bruun, som har tjent hos ham.³⁰

Johan Gottburgsen (ingen motivering i gratialprotokollen)³¹

Ahlefeldt rekkommenderer:

Johan Fr. Schrøter, som har tjent hos hans bror.³²

v. Holstein rekkommenderer:

Bagge Svendsen Grubbe, »såsom personen er ham bekendt«.³³

Rasmus Mørk (ingen motivering i gratialprotokollen).³⁴

Hendrich Stub, idet han »som fhv. stiftamtmand forsikrer, at supplikanten er en af byens (Ringsted) bedste borgere.«³⁵

To af de øvrige rekkommendationer er motiveret med fiskale hensyn, nemlig den fra kontrolløren for Partikulærkassen og den fra Oberbergamtet. Den førstnævnte er allerede behandlet.³⁶ Den anden anbefaler Daniel Schmidt, »for at han ikke skal være Bergkassen til tynde.«³⁷ Rekkommendationen fra De deputerede for Finanserne angår en kumulering af et kontrollørembede med et retsbetjentembede, »da kontrollørembedet ikkun er ringe af indkomster og ved denne vakances annektering kunne forbedres«,³⁸ og kan således bedst karakteriseres som en formel tjenstlig udtalelse på line med en stiftamtmands rekkommendation af 2 justitsembeders kumulering. Det samme er tilfældet med rekkommendationen fra Direktørerne for General-postamtet, der anbefaler postmesteren i Slangerup Henning Hessel til den dér vakante byfogedtjeneste. Denne rekkommendation er yderligere interessant, idet den er indført som selvstændig ansøgning og rubriceret som nr. 8 i gratialprotokollen, mens ansøgningen fra Hessel selv har nr. 5. Kongens resolution er anført ud for nr. 8, hvad man måske tør tage til indtægt for, at rekkommendationen har været udslagsgivende for kongens beslutning.³⁹

Undersøgelsen viser tydeligt, at rent privat motiverede rekkommendationer må betragtes som rene undtagelser, og at der således generelt ikke via gratialprotokollerne kan konstateres nogen lakajisme eller anden

form for privat begunstigeelse, befordret ad rekommendationens vej. Iøvrigt er dette forhold i overensstemmelse med forordningen 1717, 20. febr. om memorialer og supplikker, hvis § 4 lyder: »På det recommendationer ikke skal gives af interesse, forvantskab og deslige passioner eller af medlidenhed, hvorved ej alene kongen daglig overløbes og fatigeres, men endog charger og embeder ikke efter meriter og capacitet blive beklædte; så må ingen under kongens hyldest og nåde understå sig nogen at recommendere, af hvad stand og condition han end er, med mindre kongen selv nogen om en eller anden person tilspørger eller lader tilspørge, da han sådan sandfærdig og upassioneret efterretning om personen skal give, som han trøster sig til for kongen at ansvare....«

Hvad der i dette afsnit hidtil er udledt, angår generelt alle 3 former for embedsbesættelse: entledigelse - succession - vakance.

Man må imidlertid gøre sig klart, at beslutningsunderlaget ved vakancer som følge af det store antal ansøgere er langt bredere end ved entledigelse og succession, hvor der som regel kun optræder en enkelt ansøger. Ved entledigelsen ligger en væsentlig del af beslutningen rent faktisk hos embedets hidtidige indehaver i kraft af det kandidatvalg, han foretager. Kongens rolle som beslutningstager ved entledigelser indskrænker sig til et ja eller et nej til den fremførte kandidat. Ved succession er forholdet et lignende, dog er det kun undtagelsesvis, at den aktuelle indehaver af embedet foretager en kandidatudvælgelse. Det er kandidaten, der på eget initiativ selv stiller op, og kongen, der er ja- eller nej-siger. Ved vakancer er der rent logisk også tale om et ja til den akkorderede og eo ipso om et nej til de refuserede ansøgere. Men kongens situation som beslutningstager er her i kraft af de mangfoldige ansøgere langt mere kompliceret, idet det samtidig med at være en enten-eller-stillingtagen til hver enkelt af ansøgerne er et valg imellem flere/mange muligheder.

Således er vakancerne langt mere oplysende end de øvrige former for embedsbesættelser, hvad angår *kongens holdning* til beslutningsgrundlaget og samspillet med *den administrative procedure*.

Indkommet til kancelliet opføres ansøgningerne som tidligere nævnt i ekstrakt og nummerorden i gratialprotokollen, der forelægges til kgl. resolution. Spørgsmålet om, hvorledes denne rækkefølge etableres, er væsentligt i den samlede beslutningsproces, når man betænker, at der til

adskillige embeder er mere end 20 ansøgere og til enkelte mellem 60 og 90 ansøgere⁴⁰

En undersøgelse af hver enkelt akkorderet ansøgnings placering i nummerrækken giver følgende resultat:

1735-46 (Christian 6.)

I de forekommende 102 tilfælde af embedsbesættelse ved vakance (de øvrige 5 tilfælde lader sig ikke inddrage i denne undersøgelse)⁴¹ har 54 af de akkorderede ansøgninger en placering som nr. 1

(heraf var der i 4 tilfælde kun den samme ansøger)

12 placering som nr. 2 (heraf er der i 4 tilfælde kun 2 ansøgere)

8 placering som nr. 3

4 placering som nr. 4

2 placering som nr. 5

2 placering som nr. 6

5 placering som nr. 7

2 placering som nr. 8

2 placering som nr. 9

3 placering som nr. 11

2 placering som nr. 12

1 placering som nr. 15

1 placering som nr. 21

1 placering som nr. 24

1 placering som nr. 25

1 placering som nr. 27

1 placering som nr. 29

1749-65 (Fredrik 5.)

I de forekommende 74 tilfælde af embedsbesættelse ved vakance (de øvrige 2 tilfælde lader sig ikke inddrage i denne undersøgelse, jfr. note⁴¹ har 53 af de akkorderede ansøgninger en placering som nr. 1 (der er i alle tilfælde mere end én ansøger)

7 placering som nr. 2

- 2 placering som nr. 3
- 3 placering som nr. 4
- 2 placering som nr. 5
- 2 placering som nr. 6
- 1 placering som nr. 7
- 1 placering som nr. 14
- 1 placering som nr. 18
- 1 placering som nr. 22
- 1 placering som nr. 34.

Der kan efter det foreliggende ikke herske tvivl om, at en ansøgnings placering i rækken er af overordentlig stor betydning for dens akkorderingschance. En placering som nr. 2 eller 3 giver også en rimelig mulighed, mens en placering længere nede i rækken sjældent giver resultat. Dog er der angående det sidste punkt en kendelig forskel imellem de to konger, idet Christian 6. langt oftere end Fredrik 5. bevæger sig ned i rækken for at vælge en kandidat. Denne kendsgerning kan vel tages som udtryk for Christian 6.s velkendte pligtfølelse overfor sin kongelige gerning og for hans mere nidkære holdning til statens store og små anliggender. Christian 6. har undertiden forholdt sig frit til det beslutningsgrundlag, der præsenteredes ham i gratialprotokollen. I 2 tilfælde har han til trods for flere ansøgninger ikke besat de pågældende embeder.⁴² I andre 2 tilfælde har han akkorderet personer, der ikke var blandt de opregnede ansøgere, nemlig Lauritz Rohde »hos gehejmeråd v. der Lerche« til byfogedtjenesten i Vordingborg, og Morten Hansen Bølling, »tjener i greven af Daneschold Laurvigs liberie« til embedet som birkedommer på Fanø og herredsskriver i Skast herred.⁴³ Sidstnævnte havde flere refuserede ansøgninger bag sig. Endelig mangler den kongelige resolution i en enkelt tilfælde; ved en rådstuevakance i Korsør 1740.⁴⁴

Under Fredrik 5. mangler den kongelige resolution i 2 tilfælde, nemlig ved de 2 på ansøgere særdeles rige vakante embeder som henholdsvis byskriver Hjørring/herredsskriver Horns sig Venneberg herreder (24 ansøgere) og byskriver i Nykøbing Falster (42 ansøgere).⁴⁵ I henhold til landsarkivernes embedsetater fik Søren Becher det ene og Peter Sørum det andet embede. Ingen af dem figurerer imidlertid blandt ansøgerne til de pågældende embeder. Peter Sørum optræder heller ikke i anden forbindelse i gratialprotokollen. Det gør derimod Søren Becher, der året

tidligere forgæves søgte birkedommerembedet i Kronborg rytterdistrikts birk og da angav, at han havde tjent 16 år i kongens sølvkammer samt påberåbte sig et kgl. løfte.⁴⁶

Med disse opregnede få undtagelser tegner der sig for hele perioden, (tydeligst dog for tiden under Fredrik 5.) et mønster, hvorefter den kgl. resolution på, hvad man fristende kunne kalde næsten mekanisk vis, falder på den forrest opførte kandidat i rækken af ansøgere. Med denne kendsgerning rykker kancelliet, hvor rækkefølgen etableres, ind på scenen som en hovedfigur i beslutningsprocessen. D.v.s., at den administrative procedure (= det forhold at en rækkefølge altid etableres og forelægges til resolution) i sig selv er en faktor i beslutningen. Forholdet har naturligvis været velkendt i kancelliet og er blevet bevidst udnyttet. Således er det givetvis ingen tilfældighed, at de få kancellisekretærer, der findes blandt ansøgerne, altid er opført forrest.⁴⁷ Men det har naturligvis været udnyttet langt udover kancelliembedsmændenes personlige interesser. Det må simpelthen være indgået som et elementært led i etableringen af rækkefølgen, at man i kancelliet vurderer kandidaterne og prioriterer i hvert fald nummer 1, måske også nummer 2 og 3 som værende ønskelige til tjenesten. Baggrunden for kancelliets prioritering, såvel generelt som i de enkelte tilfælde, lader sig ikke gennemskue via gratialprotokollerne. En sjælden gang gør kancelliembedsmændenes private interesser sig som nævnt tydeligvis gældende, ligesom det synes vanligt, at kancelliet solidariserer sig med stiftamtmand/amtmands tjenstlige betragtninger, f.eks. om justitsbetjeningernes kumulering, og anfører vedkommende implicerede »nabo-betjent/e« forrest. Det er muligt, at man ved en individuel undersøgelse af samtlige først opførte i vakancernes supplikanttrække igennem et længere tidsrum vil kunne opnå et klart billede af kancelliets embedspolitik og mulige bestræbelser på at skabe et homogent embedskorps. Den til nærværende arbejde afsatte tid tillader dog ikke en sådan undersøgelse.

Spørgsmålet om embedssalg på kancelliplan, i form af bestikkelse, rejser sig naturligvis også, men kan ikke ud fra materialet i gratialprotokollerne og sandsynligvis heller ikke via andre kilder, dokumenteres.

Ind imellem svigtede mekanikken i processen dog, idet kongen besluttede sig for en anden end den/de prioriterede kandidater. D.v.s. at kongen, når han ønskede det, uden videre brød den norm, som vanen og kancelliets embedsmænd igennem gratialprotokollens indretning havde etableret. Dette er de vilkår, som enevældens embedsmænd har fungeret under, og som må have forekommet dem naturlige. Imidlertid kan man fornem-

me spillet fra kancelliets side, når man til besættelsen af det attråede byskriverembede i Århus (82 ansøgere) opførte sin egen mand, sekretær Fr. Henningsen som nummer 1 og skjulte Knud Schytte, »som har tjent hos højsalige dronning Louise og itzige nådige dronning i 10 år« og altså må have været kongen personlig bekendt, helt nede under nummer 34. Men uden held: Schytte akkorderedes!⁴⁸

I en vurdering af de forskellige faktorer i beslutnings- og udvælgelsesprocessen, må man som undersøgelsens resultat tillægge de tjenstlige rekommandationer og kancelliets prioriteringer den største vægt. De to faktorer understøtter i væsentlig grad hinanden og udgør samtidig det stabile element i processen. Det, der »alene af den kongelige nåde dependerer«, viser sig at kunne karakteriseres som et samspil mellem administrative procedurer, kancellipolitik og den enevældige konges vilkårlige nåde, således at kancelliet vedholdende gennemspiller det egentlige tema, mens kongen⁴⁹ undertiden giver en kort solo til bedste.

Hovedtræk og -resultater

Ved at sammenholde denne undersøgelses resultater med den Weber'ske teori må man generelt konkludere, at bureaukratiseringsprocessen knapt nok er begyndt i Danmark i midten af 1700-tallet: embedsudnævnelser er en nådesakt; der findes ingen formelle betingelser for ansættelsen; og aflønningen er ikke nogen fast pengeløn. Kun kravet om adskillelse mellem embede og indehaver synes at være opfyldt, i hvert fald for de kgl. retsbetjentes vedkommende. Afprøvningen af Webers sidste punkt, om embedet som indehaverens eneste hverv, umuliggøres af det dominerende fænomen i perioden, kumuleringen.

Som et særkende for forholdene i Danmark, sammenlignet med forholdene i Frankrig og Preussen, kan det fastslås: dels at der i Danmark *ikke* foregår embedssalg i forbindelse med besættelse af de kgl. retsbetjentembeder og magistratsembederne, dels at de civile lokale embedsmænd i Danmark *ikke* rekrutteres blandt tidligere militære personer.

Hovedtrækkene og de væsentligste resultater af undersøgelsen er disse:

Antallet af lokaladministrationens embeder er statisk i perioden, men på grund af en meget voldsom kumuleringstendens, der støttes i forbindelse med alle tre former for embedsudnævnelser (entledigelse - succession - vakance) reduceres embedskorpsets talmæssige omfang kraftigt.

Kumuleringen foregår efter tilfældighedernes princip og imellem embeder af forskellige kategorier, men er dog for retsbetjentembedernes vedkommende endnu indskrænket til at foregå *inden for* henholdsvis dommerembederne og skriverembederne og ikke *imellem* dem. Kumulering af den offentlige sektors embeder med den patrimoniale sektors embeder forekommer i adskillige tilfælde.

De tre former for embedsbesættelse er væsensforskellige. Entledigelse er især karakteriseret ved understregning af forsørgelsesforholdet imellem kommende og hidtidig embedsindehaver. Succession forekommer hovedsagelig for magistratsembedernes vedkommende, er stærkt lokal-

bundet og præget af kumuleringsønske. Den elementære og dominerende form for embedsbesættelse foregår ved vakance, hvor der er tale om et principielt fritdannet ansøgermarked. Ansøgertallet ved vakancer varierer stærkt både inden for den enkelte embedskategori og inden for geografiske områder; mest markant er det lave ansøgertal til magistratsembederne.

Af samtlige 1.545 ansøgere i perioden repræsenterer 911 kun en enkelt ansøgning, mens de øvrige 634 spænder over et ansøgningstal pr. person fra 2 til 36. Ansøgerens chance for at opnå embede er størst inden for de 2 første ansøgningsår, derefter er den markant faldende. Geografisk er spredningen for fleregangs-ansøgere stor, 54% søger således embede inden for flere landsdele.

Det kan fastslås, at undersøgelsen til fulde viser, at hver stand i det danske samfund helt ned til det enkelte individ kendte sin plads og sin stands grænser. Der er således ikke én eneste af bondestand eller én eneste håndværker blandt de 1.545 ansøgere.

Da kun få ansøgere udtrykkelig oplyser, hvor de er bosiddende på ansøgningstidspunktet, lader spørgsmålet om ansøgenes lokale tilhørsforhold sig ikke nøjagtig besvare, men igennem en realkritisk vurdering af andre oplysninger i ansøgningerne, om f.eks. konstitution, slægtskab, borgerskab, ønske om kumulering o.s.v. tegner sig nogle tendenser. Mest udtalt er ansøgenes lokale tilhørsforhold ved successions- og entledigelsesansøgninger samt ved ansøgninger om magistratsembeder.

En systematisk analyse af ansøgenes oplysninger om hidtidige beskæftigelse/uddannelse viser, at den praktiske erfaring »ved pennen« er aldeles dominerende, hvad enten den er indhøstet i offentlig eller privat tjeneste. Det er fra denne, utvivlsomt meget heterogene gruppe, at ansøgningspresset kommer. Embedsvejen for denne gruppe går ikke sjældent via et fuldmægtigforhold. Det er ligeledes fra denne gruppe, at adskillige både prokuratorer og eksaminerede jurister rekrutteres, der så som næste led i deres stræben søger embede. Der er ikke tvivl om, at gruppen som helhed må karakteriseres som et dynamisk element i et samfund, der iøvrigt er stærkt præget af stavnsbånd og lavsbånd.

Denne gruppe, hvorfra den danske stat altså midt i 1700-tallet hentede sine ressourcer til opbygning af det lokale embedskorps, har været temme-

lig upåagtet, og spørger man om gruppens sociale tilhørsforhold, bliver man svar skyldig. Størsteparten har udprægede familienavne¹, der tyder på tilknytning til borgerskabet, præsteskabet og den militære stand: nogle få personer er som dokumenteret 2. generation af embedsstand. Længere kan nærværende undersøgelse ikke bringe os.

Efter 1749 optræder der eksaminerede jurister blandt ansøgerne til så godt som alle vakante embeder, flest til dommerembederne, men kun ca. 40% af vakancerne besættes med jurister. Selvom de eksaminerede jurister dog i et vist omfang kom ind ad bagdøren igennem den lokale eksamen *efter* ansættelsen, må det dog konstateres, at det end ikke i løbet af 30 år var lykkedes at give den danske juridiske eksamen status som formel ansættelsesbetingelse i justitsembederne.

Mange af de eksaminerede jurister i denne periode opnåede ikke embede. Dette forhold kan have virket retarderende på deres selvbevidsthed som ansøgergruppe. Det er i denne sammenhæng ikke uden interesse, at en del af de vitterligt eksaminerede jurister ikke i de ekstraherede ansøgninger i gratialprotokollen er betegnet som sådan, men at deres erfaring »ved pennen« i stedet er angivet. Man må således konstatere, at juristerne i den her behandlede periode ikke har skilt sig ud fra gruppen »ved pennen«, men dog må karakteriseres som dens elite.

En særlig gruppe ansøgere består af slægtninge til embedsindehavere. Forekomsten af denne gruppe kan tolkes som det første beskedne tegn på en udvikling hen imod en embedsstand i sociologisk betydning, hvor indavl er et væsentligt træk. Slægtskabsforholdet er tydeligt i forbindelse med entledigelser.

Hvad angår spørgsmålet om lakajisme, viser undersøgelsen, at dette fænomen i nogle tilfælde forekommer i forbindelse med besættelse af et kgl. retsbetjentembede. Men nogen samlet vurdering af lakajismens rolle i lokaladministrationen kan undersøgelsen imidlertid ikke danne tilstrækkeligt grundlag for.

Det monopol på magistratsposterne, som både 1682-forordningen og 1745-reskriptet tillagde byens bedste borgere, brydes kraftigt i perioden af de kumulerende embedsmænd. Til gengæld forsøgte borgerskabet, men uden større held at trænge ind på ansøgningsmarkedet til retsbetjentembederne.

I modsætning til forholdene i Preussen bemærkes det, at så godt som ingen militære opnår civile embeder i lokaladministrationen, og at det meget lille antal militære ansøgere tyder på, at mulighederne herfor i almindelighed vurderedes som ringe. Og modsat de franske forhold viser undersøgelsen, at der ikke forekommer embedssalg i Danmark i forbindelse med besættelsen af i hvert fald de kgl. retsbetjentembeder og magistratsembederne.

Det billede, undersøgelsen giver af mobiliteten inden for embedskorpset, viser klart, at den er overmåde begrænset. Begrebet avancement i hierakisk forstand eksisterer kun inden for magistraterne. Næsten al anden bevægelse foregår horisontalt inden for Danske kancellis eget ressort og næsten udelukkende i form af kumulering. Personer, der har frasagt sig embede, har vanskeligt ved at komme ind i systemet igen; det samme gælder personer, der er blevet embedet fradømt.

Angående beslutningsprocessen påvises det, at den ved entledigelse er forskellig fra processen ved de øvrige former for embedsbesættelse på grund af embedsindehaverens aktive rolle. Som hovedresultat af forsøget på at udlede faktorerne i processen fremgår, at stiftamtmandens og amtmandens tjenstlige rekommandationer, men især Danske kancellis egne prioriteringer er de vægtigste. De sidste kommer til udtryk igennem den forbindelse med indførelsen i gratialprotokollen etablerede rækkefølge af ansøgningerne. Denne prioritering tiltræder kongen næsten mekanisk i et overvejende antal tilfælde. Herved er den administrative procedure i sig selv (an Sich) blevet en hovedfaktor i beslutningen.

Generelt må man konkludere, at den, der i midten af 1700-tallet blev lokal civil embedsmand inden for Danske kancellis ressort, var ham med den praktiske erfaring »ved pennen«. Han opnåede normalt sit embede inden for en ansøgningstid på 2-3 år, hvorefter han, så snart mulighed forelå, ansøgte om at kumulere sit embede med et andet, som oftest inden for samme kategori. Derefter slog han sig til tåls i sit (sine) embede(r), lige til han enten døde, eller hvis han blev syg og svækket, til han fik en forsørgelsesaftale i stand med en habil person, som han i forbindelse med en entledigelsesansøgning kunne afstå embedet til.

Vejen til embedet kunne være mere eller mindre lang og snoet. Den lige vej gik over stiftamtmandens eller amtmandens rekommandation og kancelliets positive stillingtagen.

Men, som et memento til de her foreliggende resultater står imidlertid det ubesvarede spørgsmål: hvorfor og hvorledes et ikke helt lille antal (mindst 166) embedsbesættelser i perioden er foregået *uden om gratialprotokollen*. Er svaret det ironiske, at det er disse udnævnelser og ikke gratialprotokollens, som faktisk har »deponderet af H.M.s nåde«?

Noter og henvisninger

Aspekter og metode

1. Denne afhandling er blevet til som led i et projekt om lokaladministrationens udvikling i det danske samfund efter 1660, foranlediget af Statens humanistiske Forskningsråd. Udarbejdelsen er foregået i perioden fra 1. maj 1975 til 30. april 1977, hvor jeg af Rigsarkivaren fik tilladelse til at anvende halvdelen af min tjenestetid som arkivar i Landsarkivet for Sjælland til formålet, således at Forskningsrådet betalte min vikar. Jeg vil derfor gerne takke såvel Statens humanistiske Forskningsråd som Rigsarkivaren for den bevilgede forskningstid.
2. For Nordslesvigs vedkommende er forholdene indgående behandlet af Johan Hvidtfeldt i afhandlingen *Den nordslesvigske embedsstand 1700-1848, Sønderjyske Årbøger 1958*, s. 101-222.

En analyse af embedskorpsets sammensætning i den danske civile centraladministration er foretaget af Jette Kjørulff Tuxen i afhandlingen *Den danske civile centraladministrations embedskorps 1766-1797, Personalhistorisk Tidsskrift 16.rk. III, 1975*, s. 123-193.

3. Den almene del af dette afsnit bygger på følgende værker, hvortil der generelt henvises: Max Beloff, *The Age of Absolutism 1660-1815*, Hutchinson University Library, 1967. Alfred Cobban, *A History of Modern France*, vol. I: 1715-99, Pelican, 1961. Bruno Gebhard, *Handbuch der deutschen Geschichte*, II, Stuttgart, 1955. Otto Hintze, *Der Commissarius und Seine Bedeutung in der allgemeinen Verwaltungsgeschichte (1910) Staat und Verfassung*, Göttingen, 1962, s. 242-74. Otto Hintze, *Der Beamtenstand '1910)*, Soziologie und Geschichte, Göttingen, 1964, s. 66-125.

International Encyclopedia of the Social Sciences, I-XVI I, New York/London, 1968.

Alexis de Tocqueville, *L'Ancien Régime et La Révolution (1856)*, Gallimard, 1952.

Max Weber, *Bürokratie (1922)*, *Essays in Sociology*, Oxford University Press, 1946, s. 196-244; J. Winckelmann, Tübingen 1956.

4. Max Weber, *opus.cit.*
5. Da udviklingen i England ikke kan karakteriseres som absolutistisk, er forholdene her ikke medtaget.
6. *Vejlørende Arkivregistraturer I, Danske Kancelli*, ved Bjørn Kornerup, 1943. D.1, I. nr. 1, bd. nr. 24-39. Herefter benævnes denne registratur: DK.

Den tidsmæssigt snævre ramme for arbejdet har ført til en bevidst koncentration om disse hovedkilder til emnets behandling. Da dette kildemateriale dækker hele den udvalgte periode (1735-65) og tillige indeholder så mange systematiserbare enkeltdata, at de lader sig kvantitativt bearbejde, kan en sådan koncentration sig vel forsvare. Bearbejdelsen af data er foretaget på traditionel vis. Anvendelsen af EDB eller hulkortbehandling

ville have muliggjort datakombinationer, som det ikke har været overkommeligt at etablere inden for de givne tidsmæssige og materielle rammer.

7. En negativ resolution forekommer kun i forbindelse med entledigelses- eller successionsansøgninger.

Lokaladministrationens kvantitative udvikling 1735-65

1. Jfr. især Anne Riising, Dansk lokaladministration i 1700-tallet, Från medeltid till välfärdssamhälle (Nordiska Historikermötet i Uppsala 1974), s. 210ff.
2. Königlichen Dänischen Hof- und Staats-Kalender, div. år; Vejledende Arkivregistraturen XII, Rentekammeret, I, ved Jens Holmgaard, 1964, gr. 222, civiletatens reglementer, i det flg. benyttet 1735, - 45, -55 og -65 (Rtk. 222. 164, -174, - 192 og -202).
3. Næmlich stiftamtænd og amtmænd, amtsforvaltere, amtskrivere og regimentsskrivere, kirkeinspektører, overførstere og jægermestre, landsdommere, landstingshørere og -skrivere, byfogder (noteret sammen med toldbetjentene, udgår fra 1739 i forbindelse med toldens bortforpagtning) samtlige toldembedsmænd og postmestre, fra 1738 landfysici, (desuden proviantforvaltere (ved fæsningerne) og slotsforvaltere, som ikke indregnes i denne undersøgelse).
4. F.eks. 2 rdl. i stedet for brænde.
5. Om byfogderne, se dog note 3.
6. Opr. udarbejdet efter Rigsarkivets alfabetiske seddelkartotek over embedsudnævnelser under Danske kancelli 1660-1848. Benævnes i det følgende: »Embedsoversigter«.
7. P. Munch, Købstadsstyrelsen i Danmark I-II, 1900, s. 196-225.

Gratialprotokollen en kildekritisk analyse

1. Se nærmere s. 25.
2. F.eks. Koncepter og indlæg til Jyske Registre 1747, nr. 168, 192 og 285; Koncepter og indlæg til Sjællandske Registre 1748, nr. 108 og 532. Jfr. P. A. Heiberg, Udcast til en skildring af forretningsgangen og bogføringen ved Danske Kancelli 1670-1848, udg. 1977, s. 67f.
3. DK. D.II, nr. 101. Jfr. P. Fa. Heiberg, opns. cit., s. 68.
4. DK. D.I.4, nr. 63.
5. DK. D.I.1, nr. 2, Ekstrakter til Gratialprotokollen 1732-65, med kgl. Resolutioner (1 pk.).
6. Et læg fra 1734 bærer således flg. påskrift: Udsendt fra Justitsraad Rasmussen København og indkommen til Altona med Posten den 11. juni 1734.
7. Koncepter og Indlæg til Sjællandske Registre 1745, nr. 33.
8. Koncepter og Indlæg til Fynske og Smålandske Registre 1743, nr. 81.

Proceduren ved embedsbesættelserne

1. Se s. 60f.
2. Ang. ansøgninger »i bundter«, se s. 61. De anførte eksempler vedrører Berendt Terckelsen Falkenberg, Niels Chr. Forsom og Bertel Kierulf.

3. Se s. 109.
4. Om fordelingen af de indkomne sager i Danske kancelli imellem justitskontoret og gratialkontoret, se Vejledende Arkivregistraturer I, 1943, s. XXXII.
5. Reskript til oversekretær Iver Rosenkrantz 1730, 11.dec., trykt i L. Fogtmans reskript-samling.
6. DK. A.II, I, nr. 4, »Magtpåliggende originale Befalinger og Anordninger anl. Cancelliet m.v.«, 1703-66, læg: Christian 6.
7. G. N. Kringelbach, Den civile Centraladministrations Embedsetat 1660-1848, 1889, s. 120 og 239.
8. Om tiden fra aug. 1746 til aug. 1749, se s. 15.
9. Disse memorialer indgik i justitskontoret og blev dér indført i supplikprotokollen. Denne blev hver onsdag med kollegiets votum fra det kollegiale mandagsmøde refereret i konseillet og gik efter dettes resolution enten direkte til ekspedition eller til forelæggelse for kongen, jfr. reskript 1730, 11. dec. samt Vejledende Arkivregistraturer I, 1886, s. 116f.
10. Instruksen halvandet år før nævner *ikke* konseillet i forbindelse med gratialia. Hverken Secher (Vejledende Arkivregistraturer I, 1886) eller Kornerup (Vejledende Arkivregistraturer I, 1943) redegør for dette forhold. P. A. Heiberg mener, at resolutionerne i Christian 6.s tid er »givne af Kongen alene uden mundtlig Referat og uden Konseljets Deltagelse, opus cit., s. 62.
11. Der var 2 kancelliforvaltere. Den ene forvaltede Tegnelser, den anden Registre.
12. DK., D.I 4, 63.
13. Således refererer f.eks. Oversekretærens brevbog 1741, nr. 292 til gratialprot.nr.28, fol. 213a; Oversekretærens brevbog 1741, nr. 443 til gratialprot.nr.29, fol. 113a; Oversekretærens brevbog 1742, nr. 84 til gratialprot.nr.29, fol.174a. (DK. D.II. nr. 99).
14. F.eks. i sagen omkring fhv. toldinspektør Schrøder, Helsingør, Oversekretærens brevbog 1741, nr. 264 og 287. Jfr. S.xx
15. Embedsederne for den her behandlede periode er ikke bevaret, jfr. DK.A.IV, I, nr. 92.

Embedernes kumulering

1. DK., C I, 3, nr. 30.
2. Kai Fr. Hammerich, der i Den danske Dommerstand under Enevælden, 1931, indgående behandler spørgsmålet om retskredsens antal i 17. og 18. århundrede (s. 11-16 og s. 115-19), henleder opmærksomheden på, at »et minde om begivenhederne i 1686 endnu bevarer i de mange dobbeltbenævnelser, som er så karakteristiske for de jyske retskredse på landet« (s. 116).
3. Kai Fr. Hammerich, opus cit., s. 117.
4. Gratialprot.nr.31, fol.129b-130a (Neksø, Åkirkeby/Bornholms Sønder hrd.); do.nr.36, upag. (Sakskøbing/Musse hrd.); do.nr.37, upag. (Skive/Salling hrd.); do.nr.38, upag. (Nakskov/Lollands Sønder hrd.); do.nr.39, upag. (Mariager/Gerlev hrd.).
5. Gratialprot.nr.24, fol.223b; do.nr.26, fol.117a, 158b, 219b; do.nr.27, fol.118b, 136a; do.nr.28, fol.213b; do.nr.29, fol.134a, 164a; do.nr.31, fol.100a, 102a, 110b, 117b, 118a, 119a, 137a, 137b, 139a, 140a, 154b, 155a, 169a, 170a, 173b, 187b, 192a; do.nr.32, fol.126b, 127a, 130a.

6. Rtk.2211.92 relations- og resolutionsprotokol 1730, sept.nr.4 og gratialprot.nr.19, fol.281.
7. Gratialprot.nr.24, fol.229b-232b. Den akkorderede Lauritz Rohde bliver 3 år senere så »tungsindig«, at han må entlediges, se s. 41. Om de øvrige omstændigheder ved L.R.s udnævnelse, se s. 70.
8. Dog undtaget bestemmelsen om anvendelsen af den visse løn fra det tillagte herred, som synes inspireret af stiftamtmanden i Ribe, jfr. reskript 1737, 11. januar om vilkårene for, at Skast herred annekteres Gørding og Malt herreder.
9. Gratialprot.nr.25, fol.127b-129b; gratialprot.nr.26, fol.137b, 147a-148b.
10. Gratialprot.nr.26, fol.204b-205a; do.nr.27, fol.95a-96b, 172a-174a (jfr. do.nr.26, fol.194b), 209b; do.nr.28, fol.152b-155a, 161b-162a, 176b-177b, 185b-186a, 205b-206a; do.nr.29, fol.122a; do.nr.30, fol.141a, 143b, 172b, 207a-b, 209b, 243b-244a; do. nr. 32, fol.143b-144a; do.nr.33, upag.; do.nr.34, upag.; do.nr.36, upag.; do.nr.38, upag.
11. Gratialprot.nr.28, fol.122b-125a, 209a, 220b-221b; do.nr.33, upag.; do.nr.34, upag.
12. Gratialprot.nr.26, fol.190b-191a; do.nr.27, fol.113a, 132a-b, 212a-b.
13. Gratialprot.nr.26, fol.203a; do.nr.27, fol.209b-211a.
14. Herredsskriver Hassing og Refs herreder (gratialprot.nr.28, fol.236b-237a). Det er herredsskriveren i Hillerslev og Hundborg herreder, der tillige er byskriver i Thisted, som er »velforsynet«.
15. Herredsskriver Gørding og Malt herreder (gratialprot.nr.38, upag.).
16. Gratialprot.nr.27, fol.95a-b.
17. Gratialprot.nr.28, fol.176b-177b.
18. Gratialprot.nr.28, fol.152b-155a.
19. Matthias Hansen succederede i skriverembedet allerede i marts 1701 iflg. »Embedsoversigt«, Landsarkivet for Nørrejylland, s. 58.
20. Om betydningen af stiftamtmandens rekkommendation, se s. 106.
21. Gratialprot.nr.28, fol.161b-162a.
22. Forf.s udhævelse.
23. »Embedsoversigt«, Landsarkivet for Nørrejylland, s. 58, 151 og 179.
24. Hammerich, opus cit., s. 15f og 117f. Landsarkivernes »Embedsoversigt«, generelt.
25. Gratialprot.nr.30, fol.141a, 207a-b; do.nr.31, fol.133b; do.nr.38, upag.
26. Gratialprot.nr.25, fol.216b-217a; do.nr.36, upag.
27. Det understregede er udhævet i gratialprotokollen.
28. Sjællandske retsbetjentarkiver indtil 1919, Gl. Københavns amt, 1966, s. 35f.
29. Gratialprot.nr.29, fol.163a.
30. Gratialprot.nr.38, upag.
31. Se s. 53.
32. Gratialprot.nr.26, fol.207a.
33. Se s. 64.
34. DK., D 1, 3, Koncepter og Indlæg til Sjællandske Tegnelser, 1745, nr. 25.
35. Se s. 49f. Dette forhold bliver behandlet i en kommende afhandling af Helle Linde.
36. Se s. 29.
37. Henrik Stampes »Erklæringer, Breve og Forestillinger General-Prokurør-Embedet vedkommende«, II, 1794, s. 41.

Entledigelse

1. Om fraværet af entledigelsesansøgninger i gratialprotokollerne efter 1746, se s. 15.
2. Denne fordeling modsvarer fordelingen ved successionsansøgninger, se s. 46.
3. Det må stærkt pointeres, at den følgende fordeling muligt vil ændre sig, hvis flere år kunne inddrages i undersøgelsen. Nogle af de her registrerede 1. gangs ansøgninger er måske 2. eller 3. gangs ansøgninger etc. Nogle af de embedsmænd, der forgæves søgte 1735-46, må naturligvis sluttelig (d.v.s. efter 1746) opnå approbation. Det eneste alternativ er, at den pågældende embedsmand dør, og embedet derved bliver vakant.
4. I 35 af disse tilfælde akkorderes en efterfølger, mens der i 7 tilfælde *kun* opnås entledigelse.
5. Kun 15 har fremført kandidat til efterfølger.
6. Se note 5.
7. Det eneste tilfælde, hvor dette forhold ikke synes at holde stik, er den ansøgning, der først akkorderes den 5. gang og efter 7 års forløb. I mellemtiden er vedkommende kandidat blevet konstitueret i embedet, hvad fremgår af den 3. ansøgning. Denne fremkom 3 år efter den første (gratialprot.nr.25, fol.135b og 181a; do.nr.27, fol.118a).
8. Antallet akkorderede entledigelsesansøgninger (61) er *ikke* lig med antallet af akkorderede efterfølgere (55), idet 6 entledigelsesansøgninger akkorderes, men den kgl.resolution angiver, at kongen selv vil sætte en egnet person.
9. Entledigelsesansøgninger, der resulterede i tildeling af fuldmægtig/adjunctus uden successionsret, er i opstillingen s. 58f. placeret som adjungerede.
10. Se eksempelvis s. 41.
11. Gratialprot.nr.26, fol.125b; do.nr.27, fol.133a (vedr. dette tilfælde se også s. 42); do.nr. 29, fol.109a.
12. Gratialprot.nr.30, fol.237b.
13. Gratialprot.nr.29, fol.111b, 132a, 174a; do.nr.30, fol.274a; do.nr.32, fol.186b-187a.
14. Personsammenfaldene imellem fordelingsgrupperne er naturligvis indregnet.
15. Hertil henlagdes en del af postvæsenets overskud, hvoraf der efter kongens nærmere bestemmelse kunne udbetales pensioner til afgangede embedsmænd og til embedsmænds enker.
16. Baseret på private indskud, men med statsgaranti.
17. Se s. 52.
18. Se eksempelvis s. 44.
19. Gratialprot.nr.30, fol.218b-219a. Denne fordeling af pensionsbyrden er bemærkelsesværdig.
20. Gratialprot.nr.28, fol.243a-244a.
21. Gratialprot.nr.28, fol.165a.
22. Gratialprot.nr.26, fol.138a.
23. Gratialprot.nr.25, fol.212b.
24. Gratialprot.nr.30, fol.194b-195a.
25. Gratialprot.nr.29, fol.161b-162a, 179b-181a.
26. Gratialprot.nr.27, fol.133a.
27. Omstændighederne ved toldembeder fastsættes normalt af Rentekammeret.
28. Gratialprot.nr.30, fol.246a.

29. Gratiaalprot.nr.26, fol.204b-205a. »Embedets indkomster« må her betyde embedets *uvisse* indtægt.
30. Gratiaalprot.nr.33, upag.
31. Disse fordelingsresultater behandles i anden sammenhæng, se s. 48.
32. Gratiaalprot.nr.30, fol.173b-174a, 194b-195a.
33. Gratiaalprot.nr.32, fol.164b-165a.
34. Gratiaalprot.nr.30, fol.212b; do.nr.32, fol.143b-144a. Slægtskabsforholdet fremgår ikke af entledigelsesansøgningen i 1742, men først af Jens Mørks vakance-ansøgning i 1745. Tilfældet figurerer altså *ikke* under fordelingskriterium b på s. 38.
35. Varde-borgmesteren (s. 41), byfogden i Helsingør (s. 41f), byfogden i Svaneke/herredsfogden i Øster herred (s. 42), byfogden i Assens/herredsskriveren i Båge og Vends herreder (s. 42), den Vordingborg'ske byfoged/tolder (s. 42) og herredsfogden i Galten, Houlberg, Vester-Lisberg og Hasle herreder/birkefogden i Marselisborg birk (s. 46).

Succession - ekspektance

1. Se s. 15.
2. Et forhold, der er ganske modsat fordelingen ved entledigelsesansøgningerne, se s. 35.
3. Retsbetjentembede: gratiaalprot.nr.29, fol.163b, 166b; do.nr.30, fol.142b; do.nr.31, fol.139a, 140a. Magistratsembede: gratiaalprot.nr.31, fol.142b, 161b, 178a. 3 af ansøgerne ansøger henholdsvis 2, 2 og 3 gange samme embede.
4. Ikke alle 178 personer lader sig efter de i deres ansøgninger indeholdte *explicitte* oplysninger fordele efter de 5 her valgte kriterier.
5. Se s. 38f.
6. Odense var 1682-1766 normeret med 3 rådmandsembeder.
7. Gratiaalprot.nr.24, fol.179b, 203a-b, 20a, 226a; do.nr.25, fol.183b, 185a; do.nr.26, fol.143b, 181b, 220b; do.nr.27, fol.121a, 137b; do.nr.28, fol.137b, 158b, 231a; do.nr.29, fol.127b, 157a, 165b, 176b.
8. Gratiaalprot.nr.26, fol.194b, 195b; do.nr.27, fol.136a; do.nr.28, fol.136b, 156b, 231a; do.nr.29, fol.202b; do.nr.30, fol.145b, 177b, 219b; do.nr.31, fol.106b, 171b, 173a-b; do.nr.32, fol.133b, 140a, 190a.
9. P. Munch, opus cit., I, s.196-204.
10. Gratiaalprot.nr.26, fol.116a-b; do.nr.27, fol.178b, 188a; do.nr.28, fol.136b, 157b; do.nr.30, fol.152a, 179b.
11. Gratiaalprot.nr.29, fol.115b, 127a, 137a, 200b, 201a; do.nr.31, fol.164a.
12. Rådmandsstillingen havde han ligeledes opnået gennem ialt 3 successionsansøgninger, gratiaalprot.nr.24, fol.199a; do.nr.25, fol.158a; do.nr.27, fol.138b.
13. Gratiaalprot.nr.29, fol.115b, 137a, 154a, 201a; do.nr.30, fol.196b, 238a, 253a.
14. Gratiaalprot.nr.31, fol.106a, 127b.
15. Gratiaalprot.nr.31, fol.196b. Rammel havde selv 3 gange tidligere søgt succession på viceborgmesterembedet 1741-42, gratiaalprot.br.29, fol.115b, 137a, 166a.
16. Både Thombsen, Richter og Lund er ansøgere, gratiaalprot.nr.28, fol.179a.
17. Gratiaalprot.nr.25, fol.143a.
18. Gratiaalprot.nr.27, fol.125b-126a.

Vakance

1. Se s. 20.

Den enkelte ansøgers ansøgningsaktivitet og geografiske ansøgningsområde

1. Gratialprot.nr.24, fol.181a-189b, 208b-213a, 229b-232b; do.nr.25, fol.129a-b, 136a-141b, 142a-b, 162b-164a, 165a-166a, 171b-173a, 179b-180b, 185b-186a, 186b-188b, 198a-199b; do.nr.26, fol.122b-124b, 163a-168a, 191a; do.nr.27, fol.97a-99b, 132a-b; do.nr.30, fol.242a-b.
2. Gratialprot.nr.24, fol.233a-b; do.nr.25, fol.127b-128b, 129a-b, 136a-141b, 142a-b, 143a-b, 162b-164a, 165a-166a, 171b-173a, 210b-211a; do.nr.26, fol.187b; do.nr.27, fol.95a-96b, 141b-142a, 188b; do.nr.28, fol.176b-177b; do.nr.31, fol.94a-97a.
3. Gratialprot.nr.24, fol.208b-213a; do.nr.25, fol.216b-217a. Da disse oplysninger fremkommer i 1735 og 1736 er der ikke spor af de 129 supplikker i de her behandlede gratialprotokoller, derimod af andre 13 ansøgninger fra Kierulf.
4. Gratialprot.nr.24, fol.229b-232b. I den her behandlede periode findes 11 ansøgninger fra Erik Muhle inden for 10 år (1735-45). I den sidste oplyser han, at han er 60 år (gratialprot.nr.32, fol.121b-122a).
5. Gratialprot.nr.32, fol.143b-144a. Ialt findes der i gratialprotokollerne i den her behandlede periode 11 ansøgninger fra Baarup.
6. Gratialprot.nr.28, fol.194b-196a (Samuel Gotfried Meyer); do.nr.24, fol.181a-189b (Søren Schiødt); do.nr.25, fol.127b-128b (Claus Ursin); do.nr.27, fol.182a-184b (Søren Møller).
7. Gratialprot.nr.24, fol.181a-189b (Adam Levin Søbøtker); do.nr.25, fol.127b-128b (Christen Sørensen); do.nr.26, fol.132b-134a (Josua Heering); do.nr.28, fol.243a-244a (Hendrich a Moinichen).
8. Gratialprot.nr.30, fol.141a.
9. Her er regnet med amtsinddelingen i Traps 5. udgave og ikke med de daværende amter.

Fuldmægtigforhold/konstitution

1. Hammerich, opus cit., s. 65.
2. Se s. 40.
3. Gratialprot.nr.25, fol.212a; do.nr.26, fol.138b, 205b.
4. F.eks. gratialprot.nr.25, fol.201a; do.nr.28, fol.155b, 188b; do.nr.29, fol.174a.
5. Gratialprot.nr.24, fol.223b; do.nr.26, fol.122b-124b; do.nr.33, upag.; do.nr.36, upag.
6. F.eks. gratialprot.nr.25, fol.179b-180b, 204b-205b; do.nr.28, fol.220b-221b; do.nr.29, fol.179b-181a; do.nr.30, fol.186b-187b, 243b-244a; do.nr.32, fol.205b-207a; do.nr.34, upag. (birkedommer Vordingborg rytterdistrikts birk, 1753, byskriver Neksø 1755).
7. Gratialprot.nr.24, fol.181a-189b; do.nr.26, fol.134b; do.nr.37, upag. 1760, febr.
8. Gratialprot.nr.33, upag.
9. Gratialprot.nr.33, upag. (herredsfoged Vindinge, Bjerge og Åsum herreder, 1751), byfogden i Kerteminde, Morten Bendtz er konstitueret; gratialprot.nr.35, upag. (herredsfoged-/herredsskriver Bjerge og Hatting herreder, 1755), birkedommeren ved Boller birk, M.K. Black er konstitueret.

10. Gratiaiprot.nr.27, fol.97a-b; do.nr.28, fol.122b-125a, 126b-131b, 151b-152a, 165a, 206b-207b; do.nr.32, fol.133b.
11. Se s. 66.
12. I henhold til stiftamtmandsinstruksen 1682 §5, Aarsberetninger fra Gehejmearkivet II, 1856-60, s. 242.
13. Gratiaiprot.nr.28, fol.220b-221b; do.nr.39, upag.
14. Gratiaiprot.nr.25, fol.186b-188b; do.nr.26, fol.108a-111b; do.nr.29, fol.179b-181a; do.nr.31, fol.139a; do.nr.33, upag. (byskriver Hjørring/herredsskriver Horns og Venneberg herreder, 1752); do.nr.39, upag. (byfoged Svendborg, 1764).
15. Gratiaiprot.nr.28, fol.178b.
16. Gratiaiprot.nr.38, upag.
17. Gratiaiprot.nr.30, fol.204a.
18. F.eks. gratiaiprot.nr.27, fol.117a; do.nr.29, fol.122a (heri ansøger (forgæves) ikke mindre end 2 sønner af den afdøde, hvoraf dog kun den ene havde »forrettet embedet for faderen«), fol.179b-181a; do.nr.30, fol.247b; do.nr.39, upag. (byskriver Nibe/herredsskriver Hornum og Fleskum herreder, 1763, og byskriver Rønne/herredsskriver Bornholm Vester herred, 1765).
19. 8 år, Lars Larsen Birk (gratiaiprot.nr.32, fol.129b);
12 år, Jørgen Jørgensen (gratiaiprot.nr.26, fol.122b-124b);
12 år, L.M. Sommer (gratiaiprot.nr.35, upag. herredsfoged/herredsskriver Bjerge og Hatting herreder, 1755);
18 år, Jens Laasby Lunow (gratiaiprot.nr.37, upag. herredsfoged Lysgård og Hids herreder, 1758).
26 år, Peder Chr. Torup (gratiaiprot.nr.37, upag. herredsskriver Års og Slet herred).

Sættedommer/sætteskriver

1. F.eks. gratiaiprot.nr.26, fol.163a-168a, 196b; do.nr.27, fol.95a-96b; do.nr.30, fol.174b; do.nr.31, fol.151b-152a; do.nr.39, upag. (byskriver Nibe/herredsskriver Hornum og Fleskum herreder, 1763).
2. Gratiaiprot.nr.39, upag.
3. Gratiaiprot.nr.29, fol.129b; do.nr.25, fol.210b-211a. Ansøgeren i sidstnævnte tilfælde, Christian Frydensberg bliver, formentlig qua sin sættedommertjeneste, 8 år senere konstitueret byfoged Horsens/herredsfoged Voer og Nim herreder i vakancen, men opnår ikke bestalling i embedet (gratiaiprot.nr.31, fol.94a-97a).
4. Gratiaiprot.nr.26, fol.134b.
5. Nævnt tidligere s. 64.
6. »Embedsoversigt«, Landsarkivet for Fyn, s. 52.
7. Iflg. den i note 6 nævnte »Embedsoversigt«.
8. Gratiaiprot.nr.30, fol.212b. Se også s. 45.
9. Gratiaiprot.nr.26, fol.196a.

Slægtning til embedets hidtidige/tidligere indehaver

1. Se s. 38 og s. 47.

2. Gratiaalprot.nr.33, upag. (Møns herred). Om ansøgeren Otto Grum, se s. 64.
3. Gratiaalprot.nr.39, upag. (herredsskriver Øster og Nørre herreder, Ribe stift).
4. Gratiaalprot.nr.39, upag. (byskriver Rønne/ herredsskriver Vester herred), se også s. 106.
5. Gratiaalprot.nr.24, fol.207a-b.
6. Gratiaalprot.nr.29, fol.122a.
7. Gratiaalprot.nr.26, fol.118b.
8. Se s. 39.

Kongelige og private herskabers tjenere

1. Hammerich, opus cit., s. 32; Edvard Holm, Danmark-Norges Historie 1720-1814, II, 1896, s. 332. Det nyeste videnskabelige bidrag til lakajismens historie er givet af Sigurd Jensen, Lakajismen og Københavns magistrat omkring 1770, Historiske Meddelelser om København, årbog 1973, s. 29-54. En afhandling om de kongelige lakajers karriere er under udarbejdelse af cand.mag. Georg Simon. Om de kongelige lakajer, se iøvrigt Edvard Holm, Danmark-Norges indre Historie 1660-1720, II, 1886, s. 147.
2. Om civiletatens reglementer, se s. 11.
3. Gratiaalprot.nr.33, upag.
4. Gratiaalprot.nr.35, upag.
5. Gratiaalprot.nr.28, fol.126b-131b.
6. Gratiaalprot.nr.29, fol.116b.
7. Gratiaalprot.nr.27, fol.138b.
8. Gratiaalprot.nr.35, upag.
9. Gratiaalprot.nr.27, fol.141b-142a.
10. Gratiaalprot.nr.36, upag.
11. Gratiaalprot.nr.29, fol.179b-181a. Om Hans Uldall, se også s. 77. Arkivar Birgit Løgstrup har gjort mig opmærksom på det påfaldende træk, at H.U. overlod sin forlovede at ansøge, endda uden at der i ansøgningen blev gjort opmærksom på, at han var exam.jur. Hun mener, at dette forhold eksemplificerer samtidens egen opfattelse af »lakajisme« som ganske naturlig og lakajforholdet som mere kvalificerende end eksamen.
12. Gratiaalprot.nr.28, fol.151b-152a.
13. Gratiaalprot.nr.24, fol.229b-232b.
14. Gratiaalprot.nr.33, upag.
15. Gratiaalprot.nr.25, fol.171b-173a.
16. Gratiaalprot.nr.38, upag.
17. Gratiaalprot.nr.26, fol.122a-b.
18. Om gruppen »ved pennen hos private«, se s. 88.

Borger

1. P. Munch, opus cit., I, s. 84f.
2. Se s. 50. Forholdet borger - magistrat i almindelighed bliver behandlet i en kommende afhandling af Helle Linde.
3. Gratiaalprot.nr.30, fol.130b.
4. Gratiaalprot.nr.27, fol.113a.

Militær

1. Gratialprot.nr.25, fol.204b-205b.
2. Gratialprot.nr.26, fol.178a.
3. Gratialprot.nr.31, fol.129b-130a.

Exam.jur./cand.jur.

1. 2 (Christian Bles og Peter Ponich) var prokuratorer (jfr. H. Hjorth-Nielsen, Danske prokuratorer, 1660-1869, 1935), mens de øvrige 3 (Johannes Bornemann, Andreas Hansen og Christen Thomsen) ikke har kunnet spores. At både Johannes Bornemann og Andreas Hansen er jurister, kan der imidlertid ikke være tvivl om. Således meddeler stiftamtmand Huitfeldt om den første, at han »har taget examen juridicum« (gratialprot.nr.39, upag., borgmester Viborg), og om den anden er det tilsvarende anført, at han »har efter sin evne med al mulig flid stræbt at erlange den kundskab, som udfordres til en justitsbetjening, og er ved eksamen af det juridiske fakultet funden dertil at være bekvem...« (gratialprot.nr.39, upag., byfoged Skælskør).
2. Se s. 14.
3. Gratialprot.nr.27, fol.142b-143a; do.nr.28, fol.178b.
4. Gratialprot.nr.26, fol.138a; do.nr.30, fo.212b.
5. Han var forlovet med Kirstine Hansdatter, der søgte for ham. I gratialprotokollens ekstrakt af ansøgningen anføres intet om Hans Uldall med undtagelse af, at han er hendes »forlovede kæreste«, men derimod, at »hun selv har været ved Deres kgl. Højheds vask i 6 år og forhen tjent i 5 år som kokkepige ved højsalig prinsesse Sophie Hedevigs hof« (gratialprot.nr.29, fol.179b-181a); se s. 70.
6. Gratialprot.nr.36, upag. (byfoged Nykøbing Sj., 1757; herredsskriver i Voer og Nim Herreder, 1757); do.nr.37, upag. (herredsfoged Lysgård og Hids herreder, 1758); do.nr.38, upag. (birkeskriver Københavns rytterdistrikts birk, 1763).
7. Gratialprot.nr.35, upag. (rådmænd Nakskov, 1755).
8. Gratialprot.nr.39, upag. (borgmester/byfoged Nykøbing F., 1765).
9. S. P. Langballe »...er habil og veløvet i lov og ret« (gratialprot.nr.37, upag. byfoged Hobro/herredsfoged Onsild herred, 1758); Peter Chr. Spliid har gode attester fra etatsråd Klevenfeldt, Byfoged Lassen og justitsråd Nissen (gratialprot.nr.39, upag. byfoged Svendborg, 1764).
10. Gratialprot.nr.33, upag. (byskriver Hjørring/herredsskriver Horns og Venneberg herreder, 1751); do.nr.36, upag. (byfoged Saksøbing/herredsfoged Musse herred, 1758).
11. Gratialprot.nr.38, upag. (birkedommer ved det Dronningborgske rytterdistrikt, 1761, birkedommer ved Kronborg rytterdistrikt, 1762).
12. Nemlig: Anders Badstuber, Knud Kierulf, Caspar Peter Rothe og Fr. Carl Muncheberg. Sidstnævnte var endda i 1749 blevet dr.juris. Caspar Peter Rothe er identisk med den historiske og patriotiske forfatter (1724-84), der også er ophavsmand til den i 1771 anonymt trykte pjece »Lovtale over Sko-Børsten«, hvori satiriseres over lakajismen, jfr. Dansk biografisk Leksikon. Bd. XX, s. 221 ff, ved Th. A. Müller.
13. Uoverensstemmelsen mellem dette antal og det s. 38 angivne antal eksaminerede jurister skyldes, at sidstnævnte omfatter den i note 1 i nærværende afsnit nævnte Per Ponich.
14. Differencen imellem dette tal 2.423 og det s. 22 bearbejdede tal 2.731 skyldes, at sidst-

nævnte indbefatter hele året 1736, mens det her fremkomne kun indbefatter tiden fra *marts* 1736.

Prokurator

1. H. Hjorth-Nielsen, Danske prokuratorer 1660-1869, 1935, forordet. Om prokuratorerne som stand henvises generelt til Palle Rosenkrantz: Prokuratorerne i Danmark i det 17. og 18. Aarhundrede, 1927, og til Nicolai Abrahams, Procuratorstanden i Danmark indtil Midten af det 18. Aarh., 1902.
2. Heri er medregnet Christian Bles og Peter Ponich, se s. 76 note 1.
3. Prokuratorerne var indbefattet i forordningen om de juridiske eksaminers indretning, idet »enhver studiosus, der efterdags søgte om noget enten dommer eller *prokurator* (udhævet af forf.) embede eller anden civil bestilling..... først skulle examineres...«
4. Palle Rosenkrantz, opus cit., s. 83f.
5. J.B. findes hos Falk-Jensen og Hjorth-Nielsen, Examinati og candidati juris, men uden angivelse af, at han er prokurator. Gratiaiprot.nr.34, upag. (herredsskriver Øster og Nørre herred, Lundenæs amt, Ribe stift).
6. Gratiaiprot.nr.31, fol.129b-130a.
7. Gratiaiprot.nr.26, fol.163a-168a; do.nr.27, fol.97a-99b, 209b-211a; do.nr.32, fol.121b-122a.

»Ved pennen«

1. Hammerich, opus cit., s. 31.
2. En systematisk realkritisk undersøgelse på dette punkt har naturligvis ikke været forenelig med de tidsmæssige vilkår for nærværende arbejde.
3. Se s. 65f.
4. Se s. 67.
5. Hammerich anf.sted. H. nævner også »ikke få ældre teologiske studenter.« Denne gruppe er ikke repræsenteret under begrebet »ved pennen« i nærværende analyse.
6. Opdelingen, som har været særdeles vanskelig at etablere, må tages med et vist forbehold, når det gælder forholdet mellem på den ene side grupperne a og b og på den anden side gruppe c, idet ansøgerne ofte kun anfører, at de har »været ved pennen hos N.N.« Hvis N.N. er identificeret som embedsmand, er den pågældende ansøger placeret i gruppe henholdsvis a eller b.
7. Vedr. kategoriseringsproblemer, se s. 71.
8. Det forholdsvis store antal skibsskriverer blandt ansøgerne er sandsynligvis et efterkrigsfænomen.
9. De 3 førstnævnte akkorderes som henholdsvis byskriver i Viborg (gratiaiprot.nr.29, fol.113b-114a), birkedommer i Fejð birk (do.nr.26, fol.190b) og byfoged i Neksø-Å kirkeby/ herredsfoged i Sønder herred (do.nr.32, fol.121b-122a), mens Jens Stabel ikke opnår embede. J. S. er som den eneste af de 4 exam.jur.
10. Der er ialt 3 exam.jur. blandt de 81 ridefogder og forvaltere.

Bevægelsen inden for embedskorpset

1. Jfr. Appellinstansernes Embedsetat 1660-1848, 1928, s. 75-105.
2. Et forhold, der naturligvis indebærer, at mindst én af dem refuseres.
3. Gratialprot.nr.38, upag. Om ansøgningernes rækkefølge i gratialprotokollerne, se s. 112f.
4. Gratialprot.nr.38, upag.
5. Gratialprot.nr.39, upag. Han havde dog allerede i 1758 forgæves søgt herredsfogedembedet i Hanherrederne, se s. 105.
6. Gratialprot.nr.36, upag., se s. 70.
7. Hammerich mener, opus cit., s. 36, at »distancen fra retsbetjent til landsdommer ikke blot var stor, men faktisk var uoverstigelig«.
8. Gratialprot.nr.24, fol.170a-174b.
9. Gratialprot.nr.27, fol.208b-213a.
10. Gratialprot.nr.27, fol.97a-99b.
11. Se s. 50f.
12. Heraf er 29 retsbetjente i private birker, som jo alle skulle have kgl. konfirmation på bestallingen.
13. Heraf 9 fra retsbetjente i private birker, som alle kumulerer, se s. 29.
14. Se s. 61.
15. Gratialprot.nr.33, upag.; do.nr.34, upag.; do.nr.38, upag.
16. Gratialprot.nr.26, fol.142a, 179b-180a; do.nr.27, fol.174b; do.nr.30, fol.144b, 196b.
17. Gratialprot.nr.24, fol.181a-189b; do.nr.36, upag.; do.nr.38, upag.
18. Gratialprot.nr.36, upag. (byskriver Århus; herredsskriver Kjær og Hvetbo herreder; byfoged Nykøbing Sjælland; byfoged Svaneke/herredsfoged Øster herred).
19. Gratialprot.nr.26, fol.163a-168a.
20. Gratialprot.nr.30, fol.183b-186a.
21. Gratialprot.nr.38, upag.
22. Gratialprot.nr.35, upag.
23. Gratialprot.nr.28, fol.236b-237a.
24. Gratialprot.nr.37, upag.
25. Peder Lübecker, landfiskal i Ålborg stift, akkorderes først som byfoged i Thisted/herredsfoged i Hillerslev og Hundborg herreder og senere tillige som byskriver/herredsskriver sammesteds (gratialprot.nr.29, fol.163a; do.nr.31, fol.133b).
26. Edvard Holm, Danmark-Norges Historie 1720-1814, II, 1896, s. 348f.
27. Gratialprot.nr.38, upag. (borgmester i Roskilde).
28. Gratialprot.nr.36, upag. Om tilstandene i Viborg, se s. 52.
29. Gratialprot.nr.25, fol. 197b; do.nr.26, fol.108a-111b.
30. Gratialprot.nr.34, upag.
31. Gratialprot.nr.36, upag. (byskriver i Århus); do.nr.37, upag. (byfoged i Hobro/herredsfoged i Onsil herred; byfoged i Skive/herredsfoged i Salling herred; herredsfoged i Øster og Vester Han herred); do.nr.38, upag. (birkedommer i Dronningborg rytterdistrikts birk); do.nr.39, upag. (byfoged i Mariager/herredsfoged i Gerlev herred).
32. Gratialprot.nr.39, upag. (birkedommer Hastrup birk).
33. Gratialprot.nr.32, fol.143a-144b, 149a.

34. Gratiaiprot.nr.27, fol.182a-184b.
35. Gratiaiprot.nr.30, fol.186b-187b.
36. Gratiaiprot.nr.33, upag.
37. Gratiaiprot.nr.33, upag.
38. Gratiaiprot.nr.28, fol.194b-196a.
39. Gratiaiprot.nr.31, fol.129b-130a.
40. Gratiaiprot.nr.25, fol.206a-209a.
41. DK. D II, 99, 1741, nr. 287.
42. Det krævede dog vistnok en særlig kgl. tilladelse, jfr. gratiaiprot.nr.25, fol.162.
43. Christian Bless, afskediget byfoged i Fredericia (gratiaiprot.nr.34, upag., birkeskriver i Kronborg rytterdistrikts birk)
Christen Schmidt, afskediget byfoged i Ålborg (gratiaiprot.nr.26, fol.157b).
A. Steensen, afskediget byfoged i Ribe (gratiaiprot.nr.38, upag., byfoged/rådmand i Ringkøbing).
M. C. Frost, afskediget amtsforvalter ved Tryggvælde amt (gratiaiprot.nr.30, fol.183b-186a).
N. Frandsen, afskediget tolder i Mandal, Norge (gratiaiprot.nr.28, fol.126b-131b).
M. Knudsen, afskediget tolder i Drammen, Norge (gratiaiprot.nr.39, upag., byskriver i Rønne/herredsskriver i Vester herred).
44. Gratiaiprot.nr.34, upag. (birkeskriver i Kronborg rytterdistrikts birk). Om C.B.s fortid som ansøger, s. 48f. Da C.B. igen er kommet til embede, ansøger han 9 år senere forgæves at kumulere det (gratiaiprot.nr.38, upag., birkedommer i Kronborg rytterdistrikts birk).
45. Ludwig Georg v.Cöln, »som nylig er sat fra sin hafte auditør-charge, formedelst en justificeret sergeant og 2 i sagen førte falske vidner...« opnår birkeskriverembedet i Skanderborg rytterdistrikts birk (gratiaiprot.nr.25, fol.186b-188b).
Lars Falster, »regimentskvartermester, er bleven kagstrøgen og indsat i Bremerholm, har kgl. tilladelse til at søge deslige embeder«, opnår dog intet embede i perioden (gratiaiprot.nr.26, fol.162a-b; gratiaiprot.nr.28, fol.185b-186a; gratiaiprot.nr.30, fol.163a-b, 183b-186a).
46. Gratiaiprot.nr.36, upag. (byfoged i Saksøbing/herredsfoged i Musse herred).

Faktorer i beslutnings- og udvælgelsesprocessen

1. Se s. 74.
2. Se s. 28.
3. Gratiaiprot.nr.29, fol.176b.
4. H. Hjorth-Nielsen, Danske Prokuratorer 1660-1869, 1935, s. 32.
5. Gratiaiprot.nr.38, upag. (herredsfoged Sunds og Gudme herreder).
6. Gratiaiprot.nr.30, fol.202b-204a.
7. Se s. 95; gratiaiprot.nr.30, fol.183b-186a.
8. Gratiaiprot.nr.33, upag. (byfoged Ålborg).
9. Gratiaiprot.nr.31, fol.151b-152a.
10. Gratiaiprot.nr.33, upag. (byskriver Nykøbing Sj.).

11. Se s. 95.
12. Gratiaiprot.nr.36, upag. (birkedommer Skanderborg rytterdistrikts birk).
13. Se s. 99.
14. Gratiaiprot.nr.37, upag. (byfoged Skive/herredsfoged Salling herred); jfr. iøvrigt s. 77 note 12.
15. Se s. 39. Her fremgår det, at 29 udaf 55 akkorderede ansøgere og 19 udaf 58 refuserede ansøgere afgiver pensionsløfte.
16. Se s. 48.
17. Hammerich, opus cit., s. 122.
18. DK. D.1 1,2 1708-27, 1732-65 Ekstrakter til Gratiaiprotokollen, med kgl. Resolutioner, 2 pkr. Det fremgår af Hammerichs noteapparat, at de udgjorde 4 pkr., da han benyttede dem. Om disse pkr., se s. 21.
19. Gratiaiprot.nr.31, fol.140a.
20. Gratiaiprot.nr.37, upag.
21. Vedkommende er den s. 91 nævnte Lauritz Kierulff Jespersen.
22. 3 af disse opnår embede senere i perioden.
23. Gratiaiprot.nr.31, fol.145b.
24. Se s. 98.
25. Gratiaiprot.nr.27, fol.141b-142a. Samme politimester, senere borgmester i København Erik Jensen Torm havde startet sin egen embedskarriere som kgl. lakaj, jfr. Dansk biografisk leksikon. Bd. XXIV, s. 202 f, ved Harald Jørgensen (Chr. Villads Christensen).
26. Gratiaiprot.nr.39, upag.
27. Identifikationen af rekommendørerne har været ret tidskrævende, idet der i ansøgningerne kun angives: rekkommenderes af stiftamtmanden/amtmanden.
28. Se s. 139
29. Gratiaiprot.nr.26, fol.203a.
30. Gratiaiprot.nr.24, fol.227b-229a.
31. Gratiaiprot.nr.24, fol.198b.
32. Gratiaiprot.nr.37, upag. (byskriver Rødby).
33. Gratiaiprot.nr.26, fol.196a.
34. Gratiaiprot.nr.32, fol.145a.
35. Gratiaiprot.nr.26, fol.122b-124b.
36. Er tidligere behandlet, se s. 98.
37. Se s. 96.
38. Gratiaiprot.nr.30, fol.186b-187b.
39. Gratiaiprot.nr.32, fol.175b-176a.
40. Se s. 53.
41. Herom senere, s. 113.
42. Gratiaiprot.nr.25, fol.196a-197b; do.nr.27, fol.125b-126a.
43. Gratiaiprot.nr.24, fol.229b-232b; do.nr.25, fol.171b-173a.
44. Gratiaiprot.nr.28, fol.178b.
45. Gratiaiprot.nr.33, upag.; do.nr.36, upag.
46. Gratiaiprot.nr.33, upag.

47. Se s. 91.
48. Gratiaiprot.nr.36, upag.
49. P. A. Heiberg anfører, at resolutionerne i gratiaiprotokollen i hele Frederik 5.s tid er indført med A. G. Moltkes hånd. Dette forhold tager han (ved en ringslutning) som bevis på, at »det også har været Moltke og ikke Kongen selv, der som Regel har haft den afgørende Indflydelse paa Gratialsagernes endelige Afgørelse« (opus cit., s. 68). Problematikken Frederik 5./A. G. Moltke ligger iøvrigt *uden for* nærværende undersøgelse.

BILAG I

Oversigt over de enkelte embedskategoriers kvantitative udvikling 1735 - 65

	1735	bl. disse er flg. antal tillige:	1765	bl. disse er flg. antal tillige:
stiftamtmand ¹	7	amtmand + over- jagtmaster: 1 stiftamtmand: 6	7	amtmand: 7
amtmand ²	26	stiftamtmand + over- jagtmaster: 1 overjagtmaster: 1	24	stiftamtmand: 7
amtsforvalter	17 ³	kancelliassessor: 1 krigskommissær: 1 regimentskv.mst.: 1 proviantforvalt.: 1	26 ⁴	borgmester: 1 landsdommer: 1 gen.auditør + regi- ments kv.mst.: 1 forvalt. af kgl.gods: 1
do. adjung./succ.	0		4	
amtsskriver	8 ⁵	borgmester: 1	0	
regimentskriver	11		8 ⁶	
forvalter v. rytterdistrikterne	1 ⁷		5	
udrider v. amtet	19 ⁸		20 ⁹	
kirkeinspektør	3 ¹⁰		3	
landfysicus	5 ¹¹ (i 1738)		8 ¹²	
	90	personer m. 103 embeder	98	personer m. 110 embeder

	bl. disse er flg. 1735 antal tillige:	bl. disse er flg. 1765 antal tillige:
tolder ¹³	45 ¹⁴ strandinspektør: 3 rådmænd: 1 byfoged: 1 landfoged: 1 ¹⁵ forvalter: 1 husfoged: 1	45 postmester: 2 borgmester: 1 vejer og måler: 1 husfoged: 1
do. adjung./succ. kontrollør ¹⁶	0 40 strandinspektør: 2 borgmester: 1 borgmester + post- mester: 1 byfoged + råd- mand: 1 rådmænd + vejer og måler: 1	1 43 rådmænd: 1 byfoged: 1 byskriver: 1 vejer og måler: 1
do. adjung./succ. strandinspektør	0 7 tolder: 3 kontrollør: 2	4 2 insp. v. Strømmen: 2
strandvisitør	14	6
strandkontrollør	0	7
postmester	35 ¹⁷ borgmester + kon- trollør: 1	37 ¹⁸ tolder: 2 rådmænd: 1 byfoged: 5 kancelliskriver: 1
do. adjung./succ. farende postbetjent ²¹⁹	0	2 borgmester: 1 6 ²⁰
	138 personer med 152 embeder	141 personer med 158 embeder

	bl. disse er flg. 1735 antal tillige:	bl. disse er flg. 1765 antal tillige:
landsdommer	10	15
vicelandsdommer	4	1
landstingskriver og -hører	6	6
	20 personer m. 20 embeder	22 personer m. 23 embeder

Status 1735 for kgl. retsbetjente og magistratembeder

	Antal	blandt disse er flg. antal tillige:
byfoged ²¹	63	Herredsfoged: 19 kgl. birkefoged: 2 herredsfoged + birkefoged: 1 borgmester + herredsfoged + kgl. birke- foged: 1 herredsfoged + rådmand: 1 herredsskriver: 1 byskriver + herredsfoged + herredsskri- ver: 1 rådmand: 2 rådmand + kontrollør: 1 tolder: 1 måler og vejer: 1
byskriver	63	herredsskriver: 18 kgl. birkeskriver: 2 herredsskriver + kgl. birkeskriver: 1 rådmand: 1 byfoged + herredsfoged + herredsskri- ver: 1
herredsfoged/ kgl. birkefoged	73	byfoged: 20 byfoged + borgmester: 1

		byfoged + rådmand: 1
		byfoged + byskriver + herredsskriver: 1
		herredsskriver: 1
		herredsskriver + kgl. birkeskriver: 4
		birkefoged i privat birk: 1
herredsskriver/kgl. birkeskriver	73	byskriver: 18 byfoged + byskriver + herredsfoged: 1 byfoged: 1
borgmester	33	byfoged: 1 byfoged + herredsfoged + kgl. birkefoged: 1 amtsskriver: 1 tolder: 1 postmester + kontrollør: 1
rådmand	52	byfoged: 2 byskriver: 1 byfoged + herredsfoged: 1 byfoged + kontrollør: 1 tolder: 1 kontrollør + vejer og måler: 1

306 personer m. 382 embeder²²

Noter til BILAG I

1. De 7 stiftamter omfatter hele landet, d.v.s. både områderne med offentlig og med patrimonial administration.
2. Jfr. oversigten hos J. Bloch, *Stiftamtmand og amtmænd 1660-1848* (1895). 1735 (26) og 1765 (24) suppleres med det fra 1730-1771 eksisterende Hørsholm amt, der havde særlig status (dronningens private ejendom). Det reducerede antal amter i 1765 skyldes sammenlægningen af Ringsted og Sorø amter (1748) og af Vordingborg og Tryggevælde amter (1750).
3. Jfr. oversigten hos Henry Bruun, *Danmarks amtsforvaltere 1660-1848* (1919). Havreballegård og Stjernholm amter har fælles amtsforvalter.

4. Alle amtsskrivere benævnes nu amtsforvaltere. Oplysningerne i note 3 og 5 gælder også i 1765. De nu sammenlagte Vordingborg og Tryggevælde amter har fortsat hver sin amtsforvalter.
5. Kalundborg, Dragsholm, Sæbygård og Holbæk amter har 2 amtsskrivere (1 for de tre førstnævnte amter og 1 for Holbæk amt), Ringsted amt og Sorø amt har fælles amtskrivere.
6. Regimentskriverembedet ved Tryggevælde amts rytterdistrikt er nedlagt, regimentskriveren ved Vordingborg amts rytterdistrikt er erstattet med 2 forvaltere (ved hhv. 1. og 2. distrikt), regimentskriveren ved Antvorskov amts rytterdistrikt er erstattet med 2 forvaltere (ved hhv. 1. og 2. distrikt).
7. Forvalter ved det såkaldte usolgte sjællandske ryttergods (i Odsherred).
8. Fordelt med 14 på Sjælland (heraf 6 i Københavns amt og 5 i Frederiksborg-Kronborg amter), 3 på Lolland-Falster, 1 på Fyn og 1 i Jylland.
9. Tilvæksten i Frederiksborg-Kronborg amter.
10. 1 over de 6 sjællandske rytterdistrikter, 1 over Fyns stift, 1 over de 3 jyske rytterdistrikter.
11. 1 i Sjællands stift, 1 i Fyn og Langeland, 1 i Lolland-Falster, 1 i Ribe stift, 1 i Århus stift.
12. Tilvæksten med 2 i Sjællands stift og 1 i Ålborg stift.
13. Fra især slutningen af 1730'erne og til omkring 1760 var en overvejende del af tolden (og konsumtionen) bortforpagtet, dette forhold afspejles ikke i denne oversigt. Se især F. Jørgensen, Af det danske toldvæsens historie i det 18. årh. (1905), s. 18ff.
14. Blandt de 45 nævnes 1 enke.
15. På Læsø.
16. I civiletatens reglement optræder benævnelsen kontrollør kun om nogle få i 1735, mens resten kaldes toldbetjente; Hof- og statskalenderen bruger kontrollør-betegnelsen om samtlige.
17. Blandt de 35 nævnes 2 enker.
18. Heraf er 2 postmester i hver 3 byer (Ribe-Ringkøbing-Varde, Sæby-Fladstrand-Skagen) og 1 er postmester i 2 byer (Ebeltoft-Grenå).
19. På Lolland-Falster.
20. 2 på Lolland-Falster, 4 på Jylland og Hamborg.
21. Ved forordningen i 1682, 28. januar indskrænkedes bystyret i flg. byer til kun at bestå af en byfoged: Bogense, Hasle, Hillerød, Hjørring, Hobro, Lemvig, Maribo, Nekso, Nykøbing Mors, Nykøbing Sj., Nysted, Præstø, Ringsted, Rudkøbing, Rødby, Rønne, Saksø, Skelskør, Skive, Slangstrup (og Frederikssund), Sorø, Stege, Storeheddinge, Stubbekøbing, Svaneke, Thisted, Vejle og Vordingborg.
22. Der er personsammenfald i 9 tilfælde med de i de øvrige kategorier anførte embeder.

BILAG II

Skematiseret oversigt over akkorderede ansøgere med ansøgningsdata i kodeform

Kode for ansøgningsdata:

Rækkefølgen for dataopstillingen: *kronologiske spændvidde* med understregning af året for akkorderingen, *antal ansøgninger*, *ansøgningsformen* (vakance, entledigelse, succession), *den akkorderede ansøgnings placering* inden for ansøgerens samlede antal ansøgninger, *ansøgningernes geografiske spændvidde*.

Derefter følger data for den enkelte ansøgning (en linje for hver ansøgning) med *kursivering* af koden for det opnåede embede.

- 1 = borgmester
- 2 = viceborgmester
- 3 = rådmand
- 4 = vicerådmand
- 5 = byfoged
- 6 = byskriver
- 7 = herredsfoged
- 8 = herredsskriver
- 9 = kgl. birkefoged
- 10 = kgl. birkeskriver
- 11 = privat birkefoged
- 12 = postmester
- 13 = tolder
- 14 = landsdommer
- 15 = vicelandsdommer
- 16 = landstingsskriver
- 17 = skifteskriver
- 18 = kirkeinspektør

- A = ønske om kumulation af hidtidigt embede med ansøgte embede
B = kgl. løfte om embede
C = ansøgeren tilbyder pension
D = ansøgeren tilbyder en eller anden form for betaling
R = rekommandation
- a = konstitueret/fuldmægtig/går til hånde
b = slægtskab med embedets hidtidige indehaver
c = hof tjeneste
d = embedsmand i centraladministrationen
(e) = fh. lokal embedsmand
e = embedsmand i lokaladministrationen
f = oppebærer pension
g = magistratsmedlem
h = indehaver af små bytjenester
j = borger
k = købmand
l = ejer af gård
m = militærperson
n = exam.jur.
o = prokurator
p = sættestemmer
q = ved pennen i centraladministrationen
r = ved pennen i lokaladministrationen
s = ved pennen hos private
t = skibsskriver
u = (ride)foged
v = lakaj hos private
x = skoleholder/hører
y = brødløs/fattig
z = afbrændt
æ = falleret
ø = refererer til familieforbinding
å = student

A

Akkorderede ansøgere, der alene har søgt
retsbetjentembeder

Abel, Henr. Galt	1756-65 2 vac nr.2 akk. samme landsd. 6 5/7 a rec
Apiarius, Herman Hendr.	1737 1 vac nr.1 akk. 6/8 B x
Badstyber, And.	1763 1 vac nr.1 akk. 9 n r
Ballow, Knud Sørensen	1738-39 1 suc 1 vac nr.2 akk. samme lokalitet. 8 A e 8 A e
Bang, Niels	1754-57 3 vac nr.3 akk. samme landsd. 7/8 e 9 e 8 A a e
Bech, Peder Jebbe	1735 1 suc nr.1 akk. 6/8 a r
Bech, Thomas	1735-38-40 1 ent 9 vac nr.8 akk. flere landsd. 5 C r R 6 r R 5 r 10 r 6 C o 7 r 7 r 5 n r 7 A e 7 e

Becher, Adrian	1750-63 2 vac nr.2 akk. samme amt 7 m 7 B m r R
Becher, Søren	1751 2 vac nr.2 akk. flere landsd. 9 B c 6
Bertelsen, Troels	1735-39 3 vac nr.3 akk. flere landsd. 16 q 6 q R 18 B
Bierre, Ole Christensen	1743 1 vac nr.1 akk. 5/7 A e
Bierum, Hendr. Ernst	1745 2 ent smst. 7 D b 7 b
Birch, Jens	1737-43 2 vac nr.1 akk. flere landsd. 6/10 A e R 5/9 e
Bircherod, Jens Fr.	1736-40 4 vac nr.4 akk. flere landsd. 10 q z æ 10 q z æ 8 A e 8 A e
Birk, Jens Larsen	1744-45 2 ent nr.2 akk. samme embede 6/8/10 a b 6/8/10 a b
Bisgaard, Peter	1738-39 2 vac nr.2 akk. flere landsd. 7 e 7/10 e
Bloch, Joachim	1753-54-55 4 vac nr.2 akk. flere landsd. 7 o 8 o p 6 D n 7/8 e
Bolt, Jørgen	1735-65 9 vac nr.9 akk. flere landsd. 5 r

	6 B
	5/9 B r
	9 r
	7/9 r
	9
	10 s
	6 æ
	6 æ
Borig, Andreas	1735-40 4 vac nr.4 akk. flere landsd.
	6 y
	17
	6/8 B c
	6/8 c
Borreby, Jens	1735 1 vac nr.1 akk.
	6 A C g
Borring, Jens Andreas	1757 1 vac nr.1 akk.
	5/7 a n
Borring, Jørgen	1735 1 vac nr.1 akk.
	5 A C g
Broager, Andreas	1735-36 2 vac nr.2 akk. flere landsd.
	8/9 s y
	6 s y
Broeboll, Christian	1762 1 vac nr.1 akk.
	8 r u
Brun, Oluf	1753 1 vac nr.1 akk.
	9 k r
Brun, Oluf Christensen	1735 1 vac nr.1 akk.
	8 s
Brünow, Matthias	1740-44 3 vac nr.3 akk. samme amt
	6/8 f m
	6/8 f m
	6/8 f m
Bus, Hendrich	1742-51 1 ent 2 vac nr.3 akk.
	samme amt
	5/7 C n o
	5/7 C r
	7 o r
Busch, Johan	1740-42 2 vac nr.1 og nr.2 akk.

	samme lokalitet
	7 C
	8 A e
Bølling, Morten Hansen	1735-62 4 vac nr.3 akk. flere landsd.
	5/7 v
	16 v
	8/9 v
	8 A e
Clausen, Holger	1739 1 vac nr.1 akk.
	8 y
Conradi, Johan David	1743-63 2 ent 1 vac nr.2 akk.
	samme lokalitet
	5/7 C q ø
	5/7 C q ø
	6/8 A e
Cøln, Ludvig Georg von	1736 2 vac nr.2 akk. flere landsd.
	5 m
	10 m
Dalin, Knud	1735-38-51 11 vac nr.8 akk. flere landsd.
	5/7 q
	16 q
	5 q
	6 q
	10 q
	10 q
	6 q
	5 q
	9 A C e
	7 e
	9 e
Ditlefsen, Lorentz	1752 1 vac nr.1 akk.
	6/8 a
Dinesen, Hans	1739 1 ent nr.1 akk.
	9 n
Due, Jørgen Christoffer	1736 1 vac nr.1 akk.
	7 y
Eller, Henr. Chr.	1743 1 vac nr.1 akk.

	10 r
Elling, Ove	1760 1 vac nr.1 akk.
	6/10 s
Ferslew, Hans Christopher	1750-54 2 vac nr.2 akk. samme lokalitet
	5 j
	5 j
Fibiger, Gotfried	1735 2 vac nr.2 akk. flere landsd.
	6 t ø
	6/8 t ø
Fischer, Chr. Nissen	1738 1 vac nr.1 akk.
	7 A e
Fischer, Niels	1765 1 vac nr.1 akk.
	8 b r
Flor, Fr. Hansen	1738-40 4 vac nr.4 akk. flere landsd.
	7 r
	6/8 r
	5/7 n
	5 C n o
Fredslund, Tage	1742-52 2 vac nr.1 akk samme amt
	5 n o
	9 A e n
Fridrichsen, Morten	1755 1 vac nr.1 akk.
	7/8 c
Froling, C. H.	1741 1 vac nr.1 akk.
	6 A e
Fuglede, Niels	1735-45 2 vac nr.2 akk. flere landsd.
	14 B j
	5 B j
Funch, Isaac	17380-40 1 ent 3 vac nr.4 akk. flere landsd.
	5/9 a å
	7 a å
	6/8 a å
	5 a å
Gad, Svend Corth	1744 1 suc 1 vac nr.2 akk. samme lokalitet
	6 B a q

Geisler, Johan Henr.	6 B a q 1736-41 1 suc 1 vac nr.1 akk. samme amt 8 m s 6/8 e
Gilding, Rasmus	1743 1 ent nr.1 akk. 7 b p
Gotburgsen, Johan	1735-39 1 ent 1 vac nr.1 akk. samme amt 8/10 C b 8 e
Grandjean, Chr.	1743 1 ent nr.1 akk. 8 C u
Grum, Otto	1740-50 2 vac nr.2 akk. samme lokalitet 8 u 8 C a b n
Grønvald, Laurids	1740 1 vac nr.1 akk. 6/8 c
Hagedorn, Frands	1738 1 vac nr.1 akk. 10 q r
Hammer, Gert	1743 1 vac nr.1 akk. 6 A e
Hammer, Hans Peter	1765 1 vac nr.1 akk. 6/8 C a b ø
Hansen, Andreas	1765 1 vac nr.1 akk. 5 n s
Hansen, Matthias	1740 1 vac nr.1 akk. 8 A e
Hansen, Søren	1735-37-61 1 ent 3 vac nr.3 akk. samme amt 5/7 u 5/7 C 5 8 A e
Hansen, Wilhelm	1750 1 vac nr.1 akk. 5/7 r
Hansteen, Matthias	1743 1 ent nr.1 akk. 6 k

Hardt, Richardt v. der	1736-42-65	1 suc	20 vac	nr.7 akk.	flere landsd.
	7	n			
	7	n			
	5/9	n			
	7/9	n	o		
	7	n	o		
	5/8	o			
	5/12	n	o		
	7	A	e		
	7	A	e		
	9	e			
	9	e			
	10	e			
	7	e	n		
	8	e	n		
	6/8	o			
	6	e			
	5/7	e			
	5/7	e			
	7	e			
	9	e			
	5/7	e			
Heglund, Conrad	1741	2 ent	nr.2 akk.	samme	lokalitet
	10	r			
	10	C	r	å	
Hessel, Herning	1744-46	2 vac	nr.2 akk.	samme	lokalitet
	6	A	e		
	5	A	e		
Hiort, Laurids	1737	1 vac	nr.1 akk.		
	5	j	p		
Holm, Christen	1758-64	2 vac	nr.1 akk.	flere landsd.	
	5	n	o	s	
	5	e			
Horneman, Diderich Chr.	1736-37	11 vac	nr.8 akk.	flere	landsd.

	5/7 (e) s
	16(e) s
	7 (e) s
	5
	7/8
	5 (e) s y
	10 (e) s
	10 (e) y
	10 e
	7 A e
	7 A e
Høeg, Søren	1737-56 3 vac nr.1 akk. samme lokalitet
	7 A e
	8 A e
	8 A e
Ibsen, Matthias	1738 1 vac nr.1 akk.
	6 j
Jacobsen, Knud	1736-56 4 vac nr.2 akk. flere landsd.
	10 j s
	10 j s
	6/8 e
	6 A e
Jacobsen, Niels	1738 1 vac nr.1 akk.
	8 r
Jacobsen, Niels	1736-38 1 suc 2 ent nr.3 akk. samme embede
	7 a
	7 a
	7 C a
Jacobsen, Thomas	1735-42 5 ent nr.5 akk. samme embede
	5/7 b
	5/7 b
	5/7 a b
	5/7 C a
	5/7 C a
Jensen, Engelbrecht	1735-52-53 7 vac nr.6 akk. flere

	landsd.
	5/7 u y
	8 u y
	6 u
	5/7 B s
	7 B s
	9 A e
Jensen, F.	1756 l vac nr.1 akk.
	6/8 A e
Jensen, Knud	1738 l vac nr.1 akk.
	5/9
Jensen, Niels	1735-36-3856 l ent 6 vac nr.4 og 5 akk. flere landsd.
	8 r
	6 r
	10 n
	6/8 n
	8 A e
	5 A e
	6 e
Jespersen, Laurits Kierulf	1740-64 l suc 4 vac nr.5 akk. samme landsd.
	14 d
	5 n
	5/7 n ø
	7 d n
	6/8 d n ø
Jessen, Henrich	1751-57-63 10 vac nr.6 akk. flere landsd.
	7 q
	5 q
	9 q
	5 q
	9 q
	5/9 q
	6/10 A e
	5/7 e
	9 e

	7 e
Junghans, Chr. Fr.	1735-39-41 4 vac nr.3 akk. flere landsd.
	5/7 r
	14 u ø
	7/9 u ø
	6 A e
Kellerman, Hans Nicolaj	1763 1 vac nr.1 akk.
	5 C
Kirchman, Johan Conrad	1737 1 ent nr.1. akk.
	5/7 C m
Klein, Hendrich Wulf	1738-41 1 ent 2 vac nr.3 akk. samme landsd.
	7 u
	5 u
	5 u
Kolding, Gutzon Nielsen	1739-45 2 vac nr.2 akk. samme landsd.
	7/9
	8 R
Kraft, Andreas	1758 1 vac nr.1 akk.
	7 D å
Kramer, J. F.	1753 1 vac nr.1 akk.
	6 t
Kruse, Wilhelm	1740-43 1 suc 1 vac nr.2 akk. samme amt
	6/8 g R
	9 g R
Kølle, Jens	1735 1 vac nr.1 akk.
	8 C b
Langballe, Søren Pedersen	1756-58 2 vac nr.2 akk. samme landsd.
	9 r
	5/7 R
Langsted, Rasmus Prebensen	1744-58 2 suc 4 vac nr.6 akk.
	5/7 B u
	5/7 u
	7 B u

	9 B u ø
	9 B u ø
	6 B
Lassen, Anders Pedersen	1746-51 1 suc 1 ent 1 vac nr.2 akk. samme amt
	9 r
	9 r
	6 A e
Leth, Christian	1739-43-53 4 ent 2 vac nr.5 akk. samme amt
	8 r
	7 b r R
	7 r R
	7 C n r R
	7 n r R
	5 A e
Lime, Peder Nielsen	1744 1 suc nr.1 akk.
	6/8 D
Lind, Niels	1743 1 vac nr.1 akk.
	8 A e R
Lomborre, Peder	1740-41 2 ent 1 vac nr.3 akk. flere landsd.
	6 r R
	6/8 r R
	6/10 C r R
Lottrup, Johan Fr.	1753-62 3 vac nr.3 akk. flere landsd. 10 r
	9 r
	9 r R
Lubecher, Peder	1742-44 2 ent nr.1 og nr.2 akk. samme lokalitet
	5/7 A e
	6/8 A e
Lund, Jens Nicolaj	1756-61 2 vac nr.2 akk. samme amt
	6 v
	9 v R
Lund, Manderup Sørensen	1737 1 ent nr.1 akk.
	8 b

Lyche, Jacob	1735-40	2 vac	nr.2 akk.	samme embede
	8	A	C	e
	8	A	C	e
Lynow, Jens Laasby	1740-58	1 ent	3 vac	nr.3 akk.
	samme amt			
	7	a	b	å
	7	a	b	å
	8	A	e	
Læssøe, Niels	1738	1 ent	nr.1 akk.	
	7	C	a	
Madvig, Jørgen Olsen	1743	1 ent	nr.1 akk.	
	6/8	C	a	b
Mantix, Bertel Hansen	1749-53-57	1 ent	2 vac	nr.2 og nr.3 akk. samme landsd.
	5/12	o	r	
	9	A	e	R
	5	A	e	R
Meldahl, Gunde Tollesen	1746-53-63	1 suc	2 ent	2 vac nr.2 og nr.4 akk. samme landsd.
	7			
	7	R		
	6/8	A	e	
	5	e		
	5/6/7/8	e		
Michelsen, Maurids	1741	1 vac	nr.1 akk.	
	5	a	R	
Mogensen, Hendrich	1735	1 vac	nr.1 akk.	
	5	A	a	h R
Muncheberg, Fr. Carl	1752-56	2 vac	nr.2 akk.	samme landsd.
	5	n		
	9	B	n	
Munster, Oluf	1756	1 vac	nr.1 akk.	
	8	l	R	
Munthe, Iver	1739-46	6 vac	nr.6 akk.	flere landsd.
	7/9	r		

	7 r ø
	7 r
	5 r
	7 r
	6/10 r
Mølmark, Christian	1735-37-39 2suc 1ent 1vac nr.2 og nr.3 akk. samme lokalitet
	7 l R
	7 t
	5 A C e
	8 A e
Mørk, Jens	1736-45 1ent 1vac nr.1 og nr.2 akk. samme embede
	7 A e
	7 A e
Olsen, Halvor	1735-45 4vac nr.4 akk. flere landsd.
	16 r
	6/8 r
	6/8 r
	5/7 r
Olsen, Ole	1740 1ent nr.1 akk.
	5/7 A C h n
Pedersen, Anders	1746 1ent nr.1 akk.
	9 r
Pedersen, Hans	1740-41 3ent nr.3 akk. samme embede
	7 a
	7 a
	7 a
Petersen, Augustus	1735-37 3vac nr.2 akk. flere landsd.
	8/9 o å
	5 n
	15 e n
Picher, Jacob Pedersen	1738 1vac nr.1 akk.
	5 a j
Ponich, Peder	1741 1ent nr.1 akk.
	6/8 C b n
Prehn, Jochim Nicolaj	1741-63 1ent 2vac nr.1 akk.

	samme lokalitet
	10 A e
	9 A e
Rafn, Niels Jensen	1751-54-58 4 vac nr.2 akk. flere landsd.
	7 c å
	6/8 c
	6 e
	6 c e
Rasch, N.	1739-44 2 vac nr.2 akk. samme landsd.
	18 B
	5/7
Rasmussen, Laurids	1743 1 vac nr.1 akk.
	6/8 A e R
Rauberg, Peder	1740 1 vac nr.1 akk.
	7 o u
Reimer, Søren	1735-38 2 ent nr.2 akk. samme embede
	6 C a
	6 j
Rich, Paul	1756-63 6 vac nr.6 akk. samme landsd.
	7/8 o
	5/7 o
	5/7 o
	9 o
	6 o
	6/8 o
Rohde, Lauritz	1735 1 vac nr.1 akk.
	5 c
Rothe, C. P.	1756-58 2 vac nr.2 akk. samme landsd.
	6 n
	5/7 B n
Sandager, Jens	1741 1 vac nr.1 akk.
	8 x
Schavenius, Johan Nicolaj	1750-63 7 vac nr.7 akk. flere landsd.

	6/8 n r
	9 r
	7 r R
	9 r R
	7 r
	5/6/7/8 r R
Scheel, Jørgen	1765 1 vac nr.1 akk.
	5 a
Schiødt, Søren	1735-36 2 vac nr.2 akk. flere landsd.
	5/7 f
	6 f
Schmidt, Christian	1750 1 vac nr.1 akk.
	5/7 r u R
Schmidt, Daniel	1751-53 2 vac nr.2 akk. flere landsd.
	6 f
	7 f R
Schmidt, Jens Nicolaj	1751-52-61 11 vac nr.7 akk. flere landsd.
	5/12 c å
	5/7 c q
	5/7 c n
	7 c
	7 c
	5 c
	9 c n
	6 e
	5/7 e
	5/7 (e)
	9
Schougaard, Hans Jørgen	1758 1 vac nr.1 akk.
	5/7/9 x R
Schrøter, Johan Fr.	1758 1 vac nr.1 akk.
	6 r R
Schytte, Lauritz	1763-64 7 vac nr.7 akk. flere landsd.
	9
	7 s R
	10 s
	6/8 n

	5 R
	5 s
	10 n s R
Schønbach, Johan Christopher	1736-43 2 suc 5 vac nr.3 akk. flere landsd.
	6 ø
	17 æ ø
	6/8
	6/8 (e) å
	6/8 (e) å
	6/8 (e) å
	6/8 (e) å
Seested, St.	1743-52 2 vac nr.1 akk. samme lokalitet
	10
	9 A e
Sommer, Peder Jensen	1739-58 1 ent 4 vac nr.1 akk. samme landsd.
	6/8 C R
	9 e
	5/7 e
	5/7 A e
	7 e
Sonius, Jacob	1736 1 ent nr.1 akk.
	6/8 r v R
Spliid, Peter Chr.	1763-64 3 vac nr.3 akk. flere landsd.
	8 r
	6 r
	5 r
Stavn, Christen Knudsen	1743 1 vac nr.1 akk.
.	7 A e t
Steenbech, Daniel	1739 1 ent nr.1 akk.
	5/7 C
Stouager, Matthias Jacobsen	1739-41 1 suc 2 vac nr.3 akk. flere landsd.
	8 n u
	5 C n
	9 n

Struch, Laurids	1742 1 ent nr.1 akk. 5/8 C r
Stub, Hendrich	1737 1 vac nr.1 akk. 6 a R
Sundby, Niels	1758-63 1 suc 1 vac nr.1 og nr.2 akk. samme lokalitet 9 10 A e R
Sørensen, Christen	1735-37-58 1 ent 10 vac nr.10 akk. flere landsd. 5/7 D l t z 9 l t 9 l t z 8 l t z 6 l t z 17 l t z 7 l t z 7 l t z 5 l t z 7 b l t z 5/6 A e
Sørum, Peder	1758 1 vac nr.1 akk. 6
Tanche, Hans Adolph	1750-53-63 6 vac nr.2 og nr.5 akk. flere landsd. 5/7 q 5/7 q å 7 e 9 e 5 e 7 A e
Thorup, Niels	1742 2 suc nr.2 akk. samme embede 8 A e r 8 A e r
Torp, Peder Sørensen	1740-43 2 ent 1 vac nr.3 akk. samme landsd. 7 r 16 C r R

	16 C r C
Torup, Peder Christensen	1759 1 vac nr.1 akk. 8 a R
Uldall, Hans	1740-42 2 vac nr.2 akk. flere landsd 6/8 c 5/8 c
Ulsted, Frans	1744-53 3 ent 1 vac nr.3 akk. samme amt 9 b n 9 b n 9 b n 9 e
Walther, Matthias	1761 1 vac nr.1 akk. 5/7 n
Wissing, Niels Rasmussen	1735-40-56 1 ent 4 vac nr.3 akk. flere landsd. 8 C 10 a r 10 5/7 e 8 A e
Worm, Chr. Knudsen	1737-45 2 ent 1 vac nr.2 akk. samme landsd. 7 r 7 a u 5/7 C u
Voss, Fr. Gerhard	1758-63 2 vac nr.2 akk. samme amt 5/7 A e 8 A e
Wurmfeld, Søren	1758-63 3 vac nr.3 akk. flere landsd. 5/7/9 e 5/7 e 6/8 e
Ølgaard, Rasmus	1750 1 vac nr.1 akk. 6A C g R

B

Akkorderede ansøgere, der alene har søgt
magistratsmedlemmer

Bendsen, Michel	1740	1 vac	nr.1 akk.
	1	j	k
Borneman, Johs.	1765	1 vac	nr.1 akk.
	1/12	g	n R
Brun, Bertel Johansen	1740	1 suc	
	4	A	g ø R
Brun, Thomas	1741	1 vac	nr.1 akk.
	3	A	e R
Bötticher, Chr. Fr.	1735	1 vac	nr.1 akk.
Danielsen, Hans Michel	1741-42	4 suc	nr.4 akk. samme embede
	4	g	h j k R
	4	g	h j k R
	4	g	h j k R
	4	g	h j k R
Dørcher, Ulrich	1740-41	2 vac	nr.1 og nr.2 akk. samme lokalitet
	3	B	R
	1	A	e g
Green, Fr.	1737-39-43	4 suc	1 vac nr.3 akk. samme amt
	2	q	
	2	q	
	1	A	e
	1	e	
	1	e	
Grubbe, Bagge Svendsen	1737	1 suc	nr.1 akk.
	4	k	R
Grønvold, Frans	1735	2 vac	nr.2 akk. flere landsd.
	14	d	
	1	d	

Gylling, Søren Mikkelsen	1735-39	1 ent	1 vac	nr.1 akk.
	samme lokalitet			
	2 A g			
	1 A g			
Ham, Peter Herman v.	1742	1 suc	nr.1 akk.	
	4 A e			
Hecklau, Matthias	1735	1 vac	nr.1 akk.	
	1 A g R			
Hornemann, Daniel	1740-41	1 suc	1 vac	nr.2 akk.
	samme embede			
	3 A c e			
	3 A C c e			
Huulbech, Johan Matthiesen	1739-40	1 suc	1 vac	nr.2 akk.
	samme embede			
	3 A e q			
	3 A e R			
Hviid, Gregers	1735	1 vac	nr.1 akk.	
	3 A e			
Jantzen, Abraham	1740-41	1 suc	1 vac	nr.2 akk.
	samme embede			
	2 A e			
	3 A e			
Kiøbing, Jacob Hansen	1737-39	2 suc	1 vac	nr.3 akk.
	samme embede			
	4 g			
	4 g			
	4 g R			
Lange, Rasmus	1763	1 vac	nr.1 akk.	
	1 d			
Larsen, Anders	1739-40	1 suc	1 vac	nr.2 akk.
	samme embede			
	1 g			
	1 A g R			
Lund, Hans	1737-39-43	7 suc	2 vac	nr.6 og nr.9
	akk. samme lokalitet			
	4 ø å			
	2 ø å			
	4			

	4 j R
	4 j
	4 å R
	2 A g
	2 A g
	2 A g å
Lundgaard, Jørgen	1735-38 2suc nr.2akk. samme embede
	4 A e q t R
	4 A e q R
Martfeldt, August	1735-43 2suc 1 vac nr.3akk. samme lokalitet
	4 A e
	4 A e
	2 A e R
Michelsen, Daniel	1735 1suc nr.1akk.
	4 j k ø R
Munch, Hendrich	1735-36 1suc 3 vac nr.4akk. samme lokalitet
	1 o r ø
	1 r ø
	1 r ø R
	1/3 o r ø
Müller, Ulrich Chr.	1738-39 2suc 1 ent nr.3akk. samme embede
	4 A e R
	4 A e R
	4 A b e
Møller, Povl	1755 1 vac nr.1akk.
	3 g x
Nielsen, Jens	1735-42 7suc nr.7akk. samme embede
	4 j k
	4 j k R
	4 j k
	4 j k
	4 j k
	4 j k

	4 h j k
Rasmussen	1738 1 ent nr.1 akk.
	3 g
Richter, Henr. Molroth	1735-36-40-44 5 suc 1 vac nr.2 og nr.3 akk. samme lokalitet
	4 ø R
	4 g ø R
	2 g R
	2 g
	2 g
	2 g
Rude, Eschel	1739 1 vac nr.1 akk.
	3 A e ø R
Schiøl, Ditlef	1744 2 suc nr.2 akk. samme embede
	2 A g
	2 A g
Schrøder	1740 1 vac nr.1 akk.
	1 f R
Simonsen, Søren	1744-45 3 suc nr.3 akk. samme embede
	2 r R
	2 r R
	2 r R
Ullerup, Peder Sørensen	1740-42 3 suc nr.3 akk. samme embede
	4 k r u
	4 r u ø R
	4 j r u
Wulf, Hans	1743 1 vac nr.1 akk.
	3 A g j R
Ølgaard, Søren	1739 1 suc nr.1 akk.
	2 A g R
Aagaard, Niels Petersen	1738 1 suc nr.1 akk.
	4 h R

C

Akkorderede ansøgere, der både har søgt
retsbetjentembeder og magistratsemeder

Allerup, Lauritz Thura	1758-63-65 8 vac nr.3 og nr.8 akk. flere landsd. 6 a rec 5/7 8 5 6/8 e 5 q 1/5 a
Bech, Carl	1740-53-54 3suc 4 vac nr.2 og nr.3 akk. samme amt 6/8 o 8 a r 7 e 4 A e 4 A e 4 A e 3 A e
Billeschou, Hans	1737-41-42 2suc 1 ent 1 vac nr.3 og nr.4 akk. samst. 3/6 a 3 a r 3/6 C a r R 1 A e g R
Bless, Chr.	1735-40-53-63 3suc 1 ent 8 vac nr.3 og nr.9 akk. flere landsd. 4 o ø 4 0 ø 5 C 2 3 n o 5/9 e

	5/7 e rec
	6
	5
	10
	9 e
	9 A e
	9 e
Borring, Søren	1735-48-51 3 suc 2 vac nr.4 akk samme amt
	4 o
	4 o ø
	1 0
	5 C o
	7 A e
Broegaard, Lorentz	1737-53 1 suc 7 vac nr.7 akk. flere landsd.
	6 o
	7/9 n o
	7 n o
	3/6 e
	1/5/7/9 e n o
	4 o
	8 A e o R
	1 o
Christophersen, Erland	1735-36-63 1 suc 1 ent 9 vac nr.8 akk. flere landsd.
	1
	6 j
	1
	5
	8/9
	8
	6
	5/7
	1 e
	15 e
	1 e
Dyssel, Arent	1741-58-63 1 suc 6 vac nr.4 akk.

	samme landsd.
	3 A e
	6/7 f g
	9 g
	8 f g y R
	7 A e
	5/6/7/8 e
	6 e g
Ehlers, Fr. M.	1735-43 7 vac nr.7 akk. flere landsd.
	6 x ø
	6/8 x
	9 q
	7 q
	6/8 q
	5/9 B q
	3/6 B q
Foersom, Niels Christensen	1735-3644 3 suc 1 ent 12 vac nr.10 akk. flere landsd.
	9 o
	10 o
	6 o
	6 o
	5 o
	1 o
	5 o
	6/8 o
	8/9 o
	5/7 C o
	4 A C e
	3 A e
	2 A e
	7 A e
	5/7 e
Franck, Oluf	1738-53 3 suc 3 vac nr.6 akk. samme amt
	3 j å R
	4 j å
	4 j å

	4 j å
	5 A g å
	6 A g å
Frydensberg, Chr.	1735-45 1 ent 7 vac nr.8 akk. samme landsd. 5/7 8 5/7 C p 7 p 6/8 p 7 5/7 C p 3 rec
Geertsen, Morten Andreas	1739-40-56 3 suc 1 ent 1 vac nr.2 akk. samme lokalitet. 1 r R 2 r R 9 A g 9 A g 9 A g
Høeberg, Bent Mourits	1746 1 ent nr.1 akk. 3/5 C u R
Høeg, Niels	1742-65 3 vac nr.1 og nr.2 akk. samme lokalitet 3 A g R 1 A e g
Højer, Jacob Offesen	1736-38 1 suc 3 vac nr.3 og nr.4 akk. samme amt 7 o s t 4 o t 7/9 o t R 7/9 o t R
Kierulf, Bertel	1735-3656 12 vac nr.7 og nr.12 akk. flere landsd. 5/7 å 16 å 5 å 6 å

	10 n
	6 n
	9/10 n
	17 n
	1 e
	5 e
	7/8 e
	6 B e
Kierulf, Knud	1759-65 1 suc 1 vac nr.1 akk. samme lokalitet 9
	1/5 A e
Kiær, Niels Michelsen	1735-37 1 ent 1 vac nr.2 akk. samme amt 7 n r 1 b n r
Krag, Johan	1735-36-40-43-54 3 suc 1 ent 2 vac nr.3 og nr.4 og nr.5 akk. smst. 4 A e R 4 A e ø R 4 A e R 7 A e g 1 A C e g R 8 A e g rec
Krag, Svend	1735-49 3 suc 10 vac nr.13 akk. flere landsd. 14 o 1 o 1/15 o 5 o 14 o 9 o 1 o 9 o 5 C o 5/7 o 5/7 o 5 o

- Lerche, Jacob
5 o
1735-45 1 suc 1 ent nr.1 og nr.2
akk. samme lokalitet
5 a
2 A e g
- Lund, Weste Thomsen
1735-39 4 suc 3 vac nr.3 og nr.7
akk. samme amt
2/3 A e
2/3 A e
9 A e r R
2 A e r
2 A e
2 A e
2 A e r R
- Lyster, Ebbe Olaus
1738-41-56 9 vac nr.6 og nr.9 akk.
flere landsd.
5/7 n
9 C n
7/9 n
7 n
6/8 n
4 n o
5 A g
7/8 g
7/8 g R
- Mavors, Thoms
1735 2 vac nr.1 akk. samme lokalitet
5/7 y z
1 A e
- Moinichen, Henrich à
1738-41-42 2 suc 1 vac nr.2 og nr.3
akk. samme landsd.
5/9 n r
5 C n r
4 A e
- Muhle, Erich
1735-47 13 vac nr.13 akk. flere
landsd.
5/7 å
5 k u
9 z å

	6	
	5	
	6/8	h o t
	5/8	o t å
	7/9	o t å
	7	
	1	t
	7/9	t
	7/9	o t
	7/9	
Møller, Hans Chr.	1735	1 suc 2 vac nr.3 akk. samme lokalitet
	5/7	R
	2	j R
	1	j R
Møller, Knud	1755-58-63	11 vac nr.7 akk. flere
		landsd.
	7/8	q
	7/8	q
	6	q
	9	q
	5/9	q
	6	
	5/7	B q
	9	e
	7	e
	6	e
	3/5	e
Mørck, Rasmus	1745	1 ent nr.1 akk.
	3/5	C n q R
Pedersen, Peder	1741	1 ent 1 vac nr.1 og nr.2 akk.
		samme lokalitet
	7	C j R
	3	A e R
Rist, Peder	1743-53	2 vac nr.1 akk. samme amt
	3/5	n
	9	A e g
Schultz, Oluf	1735-43-44	3 suc 3 vac nr.2 og nr.5
		akk. samme lokalitet

	3/4 A e g q
	10 A e g
	1 A g
	2 A g
	5/9 e
	1 e g
Stub, Bernt	1735-37 2 vac nr.2 akk. samme landsd.
	5 k
	1 k æ R
Thomesen, Christen	1737-44 1 suc 2 vac nr.3 akk. flere landsd.
	5/8 n
	3/6 n r
	6/8 D n R
Westphalen, Henrich Anthon von	1735-61 6 vac nr.6 akk. flere landsd.
	5/7 ø
	7 ø
	7/9 ø
	6/10 ø
	3/6 ø
	8 A e ø
Wohnsen, Conrad	1763 2 vac nr.2 akk. flere landsd.
	6 q
	3/5 q
Woydeman, Jens Pedersen	1736-43-49-54 2 ent 8 vac nr.8 og nr.9 akk. samme landsd.
	10 r u
	7 r u
	7 r u
	7 r u
	7 r u R
	5/9 r u R
	5/8 u
	5/8
	1 A e
	8 g

Kilder, hjælpemidler og litteratur

1. Utrykte kilder

Rigsarkivet:

Danske kancelli

A. II, 1, nr. 4	1703-66.	»Magtpaaliggende originale Befalinger oc Anordninger anl. Cancelliet m.v.«
C. I, 3, nr. 30	1686.	Betænkninger fra Landsdommerne i Danmark om Herreders og Birkers Reduktion m.v., indsendte i Henhold til Sjæll. Missive af 1686, 15. Juni (Nr. 217).
D. I, 1, nr. 1	1735-65.	Gratialprotokoller.
D. I, 1, nr. 2	1708-27, 1732-65.	Ekstrakter til Gratialprotokollen med kgl. Resolutioner.
D. I, 3, nr. 18	1735-65.	Sjællandske Registre.
D. I, 3, nr. 19	1735-65.	Koncepter og Indlæg til Sjællandske Registre.
D. I, 3, nr. 20	1735-65.	Sjællandske Tegnelser.
D. I, 3, nr. 21	1735-65.	Koncepter og Indlæg til Sjællandske Tegnelser.
D. I, 3, nr. 22	1735-65.	Fyenske og Smaalandske Registre.
D. I, 3, nr. 23	1735-65.	Koncepter og Indlæg til Fyenske og Smaalandske Registre.
D. I, 3, nr. 24	1735-65.	Fyenske og Smaalandske Tegnelser.
D. I, 3, nr. 25	1735-65.	Koncepter og Indlæg til Fyenske og Smaalandske Tegnelser.
D. I, 3, nr. 26	1735-65.	Jyske Registre.
D. I, 3, nr. 27	1735-65.	Koncepter og Indlæg til Jyske Registre.
D. I, 3, nr. 28	1735-65.	Jyske Tegnelser.
D. I, 3, nr. 29	1735-65.	Koncepter og Indlæg til Jyske Tegnelser.
D. I, 4, nr. 63	1735-65.	Underskrivelsesbøger.
D. II, nr. 99	1735-65.	Oversekretærens Brevbøger.
D. II, nr. 101	1735-65.	Kancelliets Breve.
D. III, nr. 106	1735-65.	Kancelliprotokoller.

D. III, nr.109 1735-65. »Suppliquver«.

Rentekammeret

2211.92	1730.	Relations- og resolutionsprotokol for Danmark.
222.164	1735.	Civiletatens reglement.
222.174	1745.	Civiletatens reglement.
222.192	1755.	Civiletatens reglement.
222.202	1765.	Civiletatens reglement.

2. Utrykte hjælpemidler

Landsarkivet for Fyn:

Retsbetjente, borgmestre og rådmænd indtil 1919 (cit.: Embedsoversigt).

Landsarkivet for Nørrejylland:

Fortegnelse over retsbetjente og magistratspersoner samt birke-, by- og herredsskrivere i Jylland 1660-1847 (cit.: Embedsoversigt).

3. Trykte kilder og litteratur

Abrahams, Nicolai: Procuratorstanden i Danmark indtil Midten af det 18. Aarh. Kbhvn. 1902.

Beloff, Max: The Age of Absolutism 1660-1815. Hutchinson University Library, 1967.

Bloch, J.: Stiftamtmand og Amtmand i Kongeriget Danmark og Island 1660-1848. Udg. af Rigsarkivet, Kbhvn. 1895.

Bro-Jørgensen, J. O.: Forsikringsvæsenets Historie i Danmark indtil det 19. Aarhundrede. Kbhvn. 1935.

Bruun, Henry: Danmarks Amtsforvaltere 1660-1848. Personalhistorisk Tidsskrift 7.rk. IV, 1919, s. 85-139.

Cobban, Alfred: A History of Modern France. Vol. I: 1715-99. Pelican, 1961.

Dansk biografisk Leksikon. Red. af Povl Engelstoft under medvirkning af Svend Dahl. Bd. I-XXVII, Kbhvn. 1933-44.

Den danske Centraladministration. Udg. i Anledning af den danske Kancellibygningens 200 Aars Dag. Red. af Aage Sachs. Kbhvn. 1921.

- Falk-Jensen, A. og Hjorth-Nielsen, H.:* Candidati og Examinati Juris 1736-1936. Bd. I-IV. Kbhvn. 1954-59.
- Feldbæk, Ole:* Danmarks Historie 1730-1814. Manuskript for »Gyldendals Danmarkshistorie for universitetet«. Kbhvn. 1974.
- Fogtman, L.* (udg.): Kongelige Rescripter, Resolutioner og Collegialbreve for Danmark og Norge. Bd. I-V: 1660-1765. Kbhvn. 1787.
- Foreløbige arkivregistraturer: Lollandske retsbetjentarkiver indtil 1919; Falsterske retsbetjentarkiver indtil 1919; Bornholmske retsbetjentarkiver indtil 1919. Udg. af Landsarkivet for Sjælland m.m., Kbhvn. 1964-65.
- Foreløbige arkivregistraturer: Sjællandske retsbetjentarkiver indtil 1919. Gl. Københavns amt; Frederiksborg amt I-II; Gl. Roskilde amt; Præstø amt; Sorø amt I-II, Holbæk amt. Udg. af Landsarkivet for Sjælland m.m., Kbhvn. 1966-73.
- Gebhard, Bruno:* Handbuch der deutschen Geschichte. Bd. II. Stuttgart 1955.
- Grundtvig, Stener:* Træk af Dommerstandens Udviklingshistorie. Gads Danske Magazin XX, 1926, s. 641-56.
- Hammerich, Kai Fr.:* Den danske Dommerstand under Enevælden. Et Bidrag til Retsvæsenets Historie i det 17.-18. Aarhundrede. Kbhvn. 1931.
- Hammerich, Kai Fr.:* Juristerne og Embedslivet. En historisk Oversigt. Festskrift i Anledning af 200 Aars Dagen for juridisk Eksamen. Kbhvn. 1936, s. 257-307.
- Handbuch der Empirischen Sozialforschung. Herausgegeben von René König. Bd. I, Stuttgart 1967.
- Handwörterbuch der Sozialwissen. Bd. 1-12. Stuttgart/Tübingen/Göttingen 1953-68. Specielt artiklerne: Beamter (Ernst-August Kern) og Bürokratie (Leopold v. Wiese).
- Heiberg, P. A.:* Udkast til en Skildring af Forretningsgangen og Bøgføringen ved Danske Kancelli 1670-1848. (1911). Udg. af Rigsarkivet 1977.
- Herlitz, Nils:* Nordisk offentlig rätt. Bd. I-III. Stockholm 1958-62.
- Hintze, Otto:* Der Commissarius und Seine Bedeutung in der allgemeinen Verwaltungsgeschichte. (1910). Staat und Verfassung. Göttingen 1962, s. 242-74.
- Hintze, Otto:* Der Beamtenstand. (1910). Soziologie und Geschichte. Göttingen 1964, s. 66-125.

- Hjorth-Nielsen, H.:* Danske Prokuratorer med kongelig Bevilling 1660-1869. Samt et Tillæg indeholdende Oplysninger om en Del Prokuratorer uden kongelig Bevilling. Kbhvn. 1935.
- Hjorth-Nielsen, H.:* Af den danske Sagførerstands Historie. Festskrift i Anledning af 200 Aars Dagen for juridisk Eksamen. Kbhvn. 1936, s. 309-411.
- Holm, Edvard:* Om det Syn paa Kongemagt, Folk og borgerlig Frihed, der udviklede sig i den dansk-norske Stat i Midten af 18de Aarhundrede (1746-1770). Kbhvn. 1883. (Reprogr. genoptryk, Kbhvn. 1975).
- Holm, Edvard:* Danmark-Norges indre Historie 1660-1720. Bd. II. Kbhvn. 1886.
- Holm, Edvard:* Danmark-Norges Historie fra den store nordiske Krigs Slutning til Rigernes Adskillelse (1720-1814). Bd. II. Kbhvn. 1896.
- Hostrup Schultz, V.:* Helsingørs Embeds- og Bestillingsmænd. Kbhvn. 1906.
- Hvidtfeldt, Johan:* Den nordslesvigske embedsstand 1700-1848. Sønderjyske Årbøger 1958, s. 101-222.
- Håndbog for Danske Lokalhistorikere. Red. af Johan Hvidtfeldt. Udg. af Dansk Historisk Fællesforening 1952-56. (Fototeknisk optryk 1970).
- International Encyclopedia of the Social Sciences. Bd. I-XVI. New York/London 1968. Specielt artiklerne: Administration (Herbert Kaufman, Norton Long, Herbert A. Simon), Bureaucracy (Reinhard Bendix), Decision Making (Ward Edwards, Jacob Marschak, James A. Robinson) og Local Government (Duane Lockhard).
- Instruxer for Collegier og højere Statsembedsmænd umiddelbart efter Souverainiteten. Aarsberetninger fra Gehejmearchivet. Bd. II. Kbhvn. 1856-60, s. 151-326.
- Jensen, Sigurd:* Lakajismen og Københavns magistrat omkring 1770. Historiske Meddelelser om København, årbog 1973, s. 29-54.
- Josephsen, J. M.:* Amtmænd i Thisted Amt. Historisk Årbog for Thisted Amt XL, 1946, s. 97-111.
- Jørgensen, F.:* Af det danske Toldvæsens Historie i det 18de Aarhundrede. Kbhvn. 1905.
- Jørgensen, J. P.:* Landsoggenes Forvaltning fra 1660 til vore Dage. Kbhvn. 1890.
- Jørgensen, Poul Johs.:* Dansk Retshistorie. Retskildernes og Forfat-

- ningsrettens Historie indtil sidste Halvdel af det 17. Aarhundrede. 2. udg. Kbhvn. 1947 (Fototeknisk optryk 1969).
- Kirchhoff-Larsen, Chr.*: Den danske Presses Historie, I, 1634-1749. Kbhvn. 1942.
- Kjøbenhavns Universitets-Matrikel. Bd. I-II. Udg. af S. Birket Smith. Kbhvn. 1890-94.
- Klitgaard, C.*: Herredsfogder og Tingskrivere i Vendsyssel fra Middelalderen til ca. Aar 1800. Hjørring 1937.
- Klitgaard, C.*: Herredsfogeder og Tingskrivere i Vendsyssel. Vendsyssel-ske Årbøger XVI, 1945, s. 172-78.
- Koch, L.*: Kong Christian VI.s Historie. Kbhvn. 1886.
- Kong Christian V.s Danske Lov. Udg. af V. A. Secher. 2. udg., Kbhvn. 1911.
- Kong Christian VI.s Dagbog fra 1740. Udg. af J. H. Bang. Danske Samlinger 2.rk. V, 1876-77, s. 261-67.
- Kong Christian VI.s Dagbøger for Aarene 1741-44. Udg. af P. Broch. Danske Samlinger 2.rk. IV, 1874-76, s. 262-323.
- Kong Christian VI.s egenhændige Breve til J. L. Holstein. Udg. af H. F. Rørdam. Historiske Samlinger og Studier. Bd. II. Kbhvn. 1896, s. 193-312, 385-474. Bd. III. Kbhvn. 1898, s. 25-95, 193-251, 386-439.
- Kringelbach, G. N.*: Den civile Centraladministrations Embedsetat 1660-1848. Meddelelser fra det kongelige Gehejmearkiv 1886-88, Kbhvn. 1889, s. 63-398. (Reprotryk 1977).
- Kringelbach, G. N.*: Appelinstransernes Embedsetat 1660-1919. Udg. af Rigsarkivet. Kbhvn. 1928.
- Königlichen Dänischen Hof- und Staats-Kalender. Altona 1735-65.
- Larsen, Joakim*: Bidrag til den danske Folkeundervisnings- og Folkeskoles Historie 1536-1784. Kbhvn. 1916.
- Larsen, Svend*: Studier over det fynske Rådsaristokrati i det 17de Århundrede. I-II. Fynske Studier V. Udg. af Odense Bys Museer. 1965.
- Lebech, Mogens*: Jyllands gamle Retskredse. Jyske Samlinger 5.rk. II, 1936, s. 151-344.
- Munch, P.*: Købstadsstyrelsen i Danmark fra Kristian IV.s Tid til Enevældens Ophør (1619-1848). I-II. Kbhvn. 1900.
- Møller, Jens*: Forsøg paa en historisk Vurdering af Kong Christian VI og hans Regjering, grundet paa Actstykker og især paa Kongens egne Breve. Mnemosyne II, 1831, s. 1-245; III, 1832, s. 1-132; IV, 1833, s. 1-378.

- Olsen, Fr.:* Postvæsenet i Danmark som Statsinstitution indtil Christian VII.s Død (1711-1808). Kbhvn. 1903.
- Olsen, Fr.:* Poststyrelsen, Postkontorerne og Postmestrene i Danmark 1624-1924. Kbhvn. 1925.
- Pedersen, Axel H.:* Birketing i Gl. Københavns Amt 1521-1965. Kbhvn. 1968.
- Petersen, Niels:* Hof- og Statskalenderen. Arkiv II, 1968-69, s. 39-61.
- Rasmussen, Poul og Rasmussen, Aase Rosenberg:* De nørrejske land-distrikters rets- og politikredse indtil 1956. Udg. af Landsarkivet for Nørrejylland. Viborg 1967.
- Rasmussen, V. Ravnholt:* Vinkelskriveri i 1750'erne. Juristen XIX, 1937, s. 146-48.
- Richter, V.:* Danske Postembedsmænd med kgl. Udnævnelse 1750-1906. Odense 1907.
- Riising, Anne:* Dansk lokaladministration i 1700-tallet (Fyns stiftamt). Nordiska Historikermötet i Uppsala 1974. Från medeltid till välfärdssamhälle. Uppsala 1976, s. 187-219.
- Rosenkrantz, Palle:* Prokuratorerne i Danmark i det 17. og 18. Aarhundrede, 1638-1810. Kbhvn. 1927.
- Rosenkrantz, Palle:* Amtmandsbogen. Portrætter og Biografier af Stiftamtmand og Amtmand i Danmark 1660-1935. Kbhvn. 1936.
- Schmoller, Gustav v.:* Der deutschen Beamtenstaat von 16. bis 18. Jahrhundert. Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft. Bd. 18. Leipzig 1894.
- Schou, J. H. (udg.):* Chronologisk Register over de kongelige Forordninger og aabne Breve samt andre trykte Anordninger, som fra Aar 1670 ere udkomne. Bd. I-IV, 3. udg. Kbhvn. 1822.
- Stampe, Henrik:* Erklæringer, Breve og Forestillinger General-Prokurator-Embedet vedkommende. I-IV. Kbhvn. 1793-1807.
- Tocqueville, Alexis de:* L'Ancien Régime et La Révolution. (1856). Gallimard 1962.
- Tuxen, Jette Kjærulff:* Den civile centraladministrations embedskorps 1766-1797. Personalhistorisk Tidsskrift 16.rk. III, 1975, s. 123-93.
- Tønnesen, Helge:* Fortegnelse over danske aviser 1648-1967 med angivelse af de mikrofilmene. Kbhvn. 1967.
- Udvalg af Kong Christian VI.s egenhændige Breve, oversatte fra Tydsk og Fransk af Jens Møller. Mnemosyne III, 1832, s. XXXIV-CCXCVIII.

- Vejledende Arkivregistraturer I. Danske Kancelli og de dermed beslægtede Institutioner 1513-1848. Ved V. A. Secher. Meddelelser fra det kongelige Gehejmearkiv 1883-85, Kbhvn. s. 63-303.
- Vejledende Arkivregistraturer I. Danske Kancelli og de dermed beslægtede Institutioner. Ved Bjørn Kornerup. Udg. af Rigsarkivet. Kbhvn. 1943.
- Vejledende Arkivregistraturer XII. Rentekammeret I. Danske og norske afdelinger 1660-1848. Ved Jens Holmgaard. Udg. af Rigsarkivet. Kbhvn. 1964.
- Weber, Alfred*: Der Beamte. Ideen zur Staats- und Kultursoziologie. Karlsruhe 1927.
- Weber, Max*: Bürokratie (1922). Essays in Sociology. Oxford University Press 1946, s. 196-244; J. Winkelmann, Tübingen 1956.
- Westerby, Erik*: Prokuratorforordningen af 1638 og Tiden nærmest derefter. Juristen XXII, 1940, s. 45-117.
- Woll, V.*: Borgmestre og rådmænd i Kerteminde indtil 1747. Fynske Aarbøger 5.rk. II, 1954, s. 312-38.
- Wörterbuch der Soziologie. Herausgegeben von Wilhelm Bernsdorf. 2. Ausg. Stuttgart 1969.
- Aakjær, Jeppe*: Ret og Skjel før vi blev til (Herreds- og Birkedommere i Salling og Skive). Skivebogen IX, 1917, s. 1-67.